

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**KINALİZÂDE ALİ EFENDİ’NİN AHLÂK-I ALÂÎ’SİNDE
AHLÂK VE EĞİTİM ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE NUR KESMETAŞ SERÇE

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**KINALİZÂDE ALİ EFENDİ’NİN AHLÂK-I ALÂÎ’SİNDE
AHLÂK VE EĞİTİM ANLAYIŞI**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE NUR KESMETAŞ SERÇE

Danışman: PROF. DR. MUSTAFA USTA

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Merve Nur Kesmetaş'ın KINALIZÂDE ALİ EFENDİ'NİN AHLÂK-I ALÂÎ'SİNDE AHLÂK VE EĞİTİM ANLAYIŞI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarih ve 2019-16/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 19 / 06 / 2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. MUSTAFA USTA	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi RAMAZAN GÜREL	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. HAMİT ER	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Merve Nur Kesmetaş Serçe
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	: Din Eğitimi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mustafa Usta
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Mayıs, 2019
Anahtar Kelimeler	: Kınalızâde Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâî, Ahlâk, Eğitim, Din Eğitimi, Aile’de Din Eğitimi, Çocuk Eğitimi, Öğretmen ve Öğrencinin özellikleri

ÖZET

KINALIZÂDE ALİ EFENDİ’NİN AHLÂK-I ALÂÎ’SİNDE AHLÂK VE EĞİTİM ANLAYIŞI

Çalışma Osmanlı – Türk ahlâk anlayışının en güzel örneklerinden biri olan ve ilk Türkçe yazılmış ahlâk kitabı olma özelliğini taşıyan Ahlâk-ı Alâî’deki ahlâk ve eğitim anlayışının değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Kınalızâde Ali Efendi’nin bir çok eseri bulunmakla beraber en meşhur ve en mükemmel eseri Ahlâk-ı Alâî’dir. Kınalızâde döneminin yaygın görüşünün aksine kız çocuklarının eğitim ve din eğitimine dikkat çekmiş, kızların okuma yazma öğrenmelerini tasvip etmiştir. Bu ileri görüşlülük de klasik İslâm eğitimcilerinden tercihimizin niçin Kınalızâde Ali Efendi olduğunu açıklamaktadır.

Bu çalışma ile Ahlâk ve Eğitim kavramlarında yoğunlaşmış çocuk eğitimi üzerine Kınalızâde’in görüşlerini bu günün anlayışına göre anlatmaya çalıştık. Geleceğimiz olan çocuklarımızın güzel ahlâk timsali, kaliteli bireyler olması için anne-baba, öğretmen, idareci herkesin sorumluluğunun bilincinde olması gerekmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Merve Nur Kesmetaş Serçe
Field	: Philosophy and Theology
Programme	: Religious Education
Supervisor	: Prof. Dr. Mustafa Usta
Degree Awarded and Date	: Master – May, 2019
Keywords	: Kınalızâde Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâî, Ethics, Education, Religious Education, Religious education in the family, Child education, teacher and student characteristics

ABSTRACT

MORAL AND EDUCATION UNDERSTANDING OF KINALIZÂDE ALI EFENDI IN AHLÂK-I ALÂÎ

This study has been conducted to evaluate the moral and education notion in Ahlâk-ı Alâî which is the very first moral book in Turkish and is one of the most beautiful examples of Ottoman-Turkish moral understanding. Although Kınalızâde Ali Efendi has a lot of works, his most famous and most brilliant work is Ahlâk-ı Alâî. In contrast to the widespread view of the era, Kınalızâde drew attention to formal and religious education of girls and welcomed their learning to read and write. This open-mindedness explains why we chose to study Kınalızâde Ali Efendi among classical Islamic educators.

In this study, we tried to concentrate on the concepts of Moral and Education and to introduce the opinions of this Islamic scholar about the education of children by

passing them through the filter of the present day. In order for our children, who are our future, to become qualified individuals who are the representatives of good moral values, everyone, including the parents, teachers, and administrators, should beware of their responsibilities.

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER	ii
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	2
GİRİŞ	3
1.KINALİZÂDE ALİ EFENDİ’NİN HAYATI	6
1.1.Doğum Yeri, Tarihi ve Soyu	6
1.2.Eğitim Hayatı	7
1.3.Resmi Görevleri	7
1.4.Şahsiyeti	8
1.5.Eserleri	11
1.5.1.Türkçe Eserleri	11
1.5.2.Arapça Eserleri	11
2.AHLÂK-I ALÂÎ	13
2.1.Ahlâk-ı Alâî’nin Yazılma Sebebi	13
2.2. Ahlâk-ı Alâî’nin Muhtevası	14
BİRİNCİ BÖLÜM	17
KINALİZÂDE ALİ EFENDİ’NİN AHLÂK-I ALÂÎ’DEKİ	17
AHLÂK ANLAYIŞI	17
1.AHLÂK KAVRAMI	18
2. İSLÂM AHLÂKI	22
3.AHLÂK EĞİTİMİ	25
4. KINALİZÂDE’NİN AHLÂK ANLAYIŞI	27
4.1.NEFİS VE HUY KAVRAMLARI	29
4.2. FAZİLET VE REZİLET KAVRAMLARI (ERDEM VE ERDEMSİZLİK)	31
4.3.RUH SAĞLIĞIMIZI KORUMAK İÇİN NELER YAPMALIYIZ?	40
4.4.BAZI NEFİS HASTALIKLARININ TEDAVİSİ	42
4.4.1. Öfkenin Tedavisi	43
4.4.2. Tembelliğin Tedavisi	46

4.4.3.Hasedin Tedavisi	47
4.4.4. Dilin Afetleri	50
İKİNCİ BÖLÜM.....	53
KINALİZÂDE ALİ EFENDİ’NİN AHLÂK-I ALÂÎ’DEKİ	53
AHLÂK EĞİTİMİ ANLAYIŞI	53
1.EĞİTİMİN MAHİYETİ	54
2.KINALİZÂDE’NİN EĞİTİM ANLAYIŞI	56
2.1.AİLEDE AHLÂK EĞİTİMİ.....	56
2.1.1. İç İşlerinden Sorumlu Anne ve Vazifeleri	58
2.1.2. Ev Reisi Baba ve Görevleri	61
2.1.3. Anne ve Babasının Haklarına Riayet Eden Çocuk.....	64
2.2.ÇOCUK EĞİTİMİ.....	68
2.2.1.Bebeklik Dönemi	68
2.2.2. Çocukluk Dönemi	69
2.2.3. Ergenlik Dönemi	80
2.2.4.Kız Çocuklarının Eğitimi	83
3.GÖRGÜ KURALLARI (ÂDÂB-I MUÂŞERET EĞİTİMİ)	85
3.1.Konuşma Âdâbı	86
3.2. Hareket etme ve Durma Âdâbı	88
3.3. Yemek Yemenin Âdâbı	89
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	97

KISALTMALAR

a.g.e :	Adı geçen eser
a.g.m :	Adı geçen makale
a.g.t :	Adı geçen tez
bk. :	Bakınız
c. :	Cilt
DİA :	<i>Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
Ed:	Editör
h. :	Hicrî
haz. :	Hazırlayan
Hz. :	Hazret-i
İFAV :	İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Kit. :	Kitaplığı
Küt. :	Kütüphane
MÜİF:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nr. :	Numara
ö. :	Ölüm tarihi
s. :	Sayfa
s.a.v :	Sallallâhu aleyhi ve sellem
sad. :	Sadeleştiren
sy. :	sayı
trc. :	Tercüme
TYEKB:	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Yay. :	Yayınlar

ÖNSÖZ

Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî'sinde Ahlâk ve Eğitim anlayışı başlıklı çalışmamızda, Kınalızâde'nin görüşlerini günümüze taşıyarak, ahlâk eğitimi ve aile ahlâkı konusunda günümüz yazarlarının da hem fikir olduğu görüşleri aktarmaya çalıştık. Bu çalışma ile geçmişten günümüze süregelen ahlâk eğitimiyle ilgili problemler anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın, geçmiş ve şimdiki zaman arasında bir uzlaşma sağlayarak, geleceğe dair planlamaların oluşmasında katkı sağlayacağı görüşündeyiz. Çalışmamızın her aşamasını titiz bir şekilde değerlendiren ve yardımlarını esirgemeyip, çalışmamızda önemli eleştirileri ile büyük katkılarda bulunan kıymetli hocam Prof. Dr Mustafa USTA'ya, eğitim hayatım boyunca beni daima daha iyi olma noktasında motive eden, tüm imkanlarını eğitimim için kullanan, görüşleriyle aydınlatan ve kendisini örnek aldığım sevgili babam Hüseyin KESMETAŞ'a, dualarını her zaman yanımda hissettiğim, ahlâk eğitimine verdiğim önemin temellerini atan, fedakâr ve kıymetli annem Münevver KESMETAŞ'a, ve beni bu süreçte yalnız bırakmayıp daima arkamda duran değerli eşim Fatih SERÇE'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmamızın geleceğimiz olan çocuklar için daha iyi projelere hizmet etmesini temenni ediyorum.

İstanbul, 2019

Merve Nur KESMETAŞ SERÇE

GİRİŞ

Ahlâk eğitimi günümüzde giderek önemi artan bir mevzudur. Her geçen gün bu alanda çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Değerler eğitimi adı altında yapılan çalışmalar da Ahlâk eğitiminin bir uzantısıdır.

Araştırmaya konu olan eser Ahlâk-ı Alâî, Osmanlı döneminde yaşamış ünlü âlim, kadı, düşünür Kınalızâde Ali Efendi'ye (ö.979/1572) aittir. Osmanlı devleti'nin yükselme döneminde yaşamış olan Kınalızâde'ye ait eser, ahlâk alanında yazılmış ilk Türkçe eser olma özelliğine sahiptir. Kendisinden önce yazılmış olan ahlâk kitaplarını takip ederek, çeşitli âlim ve filozofların fikirlerinden faydalanarak eserini meydana getirmiştir. Biz de bu günkü fikir ve düşüncelerimizi tarihi birikimimizden faydalanarak ortaya koymaya çalıştık. Geçmişimizle bağlarımızı hatırlayarak, fikirleri günümüz koşullarında yorumlayıp, geleceğe sağlam adımlarla ilerleyebilmek için bu konu üzerinde çalışmamızı sürdürdük.

Çalışmanın konusu Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâî'deki Ahlâk ve Eğitim anlayışıdır. Ahlâk ve Ahlâk eğitiminin açıklamalarını yaptıktan sonra Kınalızade'nin üzerinde en çok durduğu alan Amelî Ahlâk kısmıdır. Zamanının ahlâki problemlerini ortaya koyup bunlara çözüm arayışlarına giren Kınalızâde'nin çıkarımlarını bu gün, günümüzdeki ahlâki problemlerle kıyaslayarak bu tecrübeden istifade edip çözüm ve öneriler meydana getirildi. Düşünürün fazilet ve rezilet olarak ifade ettiği erdem ve erdemsizleri çalışmada aktarıldı. Ahlâkî davranışın içsel bir yönelme olduğunu, zorlama veyahut dünyevi bir sebeple gerçekleşmesi halinde anlamına erişemeyeceği düşüncesi açıklandı.

Ahlâk eğitiminde aileye düşen görevler hususunda ayrıntılı bilgiler aktarmaya çalışıldı. Evin reisi olan Babanın vazifeleri nelerdir? Annenin ev yönetimindeki konuu nedir? Çocuğun anne babası üzerindeki hakları nelerdir? Çocuk eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar hangileridir? Gibi konularda da bu güne ışık tutmaya çalışıldı. Örnek bir öğretmen, ideal öğrenci, görev ve sorumluluklarının bilincinde olan anne-baba gibi konulara değinerek, günümüz problemlerine çözüm önerilerinde bulunuldu.

Çalışmada söz konusu olan eser Ahlâk-ı Alâî üç bölümden oluşmaktadır. Ancak bu çalışmada Ahlâk ve Eğitim konusu çocuk ve aile ile sınırlandırıldığından dolayı eserin 1. ve 2. bölümünden ilgili başlıkları teze dahîl edildi. 3. Bölüm Devlet Ahlâkı kısmı ise teze dahil edilmemiştir.

Kaynak taraması yapılırken, kitap listelerini oluştururken eserlerin matbu olmasına, konu olarak ahlâk, İslâm ahlâkı, ailede ahlâk eğitimi, eğitim, din eğitimi, çocuk eğitimi oluşuna, hem klasik hem de güncel kaynaklardan oluşmasına dikkat edildi. Temel kaynak eserleri, İSAM ve MÜİF kütüphanesi kataloglarından taranmıştır.

Çalışmanın temel kaynağı olan Ahlâk-ı Alâî'nin, latin harflerine transkripsiyonunu yaparak, bu günün Türkçesine kazandırılan Fecr yayınları tarafından basılmış Murat Demirkol'un sadeleştirdiği eseri (orjinali ile kıyaslamaları da yapılarak) temel alındı. Tez içerisinde dipnotlarda verilen Ahlâk-ı Alâî'ye ait bilgilerde bu esere atıfta bulunuldu. Eserin orjinalinde ise Mustafa Koç tarafından hazırlanan, Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî (İnceleme-Çeviri Yazı – Tıpkıbasım), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları'nın bastırılmış olduğu kaynaktan atıflarda bulunuldu.

Çalışma öncesi geçici bir plan oluşturulmuş ve araştırmanın amacına yönelik okumalara başlanmış ve ilgili notlar tutulmuştur. Çalışmanın seyri esnasında planda değişiklikler meydana gelmiş ve son halini almıştır.

Konu başlıkları içerisinde yer alan gerek Kınalızâde Ali Efendi'den aktarılan, gerekse sonradan ilave edilen ayet ve numaraları, hadislerin kaynakları tespit edilerek dipnotlarda gösterilmiştir. Metinde ise ayet ve hadisler italik olarak yazılmıştır. Ayetlerin mealinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Meali kullanılmıştır.

Konunun geniş olmasından dolayı Ahlâk'ın nazari boyutundan ziyade pratik ahlâka dair terbiyeyle ilgili kısımlara yoğunluk verilmiştir. Çocuk eğitiminde üzerinde durulması gereken hususlar temel kaynaklarla kıyaslanılarak günümüze ışık tutacak şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca genel görgü kuralları da ahlâk eğitimi dâhilinde sunulmuştur.

Ahlâk-ı Alâî üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmalar şu şekildedir; Türkiye’de Ahlâk-ı Alâî eserini ilk defa Tercüman 1001 Temel Eser serisinde 2 kitap şeklinde görüyoruz. Hüseyin Algül ve Ahmet Kahraman’ın baskıya hazırladığı ve bu günün Türkçesiyle basımı gerçekleştirilen eser, bir Türk aydınını Türk gençleri ile yeniden buluşturmuştur. Eserle ilgili Hasan Aksoy’un Lüksek Lisans tezi “*Kınalızade Ali Çelebi: hayatı ilmi ve edebi şahsiyeti Arapça eserlerinin İstanbul kütüphanelerinde mevcut yazma nüshaları*” başlığını taşımaktadır. Ayşe Sıdıka Oktay *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alai* adlı çalışması öncesinde doktora tezi olarak hazırlanmış ve daha sonra kitap halinde yayınlanmıştır. Eserle ilgili Fatih Çetintürk, Cahit Çürük, Aydan Ustaoglu, Hülya Karaçalı Taze, Sümeyra Kaşeveklioglu, Çiğdem Kozaner’in hazırlamış olduğu, editörlüğünü Bahri Ata’nın üstlendiği *Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Kınalızâde Ali Efendi’nin Ahlâk-ı Alâ’i Üzerine Okumalar* adlı çalışmaya da rastladık. Bunların dışında Kınalızâde Ali Efendi’nin hayatı ve eseriyle ilgili çeşitli makaleler de mevcuttur. Bu çalışmanın önceki çalışmalardan farkı, bu günkü görüşleri dile getirirken Kınalızâde’nin Ahlâk-ı Alâî eseri doğrultusunda günümüz yazar ve eğitimcilerinin de ortak paydalarını ifade ederek, ahlâk ve ailede eğitim üzerine problemlerle ilgili çözüm önerilerine değinilmektedir.

1.KINALIZÂDE ALİ EFENDİ’NİN HAYATI

1.1.Doğum Yeri, Tarihi ve Soyu

Ahlâk-ı Alâî eseriyle meşhur olan Kınalızâde Ali Efendi 916/1510 senesinde Isparta’da doğmuştur.¹ Kınalızâde ilme önem veren saygın bir aileden gelmektedir. Babası çeşitli kadılıklarda bulunan ve şiirlerinde “Miri” mahlasını kullandığı için bu lakapla anılan Miri Emrullah Efendi’dir.²

Dedesi Abdülkadir Hamidî’dir. Kendisi sakalını kınayla boyadığı için daha sonra aile üyelerine “Kınalızâde” lakabı verilmiştir.³ Abdülkadir Hamidî, kısa bir süre Fatih Sultan Mehmet’e hoca olmuş ve kazaskerliğe kadar yükselmiştir.⁴ Fakat bu durumun uzun sürmediği sadrazam Mahmut Paşa’nın kıskançlık sebebiyle kurduğu bir düzen sonucu gözden düşerek Isparta’ya dönüp orada yaşamak zorunda kaldığı ve kısa bir süre sonrada vefat ettiği belirtilir.⁵

Tezkiretü’ş-Şuara sahibi Kınalızâde Hasan Çelebi’nin Kınalızâde’nin oğlu olduğunu biliyoruz. Kınalızâde Ali Efendi’yle ilgili bir çok malumata onun eserinden ulaşılmıştır. Hasan Çelebi Tezkire’sinde Fehmi ile Fevzi isimli şairlerin kardeşi olduğunu belirterek Fehmi’nin adının Mehmet, Fevzi’nin Hüseyin olduğu bilgisini verir. Bu durumda Kınalızâde’nin Tezkiretü’ş-Şuarâ sahibi Hasan (d. Bursa 953/1546-47 ö. Şevval 1012/ Mart 1604), Hüseyin Fevzi ve Mehmet Fehmi (d.Şam 970/1564-65, ö.28 Şevval 1004/1596) isminde üç oğlu olmalıdır.⁶

¹ Hasan Aksoy, “Kınalızâde Ali Efendi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt: 25, 2002, s. 416, Ferid Kam, “Kınalızade Ali Çelebi”, Daru’l Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası (DEFM), İstanbul, 1332, sene 1, sayı 4, s.359; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 1964, II, 675.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e, II, 675.

³ **Kınalızade Ali Çelebi**, Darulfunun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, sy.4, s.359.

⁴ Hasan Aksoy, a.g.e, s. 416; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e, II, s.675.

⁵ Ferid Kam, a.g.e, s.359,360.

⁶ Ayşe Sıdıka Oktay, **Kınalızade Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015, s.51.

1.2.Eğitim Hayatı

Devrinin ileri gelen âlimlerinden ders alan Kınalızâde Ali Efendi ilk eğitimini Isparta'da görmüştür.⁷ Daha sonra İstanbul'a gelmiş, Kazasker olan akrabası Kadri Efendi'nin yanında eğitimine devam etmiştir. Sonrasında Mahmud Paşa Medresesi müderrisi Malûl Emir Efendi'den, Davud Paşa Medresesi müderrisi Sina Efendi'den, Ali Paşa Medresesi müderrisi Merhaba Efendi'den ders almış, ardından Fatih Medresesine girip orada Kara Salih Efendi'den ve devrin meşhur alimi Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'den istifade etmiş, nihayetinde kendisine asistan olmuştur.⁸

Tahsilini tamamlayarak yeterli donanıma sahip olan Ali Efendi, müderris olmak için zamanının meşhur Şeyhülislâm'ı Ebussuud Efendi'ye müracaat eder. Ebussuud Efendi ile Kınalızâde Ali Efendi'nin hocası Çivizâde'nin araları açıktır.⁹ Bu sebeple Ebussuud Efendi Kınalızâde'nin tayinin ağırdan alır. Uzun süre müracaatlarına cevap alamayan Kınalızâde Ali Efendi kendine ait eserlerini de yanına alarak Ebussuud Efendi'nin huzuruna çıkmış, ve ona müderrislik talebini tekrar etmiştir.Kendisini çalışmalarıyla ispat etmesinden memnun kalan Ebussuud Efendi , Kınalızâde Ali Efendiyi derhal Edirne'deki Hüsameddin Medresesi'ne müderris olarak tayin etmiştir.¹⁰

1.3.Resmi Görevleri

Kınalızâde ilk resmi görevine otuz iki yaşında Hüsameddin Medresesi'nde başlamıştır. Burada üç yıl müderrislik yapmış, sonrasında 953/1546 tarihinde yirmi beş akçe ile Bursa Hamza Bey Medresesi'ne tayin olmuştur.¹¹

Kınalızâde'nin daha sonra tayin edildiği medreseler şunlardır; otuz akçe ile Bursa'da Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa Medresesi'ne (955/1548), kırk akçe ile Kütahya'da Sadrazam Rüstem Paşa'nın yaptırdığı Yeni Medrese'ye (957/1550), elli akçe ile Ataullah Efendi'nin yerine İstanbul'da Rüstem Paşa Medreseleri'ne

⁷ Mehmet Ali Ayni, **Türk Ahlâkçıları**, (Hazırlayan: İsmail Kara), İstanbul: Kitabevi Yayın No:8, Bayrak Yayıncılık, 1993, s.79.

⁸ Hasan Aksoy, a.g.e, s. 417.

⁹ Hüseyin G. Yurdaydın, **İslâm Tarihi Dersleri**, Ankara,1982, s.114-115.

¹⁰ Mehmet Ali Ayni, a.g.e, s.80

¹¹ Hüseyin Öztürk, **Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile**, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990, s.60.

(958/1551), Karamanizade Mehmed Efendi yerine Haseki Medresesi'ne (960/1553), Kurt Çelebi yerine Sahn-ı Seman medreselerine (963/1555) ve Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı Süleymaniye medreselerine tayin edilmiştir.¹² Burada beş yıl müderrislik yaptıktan sonra Şam'a kadı olarak görevlendirilmiştir. Çalışmamızın konusu olan Ahlâk-ı Alâî adlı meşhur eserini Şam kadılığı esnasında 971-973/1563-1565 senelerinde yazmıştır.¹³

Görev yaptığı diğer yerler; Kahire Kadılığı (974/1566) Halep Kadılığı (974/1567), Bursa Kadılığı (976/1568), Edirne Kadılığı (976/1568), İstanbul Kadılığıdır. (978/1570)¹⁴

İstanbul kadılığından sonra Anadolu kazaskerliğine atanmış, aynı yıl bu vazifede iken Sultan İkinci Selim ile beraber Edirne'ye gitmiş, ancak burada nikris hastalığına yakalanmıştır. Sert kış şartlarında hastalığının şiddetlenmesiyle 6 Ramazan 979/22 Ocak 1572 tarihinde İstanbul'a dönerken vefat etmiştir. Naaşı İstanbul yolunda Seyyid Celali Türbesi civarında Nazır Çeşmesi denilen mezarlığa defnedilmiştir.¹⁵

1.4.Şahsiyeti

Kaynaklar Kınalızâde Ali Efendi'den hem ahlâkıyla hem de bir çok alanda bilgi sahibi olması hasebiyle övgüyle söz etmektedir.

Katip Çelebi, Kınalızâde için "... Dehre bir gelenlerdendir" diyerek övgüyle bahseder.¹⁶

Kınalızâde'nin ilmi yeteneği ve hafızasının kuvvetli olduğunu gösteren şu olayı nakledelim. Henüz çocukluk yıllarında arkadaşlarıyla bir mesire alanına gider. Yanlarında Câmî'nin Baharistan'ı vardır. Bu eserle ilk defa karşılaşan Kınalızâde eseri incelemeye koyulur. Aradan bir süre geçer. Arkadaşları kendisine kitaptaki hikâyeleri gördün mü? Diye sorar. O da "hem gördüm hem de ezberledim" der. Bunun sonucunda

¹² Şefaattin Severcan, **Kınalızâde Ali Efendi**, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Yayın No;31, Kayseri, 1998, s.3.

¹³ Ferid Kam, a.g.e , s.360; Mehmet Ali Ayni, a.g.e, s.86.

¹⁴ Hüseyin Öztürk, a.g.e, s.61.

¹⁵ Hüseyin Öztürk, a.g.e, s.61.

¹⁶ Ferid Kam, a.g.e, s.360.

arkadaşları alaycı bir tavra bürünürler. Kınalızâde iddiasını ispat etmek için kitabın bir çok bölümünden ezberden okumaya başlayınca arkadaşları mahcup olur, özür dilerler.¹⁷

Müellifin öğrenme konusundaki yetenek ve arzusunun daha sonraki öğretim hayatında da artarak devam ettiğini görüyoruz. Çünkü o Çivizâde'nin öğrencisi olduğu dönemlerde arkadaşları ile beraber ders okuduktan sonra bu konuda hazırladıklarını tez gibi hocasına sunmuş, Hocası Çivizâde de onu arkadaşlarının arasında çok büyük iltifatlar ederek övmüştür. Onun bu sırada duyduğu sevinci ve zevki hayatında başka hiçbir zaman hissetmediğini belirtmesi onun ilim aşkının ifadesidir.¹⁸

Kınalızâde Ali Efendi Türkçe, Arapça ve Farsça 'ya iyi derecede hâkimdi. Konuşmalarını ayetler, hadisler, zarif şiirler ve latif vecizelerle süsledi.¹⁹

Muhasebe, müzakere zamanlarının dışında Çelebi az söyler, çok düşünürdü. Herkese yumuşak sözle muamele eder, fakirlerin kalbini incitmekten son derece kaçınırdı. Çünkü kendisi de fakirlik görmüştü.²⁰

Kınalızâde fakir zamanlarında Cuma namazına gider ve saf tutar. Yanına son derece gösterişli giyinmiş bir ağa gelir. Çelebi'nin pejmürde kıyafetlerini görünce kendisine de fakirlik bulaşır korkusuyla eteklerini toplayıp ona sürünmemeye çalışır. Kınalızâde bu tavır karşısında hayli üzülür. Aradan zaman geçer ve Kınalızâde'nin durumu düzelir, zengin adamı da fakir halde görünce geldiği durumdan dolayı Allah'a şükreder.²¹

Kınalızâde'nin Tefsir, Hadis gibi dini ilimlerin yanında; Matematik, Astronomi, Coğrafya, Edebiyat gibi dünyevi ilimlere de son derece hâkim olduğunu görüyoruz.²² Kınalızâde Ali Efendi Şam kadısı olduğu dönemde mağrip alimlerinin büyüklerinden şeyh Ebu'l-Feth Mekkî kendisini ziyaretine gelir. Kınalızâde ona mağrip ülkeleri ile ilgili bütün tarihi, coğrafi bilgileri verip sanki uzun yıllar orada yaşamış gibi tasvir eder. Şeyh kendi memleketi ile ilgili bu malumatın şaşkınlığı içerisinde buralara

¹⁷ Ferid Kam, a.g.e, s.363.

¹⁸ Ferid Kam, a.g.e, s.361.

¹⁹ Ferid Kam, a.g.e, s.363.

²⁰ Ferid Kam, a.g.e, s.363.

²¹ Ferid Kam, a.g.e, s.363.

²² Ferid Kam, a.g.e, s.362.

ne zaman gittiğini sorduğunda müellifimiz “gitmedik fakat kitaplardan okuduk” diyerek karşılık verir.²³

Kınalızâde Mısır kadılığı sırasında da çevresindekileri kendisine hayran bırakmıştır. Mısır’da ilim ve fazileti özellikle güzel konuşması ile tanınan Bekrizâde, tebrik için Kınalızâde’ye ziyarete gelir. Düşünürümüz sohbet sırasında ona o kadar güzel ve Fasih bir şekilde hitap eder ki Bekrizâde karşılık vermekte zorlanır ve kekelemeye başlar.²⁴

Bir ilim aşığı olarak Kınalızâde’nin naif tavrının yanında, haksızlık karşısında kendisini müdafaa ederek hakkını talep ettiğini görüyoruz. İlmi tahsilini tamamladıktan sonra medreselerde görev almak istemiş ve Rumeli Kadıaskeri Ebussuud Efendi’ye başvurmuştur. Çivizâde ile arası açık olan Ebussuud Efendi Kınalızâde’nin atamasını ağırdan almıştır. Bu durum üzerine kendisine yapılan haksızlığa daha fazla dayanamamış, te’lif ve tedris ettiği kitaplarını yanına almış, Ebussuud Efendi’nin karşısına çıkmış, *“Efendim, refiklerim nail-i emel olmak için devr-i ebvab ederlerken, fakir de bu kitapların füsul ve ebvabını devrediyor idim. Zamanı devletimizde bir şeye nail olamayacak isek bari bu kapıyı bırakıp başka bir kapıya müracaat edelim”* demiş. Ebussuud Efendi de bu sözlere cevaben *“İşte insan olan böyle fülen isbat-ı ehliyet suretiyle hakkını istihsal eder. Nail-i emel olmak için şunun bunun delaletine müracaat etmek insanlık değildir.”* diyerek Kınalızâde’nin bu davranışını takdir etmiştir.²⁵

Kınalızâde’nin eleştiriye açık, hatalarının gösterilmesini çekinmeden talep eden bir özelliği olduğunu görüyoruz. Müellifimiz Ahlâk-ı Alâî’yi yazarken Mürevvih Ali’yi evine çağırır, yazdıklarını ona okur, tıpkı düşmanıymış gibi değerlendirme yapmasını ve kendisine hatalarını söylemesini isteyip, bu doğrultuda eserine devam ederdi.²⁶ Bu durum onun ortaya koyduğu çalışmadaki eksiklikleri tamamlayıp daha iyi bir eser ortaya çıkması için çok önemli bir yöntemdir.

²³ Ferid Kam, a.g.e, s.361.

²⁴ Ferid Kam, a.g.e, s.362.

²⁵ M.A.Ayni, a.g.e., s.79-80; Ayşe Sıdika Oktay, a.g.e, s.56.

²⁶ Ferid Kam, a.g.e, s.361-362; Ayşe Sıdika Oktay, a.g.e., s.56.

Kaynaklarda Kınalızâde'nin şair olma özelliğine rastlanmaktadır. Arapça, Farsça, Türkçe şiirleri buluna Kınalızade ayrıca şair Emiri'nin tesiriyle Muamma türü şiiri Osmanlı geleneğine dâhil etmiş ve yayılmasını sağlamıştır.²⁷

1.5.Eserleri

Kınalızâde Ali Efendi'nin geniş bilgi birikimine bağlı olarak ilimle dolu hayatında bir çok konuda eser kaleme almıştır. Bir kısmı Türkçe, bir kısmı Arapça olan bu eserler şunlardır;²⁸

1.5.1.Türkçe Eserleri

1. Ahlâk-ı Alâî
2. Münşeât-ı Kınalızâde
3. Dîvân
4. Târih-i Kınalızâde
5. Muammeyât
6. Nüzhet-nâme
7. Kaside fi medhi'n-Nebi, Manzume (Mulemma)
8. İnşâ-i Atik
9. Risâle-i Vucüd
10. Siyer-i Nebi ve târih-i hulefa (Kitabın Kınalızâde'ye aidiyeti şüphelidir)

1.5.2.Arapça Eserleri

1. el-İs'âf fi ahkâmi'l-evkâf
2. Risâle fi'l-Vakfi'n-nukûd
- 3.Hâşiye-i Durur ve Gurer (ila Nısfihî) veya Hâşiye ale'd-dürer ve'l-Gurer li Molla Hüsrev
- 4.Hâşiye alâ kitâbi'l-kerâheti mine'l-Hidâye, Hâşiye alâ kitabi'l-iiidâye

²⁷ Ferid Kam,a.g.e, s.364; Ayşe Sıdıka Oktay, a.g.e., s.59.

²⁸ Ayşe Sıdıka Oktay, a.g.e, s.64-68.

5. Risâletü's-seyfiyye
6. Risâletü'l-kalemiyye
7. Risâle fi mufâharatı'l-seyf ve'l-kalem
8. Hâşiye (veya Ta'lîkât) alâ Hasan Çelebi li-şerhi'l-Mevâkîf
9. Tecrîd hâşiyesi, veya Hâşiye alâ şerhi tecrîdi'l-akâid li Seyyid Şerif Cürcânî
10. Hâşiye ale'l-keşşâf li'z-Zemahşerî
11. Hâşiye alâ envâri't-tenzîl li'l-Beyzâvî
12. Şerhu kas3idetü'l-bürde
13. Risâle fi tahkîk bahs nefsi'l-emir
14. Tehzîbü'ş-şekâik fı takrîb'l-hakâik
15. Bahs fi ırabu'l-kur'ân veya el-Muhâkemâtü'l-aliyye fı'l-abhâsi'l-razaviyye fı i'rab ba'zı'l-ayı'l-kuraniyye
16. Risale fı'l-muhâkeme beyne Ebî Hayyân ve tilmizihi li Bedreddîn el-Gazzî eş-Şamî
17. Hâşiye şerh'ul-Kâfiye li'l-mevl3a Abdurrahman Câmî
18. Tabakâtü'l-Hanefiyye
19. Muhtasar fı zikri tabakati'l-hanefiyye
20. Tabakâtü'l-müctehidîn
21. Risâle fı beyâni'l-istilâhâti'l-mutedâvilât fi kütübi'l-fıkh veya Risâle fı tabakâti'l-mesâ'il
22. Risâle fı'l-gasb
23. Risâle fı'l-vücûdi'z-zihnî
24. Risâle fı letâfi'l-hamse
25. Risâle fı beyâni deverâni's-sufiyye ve raksihim
26. Risâle fı hakkı'd-deverân ve'z-zikri'l-cebr'i
27. Risâle fı hüsnü'd-deverân²⁹

²⁹ Ayşe Sıdika Oktay, a.g.e, s.64-68.

2.AHLÂK-I ALÂÎ

2.1.Ahlâk-ı Alâî'nin Yazılma Sebebi

Kınalızâde Ahlâk-ı Alâî'yi yazma sebebini eserin başında kendisi açıklamıştır: “Defalarca aklıma, Anadolu Türkçesiyle bir kitap yazılsa da pratik felsefenin maksatlarını tam olarak ihtiva etse ve üç kitabın dördüncüsü olsa diye gelmiştir. Nihayet uğurlu yılın hicret takvimiyle 'ferruh-sal' (kutlu yıl) lafzının sayısına ulaştığı o mübarek tarihte amber kokulu Şam diyarının harem dairesinde fazilet tasarruflarına gönül yakan mum parıldadı. Sonunda, oyalama bitti, yardım yetişti, sebepler bir araya geldi, engeller ortadan kalktığı ve kitap yazımı o yılın sonlarında başlayıp ertesi yılın başlarında bitti.”³⁰

Müellif eserini yazma sebebini belirtirken ifade ettiği üç kitap, ahlâk alanında yazılan; Nasireddin Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'si, Celaleddin Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'si, Hüseyin Vaiz Kâşifî'nin *Ahlâk-ı Muhsinî*'sidir.

Kınalızâde, daha önce tasarladığı ancak vücuda getirmek için fırsat bulamadığı ahlâkını Şam'da tasnif ve tertibe koyulur. Tamamladığında eserini takdim edeceği kişi, Vezir Semiz Ali Paşa'dır.³¹

Eser, kendisine takdim edilen Semiz Ali Paşa'nın adına nispetle Ahlâk-ı Alaî adını alır. "Alâî" kelimesi, bir taraftan Ali Paşa'yı diğer taraftan kendi adını içeren ustaca kurulmuş bir sıfattır. Eserinin girişinde açıkladığı yazılış sebebi, daha önce yazılan ahlâk eserlerinin ikmal ve onların Türkçe elbise giydirerek yazılmasıdır.³²

Esere başlaması, teşvik denilen ilk evre (müsvedde halinde tamamlanışı) ve tebyiz (müsveddeye son şekli verilerek kitaba dönüştürülmesi) iki yıl içinde gerçekleşir. Müellif bu hususu açıkça şu şekilde belirtir:

³⁰ Kınalızâde Ali Çelebi, **Ahlâk-ı Alâî** (İnceleme-Çeviri Yazı – Tıpkıbasım), Hazırlayan: Mustafa Koç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014, s.58 ; **Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî** (Günümüz Türkçesiyle), Sadeleştiren: Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yayınları, 2016, s.15.

³¹ Mustafa Koç, a.g.e, s.21.

³² Mustafa Koç, a.g.e, s.20.

“Her çend *Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Celâlî*'de bu mevzi'de takrir olunan vücuhu delâyilde bel uyûn-ı mesâyilde mevâzi'-ı ebhâs ve mevâki'-ı enzâr vardır ki müsevvede-i ûlâda îrâd u takririne câzim olmuştur, hâlâ *tubâ*'-ı *erbâb*-ı *istimâ*' *ridâ*-yı *melâmet se'âmetle mütezemmil* ve *imtidâd-ı itnâba gayr-ı mütehammil* *fehmi etmeğin* bu *mübeyyезде anları terk etmeye âzim olduk...*”³³ Buradan eserin öncelikle müsvedde hali olduğunu daha sonra bir takım düzenlemelere tabi tutularak temize geçirilip son şeklinin verildiğini anlıyoruz.

Hicri 972'de telifine başlanan eser son şeklini 21 Eylül 1565'te (25 Safer 973) alır.³⁴

2.2. *Ahlâk-ı Alâî*'nin Muhtevası

Kınalızâde bu eserinde kaynak olarak Nasîreddin Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî*, Celaledin Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*, Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin *Ahlâk-ı Muhsinî* ve İmam Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmiddin* adlı eserlerini kullanır. Bilhassa Gazzâlî'nin eserinden büyük ölçüde faydalanır.³⁵

Kınalızâde eserine besmele ile Allah'a hamd ederek ve Hz. Peygambere salavat ile başlar, sonrasında padişahlara övgü ve duada bulunur. Ardından Mukaddime yani giriş kısmı yer alır. Bu kısım 3 bahisten meydana gelir. 1. bahiste hikmet ve bölümleri, 2. bahiste amel-i hikmet diye tabir ettiği ahlâk ilminin faydası ve gayesi, huy'un değişip değişmeyeceği, 3. bahiste ise nefis ve güçlerinden bahseder.³⁶

Eser, üç ana bölümden oluşur. Birinci bölüm kitabın en hacimli bölümüdür. Ahlâk ilmini ele alır ve 9 babdan oluşur. Bu babların konu başlıkları; huy kavramı, erdem ve erdemsizlik türleri, erdeme benzeyen erdemsizlikler, adalet erdemi, adaletin kısımları, erdemleri kazanma yolları, nefis sağlığının korunması, ve nefis hastalıklarının tedavisinden bahseder.³⁷

³³ Mustafa Koç, a.g.e, s.98.

³⁴ Mustafa Koç, a.g.e, s.21.

³⁵ Mustafa Koç, a.g.e, s.21; Murat Demirkol, a.g.e, s.15.

³⁶ Mustafa Koç, a.g.e, s.36-192.

³⁷ Mustafa Koç, a.g.e,

Osmanlı devleti zamanında birinci bölüm müstakil olarak basılmış ve okullarda ahlâk derslerinde okutulmuştur.³⁸

İkinci bölüm aile ahlâkıyla ilgilidir ve 8 kısımdan oluşur. İlk dört bölüm insanın ailesiyle yaşadığı ev idaresi, ev reisinin nitelikleri, evin ihtiyaçlarının karşılanması konularını işler. 5. bölüm aile eğitimi başlığıyla evlilik ve eşin eğitimi, çocuk eğitimi, anne babaya saygı, hizmetçi ve yardımcılarının eğitimi gibi konular işlenmektedir. Buradan itibaren devlet yönetimi işlenmektedir.³⁹ 6. bölüm devlet yönetimi, ülkenin elde tutulması, yöneticilik kuralları ve ilahi kanunlar başlığını alır ve bu bölüm iki alt kısma daha ayrılır. Birinci kısımda insanın sosyallik ihtiyacından, ikinci kısımda da sevgi konusunu işlemektedir. 7. bölümde devlet siyasetinden, 8. bölüm hükümdar siyaseti ve hükümdarın adâbını konu alır.

Eserin 3. ve son kısmının başlığı *İlm-i Tedbîrü'l-Medine*'dir. Devlet yönetimini konu alan bu başlığın altında padişahlarda bulunması gereken yedi özellik, adaletin şartları, adil padişahın gözetmesi gereken kanunlar, ve toplumsal ilişkilerle ilgili bilgiler vermektedir.⁴⁰

Eserin sonunda Kınalızâde bazı filozof ve şeyhlerden nakledilen tavsiyelere yer verir. Öncesinde Nasîreddin Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî*'sini Eflatun'un tavsiyeleriyle bitirdiğini, Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'sinde Aristoteles'in tavsiyelerini eklediğini belirterek, kendisinin de bazı tarikat şeyhlerinin tavsiyelerini ilave edip kitabın tamamlandığını belirtir.⁴¹ Eser hoca Abdülhâlik Gucduvânî'nin tavsiyeleri ve Mevlana Celaleddin Muhammed'in vasiyetiyle son bulur.

Kınalızâde'nin eserinin referans hiyerarşisinin başında Tûsî'nin (ö. 1274) *Ahlâk-ı Nâsırî*'si gelir. Müellif, plan ve muhteva itibarıyla bu esere büyük ölçüde bağlıdır. Kendisi bunu itiraf etmekten çekinmez. Kaynaklarına başvuru oranına göre sık sık atıfta bulunması onun ne kadar bilimsel bir yöntem izlediğini göstermektedir.

³⁸ B.h. Hüseyin Algül, *Tercüman 1001 Temel Eser 30 Ahlâk Ahlâk-ı Alâî Kınalızâde Ali Efendi*, Kervan Kitapçılık, s.10.

³⁹ Mustafa Koç, a.g.e,

⁴⁰ Mustafa Koç, a.g.e,

⁴¹ Mustafa Koç, a.g.e,

Kınalızade, ortaya koyduğu ahlâk felsefesi içeriğini hem metin olarak zenginleştirmiş, hem felsefi olmanın yanında dini bir ruh katmış hem de yeni yaklaşımlar getirmiştir. Kız çocuklarının okutulmasını savunması, metnin yeme içme âdâbı kısmında içki içme bahsine yer vermemesi, züht hayatını belli sınırlar içinde meşru görmesi ve felsefi yöntemle işlenen konuları dini nasslarla pekiştirmesi onun Tûsî'den ayrıldığı hususlardan birkaç tanesi olarak zikredilebilir.⁴²

Kınalızâde'nin eserini ayrıcalıklı kılan en önemli unsur, hakikat arayışı içerisindeki hiçbir entelektüel kesimi dışlamadan hepsinin literatür ve birikiminden faydalanmış olmasıdır. Bu özellik onun eserinin meşruiyetini de güçlendirmiş ve her kesim tarafından makbul ve muteber görülmesini sağlamıştır. Kendisi temelde şeriat ilimlerini tahsil etmiş ve özellikle Fıkıh ilmindeki ihtisası ve kadılık görevi dolayısıyla ulema zümresine mensup iken, filozofların ahlâk felsefesi geleneğini örnek alarak ve onlara sıkça atıf yaparak felsefeyi, sufilerden yaptığı nakil ve hayat hikâyelerinden verdiği örneklerle tasavvufu, nadiren de olsa kelim bahislerine girmesi, Tusi'nin *Tecrid* kitabına ve Saadeddin Taftazani'nin *Şerh-i Mekasid*'ine atıfta bulunmasıyla kelamı ve kitabın neredeyse her sayfasında bolca beyit ve Mesneviye yer vermesiyle şiiri meşru görmüş ve tasvip etmiştir. Onun özellikle siyaset felsefesi konularını işlerken tarih kaynaklarından ne kadar çok yararlandığı açıkça görülmektedir. Bu tavrıyla Kınalızâde Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldan sonra gittikçe zayıflamaya yüz tutan kapsamlı hakikat arayışı ve ilmi perspektifin çok güçlü bir temsilcisi olduğunu göstermektedir.⁴³

⁴² Murat Demirkol, a.g.e, s.19.

⁴³ Murat Demirkol, a.g.e, s.21.

BİRİNCİ BÖLÜM

KINALİZÂDE ALİ EFENDİ’NİN AHLÂK-I ALÂÎ’DEKİ

AHLÂK ANLAYIŞI

1.AHLÂK KAVRAMI

Ahlâk ile ilgili araştırmalar medeniyetlerle beraber başlamış, günümüze kadar süregelmiştir. Ahlâk olayının meydana gelişinde batıda Sokrates ve Kant akla, Pascal ve Rousseau duyguya önem verdiler.⁴⁴

Sokrates'e göre, kimse bilerek fenalık yapmaz. Fena adam, akılsızdır. Doğruyu düşünemediği için fenalık yapar. Akıl insanı mutlaka iyiye götürür. Bu görüşüyle Sokrates, ahlâk tarihinde aklın saltanatını ilk kuran düşünürdür.⁴⁵

Ahlâk sözlükte "huy, seciye, tabiat, mizaç, karakter" gibi anlamlara gelen "hulk" veya "huluk" kelimelerinin çoğuludur. Terim olarak ise "*insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevî vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlarının bütünü* verilen addır."⁴⁶ Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlâk terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek için kullanılmış, özellikle iyi huylar ve faziletli davranışlar hüsnü'l-huluk, mehâsinü'l-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk gibi terimlerle karşılanmıştır.⁴⁷

Müslüman âlimlerin ahlâk anlayışına geçmeden evvel diğer dinlerdeki ahlâk anlayışına kısaca göz atalım. Dünya Dinlerinde ahlâk yaklaşımlarında farklılıklar söz konusudur. Hindistan'da hâkim olan Hinduizm'de asırlardır geçerliliğini koruyan bir kast sistemi mevcuttur. İnsanlar doğuştan itibaren bir kasta mensuptur ve bunu eğitimle, ibadetle, başarıyla değiştiremezler. Hindu düşüncesinin temel amacı, insan tabiatını manevileştirmektir. Ahlâkî gelişim ve manevi nitelikler yoluyla bireysel temizlenme, Hindu düşüncesinin en temel özelliğidir.⁴⁸

Konfüçyüs'ün öncüsü kabul edildiği Konfüçyanizm'de ahlâk anlayışının temelinde "üstün insan" olma arzusu vardır. Onun vasıfları arasında kibirden uzak durma, samimi ve dost olma, çok konuşmama, başarıyla şımarlama gibi özellikler

⁴⁴ Nurettin Topçu, **Ahlâk**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s.19.

⁴⁵ Nurettin Topçu, a.g.e, s.16.

⁴⁶ **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015, s.14.

⁴⁷ Mustafa Çağrıci, "**Ahlâk**", *DİA*, İstanbul, 1989, c. 2, s.1.

⁴⁸ Mustafa Köylü, **Dünya Dinlerinde Ahlâk**, İstanbul: Dem Yayınları, 2012, s.24.

bulunur.⁴⁹ Konfüçyüs'ün sözlerine baktığımızda çok da yabancı olmadığı cümlelere rastlarız. Tzu Kung, Konfüçyüs'e soruyor: “*Bir kişinin hayatı boyunca uyması gereken bir düstür var mıdır?*”, Konfüçyüs'ün cevaplarından örnekler şöyle; “*karşılıklı ilişkiye dair düstür şudur: Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi sen de diğerlerine yapma, birçok hizmet vardır, ancak anne babaya karşı yapılan hizmetler, diğer tüm hizmetlerin köküdür. Birçok görev vardır, ancak bir kişinin kendisine karşı görev ve sorumluluğu, diğer tüm görevlerin temelidir*” der.⁵⁰

Kendilerini seçilmiş bir millet olarak gören Yahudilerin ahlâk anlayışının temelini On Emir'den çıkarabiliriz. On Emir'in ilk dört emri Tanrı inançlarının temelini, diğer altı emir de insanlara karşı sorumluluklarını kapsamaktadır. Çalmamak, yalan söylememek, hile yapmamak, komşuya zulm etmemek, çalıştırdığı kişinin parasını geciktirmemek, adaletsizlik yapmamak, fitne ve fesat çıkarmamak, insanlara karşı nefret etmemek, öç almamak Yahudilerin yasakladığı ahlâki kurallardan bazılarıdır.⁵¹

Hristiyanlık ahlâkında ezeli olan hayatın, fâni olan hayata tercihi söz konusudur. Hristiyanlar, Yahudilerin aksine dünya hayatına çok önem vermezler.⁵² “*Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin. Burada güve ve pas onları yiyip bitirir, hırsızlar da girip çalarlar. Bunun yerine kendinize göklerde hazineler biriktirin. Orada ne güve ve pas onları yiyip bitirir, ne de hırsızlar girip çalar.*”⁵³

Dünya hayatını bir ceza olarak gören Hristiyan ahlâkının temelinde “asli günah” anlayışı bulunur. Bu anlayış sebebiyle de insan doğuştan günahkâr kabul edilir. Asli günahın temeli Hz. Âdem'le Hz. Havva'nın Cennette yasak meyveden yemeleri ve sonucunda eziyet dolu dünyaya atılmaları söz konusudur. Anlayışa göre bu günahın kefareti olarak Hz. İsa kendisini tüm insanlık adına çarmıha gerilerek feda etmiştir. Ayrıca her doğan çocuk vaftiz olmadığı sürece günahkâr sayılır.⁵⁴

⁴⁹ Mustafa Köylü, a.g.e, s.82.

⁵⁰ Mustafa Köylü, a.g.e, s.86.

⁵¹ Mustafa Köylü, a.g.e, s.104.

⁵² Mustafa Çağrıci, **Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006, s.179.

⁵³ Matta, 6/19-21

⁵⁴ Mustafa Çağrıci, **Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı**, s.181.

İslâm'da Hristiyanlığın tam tersi olarak insan, fitrat üzere doğar. Yeni doğan bir çocuk günahsız, tertemiz doğar. Müslüman âlimlerin ahlâk anlayışını tanımlar üzerinden inceleyecek olursak ; “El-Muallimu’us-Sani” lakabıyla ünlü İslâm filozofu Fârâbi, ahlâkı şöyle tanımlıyor; “*Ahlâk, insanda fazilet adı verilen hayırların, güzel fiiller yapma imkânını kazandıran ruhî melekelerin ve istidatların gelişmesini sağlayan bir disiplindir.*”⁵⁵

Fârâbi’ye göre gerek iyi gerekse kötü huylar doğuştan olmayıp sonradan kazanılmadır, yani ilke olarak ahlâk kesbidir.⁵⁶ Buradan anlıyoruz ki insanda iyilik ve kötülüğü tercih etme adına bir irade mevcuttur. Bizim kötü olarak nitelendirdiğimiz davranışı yapan kişiye ahlâksız dememiz doğru değildir. Dolayısıyla ahlâksız insan yoktur. İyi ahlâk sahibi veya kötü ahlâk sahibi insan vardır.

İbn-i Sina ise ahlâkı şöyle tanımlar; “*Ahlâk (hulk) öyle bir melekedir ki, bir takım fiillerin nefisten bu meleke sayesinde bir çaba sarf etmeden, düşünüp taşınmadan kolaylıkla sağdır olur.*”⁵⁷ sergilenen davranışın güzel ahlâk olabilmesi için kişinin isteyerek, içinden gelerek, düşünmeden harekete geçmesi gerekmektedir.

İbn-i Sina’dan etkilenen Gazzali ahlâkı nefiste var olan bir meleke olarak tanımlamıştır. Bu güç sayesinde fiil ve davranışların fikrî bir zorlamaya ihtiyaç duymadan kolayca ortaya çıkması şeklinde ahlâkı tanımlar.⁵⁸

Tanımlardan anlaşıldığı gibi ahlâk sadece fiil ve davranışlardan ibaret değildir. Bu davranışlara zemin hazırlayan, çeşitli hallerde dışa yansımaya vesile olan içsel bir durumdur. Bu dışa yansımaya iyi veya kötüyü tercih etme noktasında paralellik arz eder.

Açıklamalarımızı destekleyen nitelikte günümüz eğitimcilerinin ahlâkla ilgili tanımlarına örnek verecek olursak; Mehmet Zeki Aydın ahlâkı tanımlarken olumlu bir

⁵⁵ Mustafa Çağrıci, **İslâm Düşüncesine Ahlâk**, İstanbul: Dem Yayınları, 2012, s.182.

⁵⁶ Mustafa Çağrıci, **Gazzâlî’ye Göre İslâm Ahlâkı**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s. 37.

⁵⁷ Mustafa Çağrıci, **Gazzâlî’ye Göre İslâm Ahlâkı**, s.42,43.

⁵⁸ Mustafa Çağrıci, **Gazzâlî’ye Göre İslâm Ahlâkı**, s. 81.

çerçeve çizerek, İnsanın güzel davranışlara kendi isteğiyle yönelmesi ve kötülüklerden uzak durması anlamında kullandığını görüyoruz.⁵⁹

Cafer Sadık Yaran'ın Ahlâk tanımı şöyledir; “*Ahlâk, insanın fitratındaki, kötülük yönünün arındırılması ve iyilik yönünün geliştirilmesi ve böylece insanlar arası ilişkilerin barışçıl bir biçimde sürdürülmesi için; ilahi inayet ve insanî deneyimlere dayalı olarak oluşturulmuş bulunan; toplumun ve vicdanların çoğunluğunun değerini kabul ettiği; duygusal ve düşünsel haller, davranışsal ve eylemsel etkinlikler ve bunların gerçekleşmesine yönelik değerlerdir.*”⁶⁰

Ahlâk'ın konusu insan davranışlarıdır. Ancak insanın her davranışı değil, iradeli, bilinçli, iyi veya kötü olarak nitelendirilebilecek, toplum içinde uyması gereken kurallara uygun davranışlardır.⁶¹ Ahlâk aynı zamanda bu davranışlara yön veren duyguları ve iç dünyayı da hedef alır.⁶²

Ahlâk insanda oluşması özlenen ve istenen yüksek ruhî ve manevi vasıfların, istidatların ortak ifadesidir. İnsan, bu vasıfları kendisinde en doğru ve en ileri bir şekilde nasıl geliştirebileceği hususunda bazı bilgilere muhtaçtır ki Ahlâk İlmi, insanın bu ihtiyacını karşılamayı üslenir. Ayrıca, insanda bir kısım yüksek vasıf ve kabiliyetlerin sırf kuvve halinde bulunması yeterli değildir. Bu vasıfların insanı “hayr”a yönlmesi ve “şer”den uzaklaştırması beklenir. Fakat insan hayır ve şer denilen tutum ve davranışların neler olduğunu bilmezse, bu konuda hatalara düşmesi kaçınılmazdır. İşte insan, fiillerin değeri konusunda isabetli hükümler verebilmek ve doğru seçimler yapabilmek için de Ahlâk İlmi 'ne muhtaçtır.⁶³

Ahlâk İlmi bir kurallar bilimidir. İnsanların kendisi, ailesi ve toplumu ile ilgili konularda uymaları gereken kural ve yasaları belirler. Ahlâk bir değerler bilimidir ve dolayısıyla kişilerin ahlâkî davranışlarına atfedilen değerlerin içeriğini, ölçüsünü ve kaynağını araştırır. İyi filler yapmayı ve kötü filleri terk etmeyi emreder. Böylece

⁵⁹ Mehmet Zeki Aydın, **Ailede Ahlâk Eğitimi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s.15.

⁶⁰ Cafer Sadık Yaran, **İslâm'da Ahlâk'ın Şartı Kaç?** (*Dört İslâmî Erdem*), İstanbul: Elif Yayınları, s.71.

⁶¹ Ed. Recai Doğan, Remziye Ege, **Din Eğitimi El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s.140.

⁶² Yaşar Kandemir, **Örneklerle İslâm Ahlâkı**, İstanbul: Nesil Yayınları, 2008, s.14.

⁶³ Mustafa Çağrırcı, **Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı**, s.19.

insanların yükümlü buldukları görevleri sıralar ve bunları yerine getirmenin veya getirmemenin sonuçlarını araştırır ve gösterir.⁶⁴

Ahlâkın gayesi açısından insanın beden ve ruh sağlığının yanında aklının, inançlarının, düşüncesinin ve eğilimlerinin de bir denge içinde olması gerekir. Düşünce ve inanç sisteminin sağlıklı kalabilmesi için yer ve gökteki varlıklar ile kendi vücudundaki harika sistem üzerinde düşünmesi, bütün bunları kendisine bağışlayan yaratıcının sonsuz kudretini görüp O'na boyun eğmesi onun insan oluşunun bir gereğidir.⁶⁵

Ahlâk en nihayetinde insanın dünyada huzur ve sükûn içinde yaşayarak sonsuz hayatı elde etmesini amaç edinir.⁶⁶ Bir toplumun huzur ve barış içerisinde yaşayabilmesi ahlâklı bireyler yetiştirilebilmesine bağlıdır.

Toplumun huzuru için mecburi bir olgudur ahlâk her toplumun kendisine ait, iyi ve kötüyü ayırt eden sistemleri mevcuttur. Bu sistem toplumların dünya görüşlerinden beslenir. Din ile ahlâk arasındaki bağ çok kuvvetlidir. O yüzden dini konulardaki zayıflıklar ahlâkın da zayıflaması anlamına gelir. Sosyal ahlâkın gelişmesi İslâm dininin önde gelen amaçlarındandır. Dini kaynaklar bizlere, yapıp ettiklerimizden sorguya çekileceğimizi bildirir. Bu amaçla sergilediğimiz davranışlarımızı kontrol altında tutulmasını sağlar. Ahlâk da davranışlarımızı ve bunların ortaya çıkışındaki içsel dünyamızı şekillendiren bir olgudur.

2. İSLÂM AHLÂKI

İslâm düşünce sisteminde ahlâk kavramı çok geniş bir yer tutmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerin büyük bir kısmı doğrudan veya dolaylı olarak islâm ahlâkından söz eder. Temelde hedef insandır. İslâm ahlâkı nihayetinde insanın varlık sebebi olarak diğer varlıklardan kendisini ayıran özelliklerini en güzel şekilde kullanıp Allah'ın rızasına kavuşmasını sağlamayı amaçlar.

⁶⁴ Mustafa Çağrı, **Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı**, s.21.

⁶⁵ Yaşar Kandemir, a.g.e, s.15.

⁶⁶ Yaşar Kandemir, a.g.e, s.15.

İslâm'da iman, ibadet, ahlâk birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaz. İman ile ibadetin hedefi insanın üstün bir ahlâka sahip olmasıdır. Müslüman bir kişinin dinini bir hayat tarzı olarak benimseyip, davranışlarında İslâm'ı ölçü edinmesi gerekir. Böylelikle dinin hedefi ahlâki olgunluğa erişme sağlanmış olur. Peygamberimiz (s.a.v) iman ile ahlâkın yakın ilişkisini şöyle ifade etmektedir; “*Mü'minlerin iman yönünden en olgun olanları , ahlâk bakımından en güzel olanlarıdır...*”⁶⁷

Kur'an-ı Kerim'de “*Allah, ölümü ve hayatı, hanginizin daha güzel işler yapacağını denemek için yarattı*”⁶⁸ buyrulur. Yapmış olduğumuz davranışlarda irademiz ön plandadır. İyiyi ve kötüyü seçme insanın bizzat kendi iradesine verilmiştir. Dolayısıyla irade payı ne kadar fazla ise ahlâki davranışın kıymeti o kadar fazladır.

İslâm ahlâkında iki kaynak söz konusudur; Kur'an-ı Kerim ve sünnet. İslâm ahlâkının yegâne örneği Hz Muhammed (s.a.v)'dir. Ahlâkını güzelleştirmek isteyen O'nu örnek alır. Ayet-i kerimede de Allah (c.c): “*...Size peygamber neyi verdiyse onu benimseyiniz; neyi de yasakladıysa ondan uzak durunuz, Allah'a karşı gelmekten sakının, Allah'ın azabı çetindir*”⁶⁹ demektedir. Bir başka ayet-i kerimede “*Sen elbette büyük bir ahlâk sahibisin.*”⁷⁰ Hz. Aişe (r.a)'nin de Peygamberimizin Ahlâkını Kur'an-ı Kerimle bütünleştirmesinin sebebi bu ayete işaret etmektedir. Müslümanlar ahlâklarını güzelleştirdikleri ölçüde Allah'a ve Resûlü'ne yaklaşır ve onların sevgisine lâyık olurlar.

Kur'an-ı Kerim'in ahlâk doktrinini sentezlerin bir sentezi olarak nitelendirebiliriz. Kur'an yalnız meşru, ahlâkî, toplumsal ve dini bütün istekleri yerine yetirmez; aynı zamanda bu uzlaştırıcı ruhun her adımına içtenlikle nüfuz eder. O, hem serbest ve disiplinli, hem akılcı ve mistik, hem yumuşak ve sert, hem gerçekçi ve idealist, hem de muhafazakâr ve ileridir.⁷¹

⁶⁷ Yaşar Kandemir, a.g.e, s.24, Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, **İmam Nevevi Riyâzû's Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, İstanbul: Erkam Yayınları, 2011, 3. Cilt, s.560, no:629.

⁶⁸ Mülk Suresi, 67/3.

⁶⁹ Haşr Suresi, 59/7.

⁷⁰ Kalem Suresi , 68/4.

⁷¹ M. A. Draz, **Kur'an Ahlâkı**, Trc. Prof. Dr. Emrullah Yüksel, Prof. Dr. Ünver Günay, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993, s.369.

Kur'an ahlâkında aklın imanla nasıl kemâle erdiğini ve imanın akla nasıl başvurduğunu görüyoruz. Kişinin kendi sorumluluklarının yanında, toplumsal sorumluluklarını da tertip eden, ahlâki hayatın iyi seyr etmesi için düzenlenen bir seyr bulunmaktadır. Bu gün ihtiyacımız olan “ne yapmak zorundayım?” sorusudur. Kur'an teorik bilgiyi ve ahlâkın en temel prensiplerini ortaya koyduktan sonra, tatbikini bize bırakır.⁷² İlerde de değineceğimiz gibi asıl istenilen Ahlâk'ın davranışa dönüşmesidir ki ameli ahlâk da budur.

Her insan İslâm fitratı üzere yaratılmıştır. Allah(c.c) insanı yaratmış, O'nun mayasını hazırlamış, aynı zamanda onu eğitmek için dini ve peygamberi göndermiştir. Kişide İslâm ahlâkının oluşması için eğitim gerekmektedir. Ve Allah'ın koymuş olduğu kurallar da insanın doğası ile örtüşmektedir.⁷³

Yine insanın psikolojik (manevi) yapısı ve biyolojik (maddi) yapısı bulunur. Mikroplar biyolojik yapıyı bozup insanı hasta yapar. Fakat bağışıklık sistemi sağlam olan insan mikroplardan kolay kolay etkilenmez. Manevi yapısını koruyan takva elbisesi de bulunmazsa günaha karşı meyilli olur. Takvası kuvvetli olan insanın manevi bağışıklık sistemi de güçlü olur. İşte İslâm ahlâkı bu manevi yapıyı besleyen yegâne kaynaktır.⁷⁴ Dolayısıyla diyebiliriz ki esas gaye mükemmel insanlardan oluşan üstün bir topluluk meydana getirmektir.

Kur'an ve sünnette faziletlerin ve reziletlerin bilgisi verilmiş ve bunların neticesinde fayda ve zararlarından da söz etmiştir. Örneğin Maide suresi 91. Ayette Allah (c.c) şöyle buyurur: “*Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?*” Ayrıca geçmiş milletlerden örnekler verir ki bu şekilde tekrardan insanların aynı hatalara düşmemesini öğütler.

Allah insanı en güzel şekilde yaratmış ve onu üstün özelliklerle donatmıştır. Ancak manevi boyutunun yanında beşeri özellikleri de mevcut olan insanın iyi ve kötü olmak üzere çift kutuplu oluşu söz konusudur. Allah insana hem fücuru hem takvayı

⁷² M. A. Draz, a.g.e, s.370.

⁷³ Bayraktar Bayraklı, **Kur'an'da Ahlâk**, s.18.

⁷⁴ Bayraktar Bayraklı, **Kur'an'da Ahlâk**, s.158.

ilham etmiş, iyilik ve kötülüğün kaynakları olan yetenekleri beraber vermiştir. İradesini kullanarak nefisini arındıran insan kurtuluşa erecektir. Kendisini fenalıklara gömen kimse de hüsrana uğrayacaktır.⁷⁵

3.AHLÂK EĞİTİMİ

İnsan, ahlâki davranışları bilerek dünyaya gelmemektedir. Bu davranışların farklı toplumlarda farklı şekillerde olması ahlâki kuralların sonradan ortaya konulmuş değerler olduğunu gösteriyor. Hangi durumda nasıl davranmamız gerektiğini içinde yaşadığımız toplumun bireylerinden veya yaşlılarımızdan öğreniyoruz. O halde ahlâk, eğitimin bir konusudur. Tabi bu sadece okullarda verilen derslerden ibaret değildir. Bütün toplumu bir okul ve her insanı da bu okulun hem öğrencisi hem de öğretmeni sayabiliriz. Burada herkes hangi davranışın iyi, hangi davranışın kötü olduğunu eğitimle öğrenir.⁷⁶

Ahlâk ilmi bir kurallar ilmidir. İnsanı iyiye yönlendirmeyi ve kötülüklerden korumayı amaçlar. Fakat tek başına bu bilgiye sahip olmak yeterli değildir. Ahlâk eğitimi çocuk yaşta ailede başlar. Her anne baba çocuğunun erdemli bir insan olmasını dolayısıyla iyi bir eğitim alarak hem değerlerine sahip çıkan hem de başarılı bir birey olmasını ister.

Farklı toplumların kendilerine ait kültürleri ve bu kültürlerden beslenen görgü kuralları, erdemleri vardır. Bu erdemler kişide bulunması istenen yüce değerlerdir. Dürüst olmak, yardımlaşmak, büyüklerine saygı göstermek, küçüklerini sevip onlara iyi örnek olmak, hemen her toplumda ortak olan erdemlerdendir. Bir toplumun sağlıklı bir şekilde devamı için ahlâki kurallara uyumlu çocuklar, gençler ve yetişkinlerden meydana gelmesi gerekir. Evrensel olarak düşündüğümüzde hırsızlık yapmak, adam öldürmek, yalan söylemek, namusa el uzatmak, başkasının malını-hakkını gasp etmek, işkence ve eziyette bulunmak günah ve suçtur. Toplumların iyiliği için sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet ve barışçıl bir ortam gerekir.

⁷⁵ Şems suresi , 91/9-10.

⁷⁶ Mehmet Zeki Aydın, a.g.e, s.22.

İnsanlığa insanca yaşamının temellerini en güzel şekilde öğreten ve yaşayarak en güzel örnek olan Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.v) “*Ben ancak ahlâkî güzelliikleri tamamlamak için gönderildim*”⁷⁷ hadisiyle insanlık için ahlâkın önemini açık bir biçimde ifade etmektedir. Günümüz modern eğitim sistemi ise gayesini ve temelini tam tersi pozitivist yaklaşımdan almaktadır. Bu anlayış sosyal ve insanî meselelerin objektif bilgiye dayandığını dolayısıyla eğitime konu olamayacağını destekliyor. İnsan bir robot veya makine değildir. Onun vicdanı, merhameti, sağduyusu gibi kıymetli bir alanı mevcuttur. Ve bu alan insan olmanın ilk kuralıdır.⁷⁸

Günümüz toplumlarında yanlış giden eğitimlerden dolayı kötüleşen gençlik eğilimlerine baktığımızda; şiddet ve saldırganlık, hırsızlık, kopya, otoriteye saygısızlık, akranlarına karşı gaddarlık, önyargı, kötü dil/argo kullanımı, erken cinsel gelişme ve cinselliğin kötüye kullanımı, ben merkezlilikteki artış ve toplumsal sorumluluktaki düşüş, alkol ve uyuşturucu gibi kendine zarar verici davranışlardaki artışlar, aile yapısındaki bozulmalar, kitle iletişim araçlarının aşındırıcı fonksiyonları, okul ve ebeveynlerin değerler eğitimine yani ahlâk eğitimine sarılmasını gerekli kılmaktadır.⁷⁹

Bu yüzden Ahlâk Eğitimi gençlere ilahi ve insani birçok değeri kazandırmak yoluyla çağın başta gelen problemlerinden olan kaygı, stres, depresyon gibi halleri ve şiddet davranışlarını kontrol altına almayı hedefler. Bir taraftan adalet, sabır, fedakârlık, güven, sevgi, sorumluluk, tevazu, merhamet, hoşgörü, öfke kontrolü, cömertlik, affedicilik, kardeşlik, îsâr gibi birçok değeri benliğin bir parçası haline getirerek temel davranış biçimine dönüştürmeyi amaçlar. Aynı zamanda din eğitimi, diğer taraftan bu değerlerin karşısında duran egoizm, hırs, açgözlülük, saldırganlık, haset, kibir gibi oumsuz eğilimlerin benliği kontrol altına almaması konusunda sürekli bir mücadeleyi öngörür.⁸⁰

Bu yüzden ahlâk eğitiminin nihâi amacını gerçekleştirmek için herkes elinden geleni yapmak zorundadır. Ahlâki prensiplerin en iyi şekilde hayata geçirilmesi için bireyin öncelikle kendi duygularını kontrol edebilip uygulama alanında en doğru şekilde

⁷⁷ Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:2, s.217

⁷⁸ Recep Kaymakcan, Hasan Meydan, **Ahlâk Değerler ve Eğitimi**, İstanbul: Dem Yayınları, 2016, s.33.

⁷⁹ Recep Kaymakcan-Hasan Meydan, a.g.e, s.35.

⁸⁰ Adem Güneş, **Şiddet Din Eğitimi ve Değerler**, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006, s.134.

kararlılık gösterebilmesi gerekmektedir. Ahlâk eğitimi anne baba, eğitimcileri de aşan çok yönlü bir süreçtir. Biz eğitimciler çocuğa doğruyu göstermek, iyi örnek olmak, onlara sağlıklı bir eğitim ortamı sunmak, doğru kaynaklardan beslenmeye yönlendirmek ve onların Ahlâki eğitimlerini gerçekleştirmek için elimizden geleni yapmakla yükümlü olduğumuzu unutmamamız gerekmektedir.

4. KINALIZÂDE’NİN AHLÂK ANLAYIŞI

Kınalizâde’nin ahlâk anlayışından bahsetmemiz için “Hikmet” kavramına yaklaşımını anlamamız gerekir.

Kınalizâde hikmeti yani felsefeyi bütün ilimler için esas alır. Kınalizâde kendi ifadesiyle hikmeti; “*mevcûdâtı hâriciye nefsi’l-emirde ne hâlde ise o hal üzere bilmektir ve lakin tâkat-ı beşeriye vefâ itdikçe ve kudret-i insâniyede mümkün olduğu miktar*” biçiminde tanımlar.⁸¹ Yani dışarıdaki varlıkları insan gücünün elverdiği ölçüde gerçekte oldukları gibi bilmek şeklinde günümüz Türkçesiyle belirtebiliriz.⁸²

Akıl ve tefekkür de diyebileceğimiz bilgi gücünün düzgün olmasıyla ortaya çıkan bu fazilet güzel ahlâkın en başta gelen şartıdır.⁸³ Bu yüzden Kur’an-ı Kerim’de “*Kendisine hikmet verilene çok hayır verilmiştir*”⁸⁴, “*Sen, Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et*”⁸⁵ şeklinde buyrulur.

Kınalizâde’nin kendisinden etkilendiği Nasîreddin Tûsî de Hikmet’i şöyle tanımlar; “*Hikmet, her şeyi olduğu gibi anlamak, her işi gereği gibi yapmaktır*” der. Bunun neticesinde insanın maneviyatı mümkün olduğu kadar mükemmelleşmeli, arzu edilen seviyeye yükselmelidir.⁸⁶

Müellif daha sonra hikmeti selefleri gibi, ameli hikmet ve nazari hikmet diye ikiye ayırmıştır;

⁸¹ Mustafa Koç, a.g.e, s.41.

⁸² Ahlâk-ı Alâî, s.39.

⁸³ Mustafa Çağrıçı, **Gazzâlî’ye göre İslâm Ahlâkı**, s.204.

⁸⁴ Bakara Suresi, 2/269.

⁸⁵ Nahl Suresi, 16/125.

⁸⁶ Nasreddin Tûsî, **Ahlâk-ı Nâsîrî**, Türkiye Türkçesi’ne Aktaranlar; A. Vahap Taştan, Hâbil Nazlıgöl, Ankara: Fecr Yayınları, 2005, s.58.

Bizim kudret ve irademizin etkili olmadığı dışsal varlıklar alanı ile ilgilenen kısma Nazari Hikmet (teorik felsefe) denir. Nazari Hikmet kendi arasında; Metafizik, Matematik ve Doğa İlimleri olarak sınıflandırılmıştır. ⁸⁷ Nazari hikmet'e Gazzali "hakiki hikmet" demiştir. ⁸⁸

Yazarın Ahlâk-ı Alâî'de, kudret ve irademizin müdahaleleri ile sabit olan şeyler, yaptığımız fiil ve davranışlar alanıyla ifade ettiği alan da Amelî Hikmet (pratik felsefe) olarak ifade edilmiştir.⁸⁹ Tûsi de pratik hikmeti insanın irâdi hareketlerini maksada uygun şekilde irade etmesi, sanat ve meslek hayatlarını düzene sokması, geçimini temin etmesi, refahını iyileştirip olgunlaştırma becerisi diye tanımlamıştır.⁹⁰ Gazzali ise amelî hikmet'e "ahlâkî hikmet" demiştir. Gazzali'ye göre ahlâki hikmet doğru (sevap) işlerin bilgisidir.⁹¹

Kınalızâde Amelî Hikmet'i; Ahlâk İlmi, Ev İdaresi İlmi, ve Devlet Yönetimi İlmi diye 3'e ayırmıştır. Ahlâk-ı Alâî'nin yazılma sebebini oluşturan pratik felsefenin alanlarıdır ve kitabın içerisinde üç bölüm halinde incelenmiştir. Amaç sadece bilgi sahibi olmak değildir, bilgiyle beraber davranışları güzelleştirme ve olgunlaştırma çabasıdır. Doğru Bilgi, doğru inanç kişinin süsleridir diyebiliriz. Bilgisizlikten arandıktan sonra davranışların yeniden düzenlenmesi ve iyi işlere yönelmesi gerekmektedir. Kötü huyları terk etmek, güzel huylarla süslenmek dünya hayatını en verimli şekilde kullanıp, erdemli tavırlar sergilemek, örneklik teşkil etmek pratik felsefe yani amelî hikmetin kişiye kazandırmayı amaçladığı faydalardır.⁹²

İnsan eğer teorik felsefede ilgisiz, doğru inançlardan mahrum, Aşkın Zât'ın yüce varlığı, yetkinlik sıfatları ve bir bütün olarak başlangıç ve son hakkında bilgisiz olursa ebediyen cehâlet karanlığında ve küfür ateşinde kalan zümreye katılır. Ebedi mutluluğun aslı, bilgi ve iman sermayesidir. Kınalızâde, kişinin kalbine şüphenin

⁸⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.45.

⁸⁸ Mustafa Çağrıci, **Gazzâlî'ye göre İslâm Ahlâkı**, s.204.

⁸⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.45.

⁹⁰ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.62.

⁹¹ Mustafa Çağrıci, **Gazzâlî'ye göre İslâm Ahlâkı**, s.205.

⁹² Ahlâk-ı Alâî, s. 45

bulaşmaması ve bilgi cevherinin hiçbir zaman kişiden ayrılmaması için insanın daima çalışması gerektiğini tavsiye eder.⁹³

İlmin göstergesi ameldir. Teorik bilginin kişiye fayda sağlaması gerekir. Bu da ahlâk eğitimi açısından düşünürsek ancak davranışla olur. Ahlâk kişinin iç dünyasını zenginleştirip, fiillerinde doğruyu, iyiyi seçmesini ister. Allah (c.c) ayetinde “*Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz*”⁹⁴ buyurarak iman edenlerin üstün olduklarını bildiriyor. Bu üstünlük, ancak bilginin kişide bir dönüşüm, değişim sağlayarak iyiyeye, doğruya yönelmesiyle mümkündür.

4.1.NEFİS VE HUY KAVRAMLARI

“*Ahlâk ilmi konusu itibariyle insani nefsin huylarından bahseder*” der Kınalızâde. Bu ilmin konusu güzel veya çirkin huyların kendisinden ihtiyari olarak çıkması itibarıyla insani nefistir.⁹⁵ İnsani nefis, “*akledilirleri bizzat idrak edip bilen ve hissedilir bedende organ ve güçler vasıtasıyla yönetim ve tasarrufta bulunan, cisim ve cismani olmayan basit bir cevherdir*” der.⁹⁶ Yine İnsanî nefis ister uykuda, ister uyanık, ister sarhoş, ister akli başında olsun, her hâlükârda kendi zatının farkındadır, şuursuz değildir.⁹⁷

Kınalızâde'nin kendilerinden etkilendiği Tûsi ve İbn Miskevî'nin nefis kavramında da benzer bir yaklaşım içerisinde olduklarını görüyoruz;

Tûsî nefsi şöyle açıklar; “*İnsani nefis öyle bir sade cevhere (hareket verici başlangıç, ruh) denir ki, kendi de dâhil olmak üzere, aklın idrâk ettiği her ne varsa tamamı onun sayesinde olur. İnsan bedeninde herkahngi bir değişiklik ve faaliyet olsa tamamı onun gücü ve etkisi sonucunda meydana gelir. O cevher ne cisimdir ne cismanidir. Duyu organlarının hiçbiri ile hissedilemez.*”⁹⁸

⁹³ Ahlâk-ı Alâî, s. 46.

⁹⁴ Al-i İmran Suresi, 3/139

⁹⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 52.

⁹⁶ Ahlâk-ı Alâî, s. 51.

⁹⁷ Ahlâk-ı Alâî, s. 54.

⁹⁸ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.71

“Nefis, ne cisim, ne cismin parçası, ne de arâzdir. O tekâmül etmez ve değişmez. Üstelik o, bütün şeyleri eşit olarak kavrar; herhangi bir yorgunluk, zayıflama ve eksiklik onun için söz konusu değildir.”⁹⁹

Nefsi, filozoflar üç kısma ayırmıştır; bitkisel nefis, hayvani nefis ve insani nefis olmak üzere. Bitkisel nefsin dört gücü bulunur, bunlar; besleyen güç, büyüten güç, üçüncüsü üremeyi sağlayan güç ve dördüncüsü suret verici güçtür. Hayvani nefsin güçleri ise idrak edici güç ve hareket ettirici güçtür. İnsani nefsin güçleri ise diğer hayvanlarda yoktur. Bu güçler onu diğer varlıklardan ayırır ki bunlar bilen güç (düşünme) ve yapan güçtür.¹⁰⁰

Nefisle mücadele, ahlâki bir çaba olarak gereklidir. Çünkü nefis, insanın şehvet ve gazap güçlerini kendisinde barındırır. Nefs bir yandan da insanı insan yapan unsurlardan biridir. Nefse karşı gelerek onun isteklerine boyun eğmeyen insan mertebesini yükseltir.¹⁰¹

Tasavvufta nefsin mertebeleri bulunur. Nefs-i Emmare dediğimiz mertebede kişi iyilik işlemez kötülüklerden de kaçmaz; ancak pişman olabilir. Bu durumda da belli başlı zikirleri ve davranışları adet edinirse diğer bir mertebeye erişir.¹⁰² Kınalızâde de nefsin mertebelerinden özetle bahseder. Nefs-i Emmare daima kötülük, çirkinlik şehvet ve hevesleri emredip onlarda ısrar eden nefis mertebesidir. Bir diğer mertebe Nefs-i Levvame'dir. Bu mertebede yaptığı kötülüklerden dolayı pişman olan kişi, kendini kınar ve serzenişte bulunur. Nefs-i Mutmainne ise kötü ve çirkin tahriklerden kurtulmuş, iyilik yoluna koyulmuş olup güzel fiil ve işlerle hemhâl olan nefistir.¹⁰³ Kur'an-ı Kerim'de Nefs-i Mutmainne mertebesine erişen insan için Allah teâla şöyle söyler: “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir!”¹⁰⁴

⁹⁹ İbn Miskeveyh, **Ahlâk-ı Olgunlaştırma**, Trc. Abdülkâdir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihad Tunç, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s.13.

¹⁰⁰ Ahlâk-ı Alâî, s. 66.

¹⁰¹ Mustafa Çağrıci, **Gazzâlî'ye göre İslâm Ahlâkı**, s.90.

¹⁰² H. Kamil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2010, s.235.

¹⁰³ Ahlâk-ı Alâî, s. 83.

¹⁰⁴ Fecr Suresi, 89/27-30

Ahlâk ilminden bahsederken huy kavramına değiniyor Kınalızâde. “*Fiillerin nefisten, fikir ve düşünceye ihtiyaç duymadan kolayca çıkmasını sağlayan meleke*” şeklinde tanımlıyor huyu. Çabucak kaybolan, sabit olmayan durumlara hâl denilirken, meleke olabilmesi için sabit ve köklü olması gerekiyor. Örneğin bir kimsede bolca infakta bulunma söz konusu olsa da bu özellik kişide kökleşmedikçe cömertlik huyuna sahiptir denmez. Veya zorlama ve yükümlülük sebebiyle malını paylaşıyorsa cömertlik huyu kendisinden kolayca çıkmadığı için onda bu huy yok demektir. Huy diyebilmemiz için fiillerin kalıcı olarak kişide yerleşmesi, düşünmeden davranışa dönüşmesi gerekmektedir.¹⁰⁵

Huy kavramını bu gün karakter kavramıyla anlamaya çalışabiliriz. Yunanca olan ve alâmet manasına gelen ‘karakter’, ferdin ahlâki davranışlarının yönü ve tutarlılığını ifade eder. Kerschensteiner’in Karakter adlı eserinden Mahmut Çamdibi şöyle nakleder: “*Karakter, ruhta iyice yerleşen prensipler veya maksimler vasıtasıyla her irâde filinin kesin ve muayyen olması üzerine ruhun istikrar kazanmış halidir.*”¹⁰⁶ Huy veya karakter dediğimiz özelliklerin ruhta iyice yerleşmiş olan prensipler olması gerektiğini görüyoruz.

Kınalızâde huyu temelde Faziletler (erdem) ve Reziletler (erdemsizlik) olmak üzere ikiye ayırırken, üçüncü bir kısım olarak da ne yetkinlik ne de eksiklik olarak sınıflandırdığı terzilik çiftçilik gibi zanaat sahibi olmayı ifade eder. Fakat esasında kitabında fazilet ve rezilet kavramlarını açıklamaya çalışır.¹⁰⁷

4.2. FAZİLET VE REZİLET KAVRAMLARI (ERDEM VE ERDEMSİZLİK)

Huyun fazilet ve rezilet (erdem ve erdemsizlik) şeklinde iki ana kısmı vardır. Erdemli ve erdemsiz davranışlarımıza yön veren insani nefsin iki gücü bulunur. Bunlardan biri aklî konuları kavramamızı sağlayan idrak edici güç, bir diğeri bedensel hareketlerimize sebep olan hareket ettirici güçtür. Bu iki güç kendi arasında ikiye ayrılır. İdrak edici güç; Teorik ve Pratik güç olarak, Hareket ettirici güç; Şehvi ve

¹⁰⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 85.

¹⁰⁶ Mahmut Çamdibi, **Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s.30

¹⁰⁷ Ahlâk-ı Alâî, s. 86.

yırtıcı güç olarak ayrılmıştır. Toplumda bu dört tane güç insanın davranışlarının ortaya çıkışına sebep olur. Erdemli davranış sergileyebilmek bu güçleri itidal derecesinde kullanmaktan geçiyor. Veya rezilet dediğimiz erdemsizlik bu güçlerin ifrat ve tefrit tarafına meylederek ortaya çıkmasına deniyor.¹⁰⁸

Tablo 1

ERDEMLERİN İFRAT VE TEFRİDİ

İFRATI	İTİDALİ	TEFRİTİ
Cerbeze (Hilekârlık, Kurnazlık)	HİKMET	Belâdet (Ahmaklık)
Fücûr (Günahkârlık)	İFFET	Humûd (Sönmüşlük)
Tehevür (Tehlikeye atılma)	ŞECÂAT	Cübûn (Korkaklık)
Zulüm	ADALET	Zulüm

Kınalızâde Ali Efendi'nin Temel Erdemler dediği 4 huy üzerinden fazilet ve rezilet yaklaşımını açıklamaya çalışalım. Temel erdemler, faziletler dediğimiz 4 huy; Hikmet, adalet, iffet ve şecaattir. Bu dört huyun ifrat ve tefridi de rezilet yani erdemsizliktir. Hikmetin ifradı Hilekârlık ve tefridi Ahmaklıktır. Adalet erdeminin ifrad ve tefridi yoktur, zıttı vardır, o da zulümdür. İffet erdeminin ifradı fücür, tefridi ise sönmüşlüktür. Yiğitliğin ifradı tehlikeye atılma, tefridi korkaklıktır. Bu ifrat ve tefrit huyları erdemsizlik örneğidir ve güzel aklâka uymayan hâl ve tavırlardır. En şerefli mahlukât olarak yaratılan insan doğruyu, iyiyi seçip yapabilme kabiliyetine sahiptir.

¹⁰⁸ Ahlâk-ı Alâî, s. 85.

İsterse en üstün mertebelere erişebilir, isterse aşağıların aşağısına da inebilir. Nefis her iki tarafa da meyilli olarak yaratılmıştır.¹⁰⁹

Kınalızâde bu tasnifin Nasireddin Tûsi'nin Ahlâk-ı Nasiri kitabında aynı zamanda da Gazzali'nin İhya'sında bulunduğunu söyleyerek takip ettiği yöntemi de bizlere bildirmektedir.¹¹⁰

Hikmet'in alt erdemlerinin Kınalızâde yedi olduğunu söyler ve şöyle sıralar:

- 1.Zekâ
- 2.Sür'at-i fehm (çabuk anlama)
- 3.Safâ'yı zihn (zihn açıklığı)
- 4.Sühûlet-i ta'ammül (kolay öğrenme)
- 5.Hüsn-i ta'akkul (güzel düşünme)
- 6.Tahaffuz (ezberleme)
- 7.Tezekkür (hatırlama).¹¹¹

Hikmetin alt erdemlerinde dikkatimizi çeken açıklama güzel düşünme maddesidir. Burada nefis araştırdığı konuya uygun bir şekilde derece ve miktarı doğru ayarlayarak gözetir. Ne zorunlu olan nesneyi terk veya ihmal eder ne de konusunu araştırmada etkisi olmayan bir nesneyi alıp kullanır.

Yiğitliğin (şecaat) alt erdemleri ise 11 çeşittir:

- 1.Kibr-i Nefs (yüce ruhluluk)
- 2.Necdet (cesaret)
- 3.Ulüvv-i himmet (yüksek gayelilik)

¹⁰⁹ Ahlâk-ı Alâî, s. 74.

¹¹⁰ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.127-132; Mustafa Çağrırcı, **Gazzâlî'ye göre İslâm Ahlâkı**, s.203.

¹¹¹ Mustafa Koç, a.g.e, s.206; Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.127,128.

4. Sebât

5.Hilm (yumuşak huyluluk)

6.Sükûn (soğukkanlılık)

7.Şehâmet (hırslı olma)

8.Tahammül

9.Tevazu

10.Hamiyyet

11.Rikkat (yumuşak kalplilik)¹¹²

Kişide şecaat dediğimiz yiğitlik erdeminin bulunması demek, burada zikrettiğimiz alt erdemlerin de huy olarak nefiste yerleşmesi demektir. Cesaret, soğukkanlılık, şehamet dediğimiz nefsin üstün işleri yapma ve yüksek mertebeleri kazanmaya hırslı olmasının yanında, tahammül, tevazu, hamiyet (hürmette gevşeklik ve ihmalkârlık göstermeyip en yüksek kapasiteyle çalışmak) ve yumuşak kalpli olarak bu sıfatlara bir bütünlük içerisinde sahip olmalıdır.

İffet'in alt erdemleri 12'dir:

1.Hayâ, Nefsin çirkin bir iş yaptığını fark ettiği zaman yerilmeyi hak edecek duruma düşmemek için kendi içine kapanmasıdır.

2.Rıfk (nezaket) ise nefsin din açısından gerekli işlere boyun eğip itaat etmesidir. Kınalızâde bunun bir diğer adının demaset olduğunu bildirir.

3.Hüsn-i hedy (güzel yöneliş) yani kendini güzel huylarla donatmaya çalışmaktır.

¹¹² Mustafa Koç, a.g.e, s.208; Ahlâk-ı Alâî, s. 91-93; Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.128.

4. Müsâlemet (barışçıl olma), farklı görüşler çarpıştığı ve aykırı istekler karşı karşıya geldiği zaman kişinin sert tutumunu terk ederek kibarlıkla uzlaşmaya çalışmasıdır.

5. Da'at (sükûnet), şehvet harekete geçtiği anda nefsin sakin olup doğru seçimi yapabilmeye güç yetirebilmesidir.

6. Sabır'dır. Burada alimimiz iki tür sabırdan bahseder. Birincisi günah ve hatalara karşı sabrederek yanlış davranışta bulunmamaktır. Bir diğeri ise belâ ve musibetlere karşı gösterilmesi gereken sabırdır.

7. Kanaat, az miktarda eşya ile yetinip fazlasını istememektir. Kınalızâde burada kendisi en az geçimliliğe kanaat edip çok mal biriktiren insanları kınar ve rezilet olarak sınıflandırır. Bu durumun bir kanaat değil cimrilik olduğunu söyler.

8. Vakâr, kişinin amacına ulaşma yolunda teenni ile hareket ederek aceleci davranmamasıdır.

9. Takvâ ise nefsin daima güzel olan davranışlarda bulunması, kusur işlemekten kaçınması ve gevşeklik göstermemesidir.

10. İntizâm, kişinin yaptığı işte düzenli olmayı meleke haline getirmiş olmasıdır.

11. Hürriyet, helal yoldan kazanılan malın iyi amaçlar için kullanılmasıdır.

12. Sehâ (cömertlik), ise kazanılan malın infak edilirken nefse kolay gelmesidir.¹¹³

Cömertliğin de alt erdemlerine ayıran Kınalızâde şu erdemleri burada sıralar; kerem (bol miktarda infakta bulunmanın nefse kolay gelmesidir), diğerkâmlık (kendisi de muhtaç durumda iken başkasını kendisine tercih etme durumudur. Çok büyük bir erdemdir. Ayet-i Kerime'de "*özellikle ihtiyaçları olduğu halde onları kendilerine tercih*

¹¹³ Mustafa Koç, a.g.e, s.212; Ahlâk-ı Alâî, s. 95; Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.129.

*ederler*¹¹⁴ ayeti burada zikredilmiştir.), af (kişinin intikam ve cezaya gücü yettiği halde bunu terk etmesidir. Hele bir de kötülüğe iyilikle karşılık verirse bu en güzeldir), mürüvvet (kişinin başkasına gerektiğinden fazla ihsanda bulunup, ona yararlı olmaya gayret etmesidir.), asalet (kişide beğenilen ve takdir edilen davranışın devamlılığından sevinç duyma halidir.), paylaşım , bağışlama ve feragat.¹¹⁵

Kınalızâde, Adalet erdeminin alt erdemlerini de 12 tane olarak özetler:

1. Sadâkat (dostluk), kişinin kendisini sakındırdığı her türlü tehlikeden arkadaş ve dostlarını da sakındırması, kendisi için istediği her iyilik ve güzelliği dostları için de isteyip onlara ulaştırmasıdır.

2. Ülfet (birlik), bir topluluğun dini ve dünyevi konularda düşünce, görüş ve inanç birliği içinde olmaları ve uyuşmalarıdır.

3. Vefâ, yardımlaşma ve destekleme yolundan geri durmamaktır.

4. Şefkat, kişinin etrafına karşı duyarlı olması, zarar verecek kötülöklere karşı acı duyup, zararı ortadan kaldırmak için çaba gösterilmesidir.

5. Sıla-i rahim, akrabayı gözetip, memnun etmeye çalışmak, ziyaretlerde bulunmaktır.

6. Mükâfat, kişiye bir iyilik yapıldığında karşılık olarak daha çok ihsan ve iyilikte bulunmayı meleke haline getirmesidir.

7. Hüs-n-i Şirket (iyi ilişki), karşılıklı ilişkilerde insaflı ve dengeli davranmaktır.

8. Hüs-n-i kazâ (güzel yargı), kardeş, dost ve insanların haklarını en doğru şekilde verip minnet ve pişmanlık duymamaktır.

9. Teveddüd (sevimsilik), faziletli ve iyi arkadaşlara gerçek sevgi göstererek onların da sevgilerini kazanmaktır.

¹¹⁴ Haşr Suresi, 59/9.

¹¹⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 95.

10. Teslimiyet, İslâmın hükümlerini ve yükümlülüklerini gönül hoşnutluğu ile kabul edip, almaktır.

11. Tevekkül, değiştirilmesi imkansız olan rabbani takdirlerde fayda vermeyen acıyı bir tarafa bırakıp ilahi lütfâ havale ederek, güvenmek ve dayanmaktır.

12. İbadet, allah'ın emir ve yasaklarını kabul edip uygulamaktır.¹¹⁶

Buraya kadar sayılan bütün erdem ve erdem türlerinin önceki ahlâk kitaplarında da bulunduğunu söyleyen Kınalızâde sözü edilen tarif ve ayrıntıların soru ve tartışmaya açık olduğunu da bildirir.¹¹⁷

Adalet sıfatı öncelikle kişinin kendisinde yerleşmelidir. Sonrasında adalet gücünü ailesi, hizmetçileri, dostları ve yöneticilerin de vatandaşlarına karşı hakkıyla kullanması gerekir.

Alimler Adalet erdeminin diğer erdemlerden üstün olduğunu savunurlar.¹¹⁸ Toplumda adaletin sağlanması toplumun huzuru, bekâsı için en önemli hususlardan biridir. İnsanlar mutlu olabilmek ve hayatlarını idame ettirebilmek için birbirlerine muhtaçtır. Tûsi bunu şu örnekle açıklar: “ *Söz gelimi, ağaç ustası emeğinin mahsulünü boyacıya verir, boyacı da sıra kendine gelince öz emeğinin ürününü ona teklif eder. Kimi zaman ağaç ustasının hazırladığı şey boyacınınkinden daha iyi, daha çok veya aksine olabilir. Buna göre zorunlu olarak bir denkleştirici, dengeleyici vasıtaya ihtiyaç olur, o da paradır.*”¹¹⁹ Parayı adaleti sağlamada “*dilsiz âdil*” olarak tanımlayan Tûsi, “*dilli âdil*” olarak da insanın görevli olduğunu aktarır.¹²⁰

Adalet erdemiyle ilgili ifrad ve tefridi yoktur dedik. Çünkü adalet ortadır, ortadan saparak herhangi bir uca meyleden şeye de adalet denmesi yanlıştır. Adalet

¹¹⁶ Ahlâk-ı Alâî, s. 97; Mustafa Koç, a.g.e, s.220

¹¹⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.98

¹¹⁸ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.143.

¹¹⁹ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.146.

¹²⁰ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.146.

Allah'ın yeryüzündeki terazisidir. Akıl tek başına orta dereceyi idrak edemeyeceği için cenab-ı hak kullarına merhameti gereği şeriatını, ilahi kanunu göndermiştir.¹²¹

İnsanın yaratılış gayesinde güzel huy ve iyi işleri kötü huy ve fiillerden ayırt edip, mutluluk ve erdeme ulaşması vardır. O halde İnsan teorik gücü sayesinde nefsinin erdemler ile süslemeli ve pratik gücü bakımından erdemsizliklerden sakınarak yetkinliğe ulaşmalıdır. Çünkü insan bedeniyle değil, nefsiyle insandır.¹²² Günümüzde bilgiye ulaşmak artık çok kolaydır. Eskiden cilt cilt ansiklopediler taranırken şimdi cep telefonu ve bilgisayarlarımızdaki internetlerden hızlı ve kolayca bilgi sahibi olabiliyoruz. Ancak bu kadar bilgiye sahipken, bilginin gereğini yapabilmekten uzak duruyorsak bu birikimin bir anlamı kalmıyor. Okuma alışkanlıklarımızı, iletişim araçlarına ayırdığımız vakitleri gözden geçirmeliyiz.

Tabiat sanatın öğretmeni, sanat ise tabiatın öğrencisidir.¹²³ Bu benzetmeden yola çıkarak ahlâkî erdemleri kazanmak da sanat gibidir. Dolayısıyla kişi, öğretmen olan tabiata uymalıdır. Tabiatımızda varlık sırasında önce olanın huy (ahlâk) eğitiminde de önce olması gerekir.¹²⁴

İnsan doğduğu anda gıda isteme ilhamı ile bilinir. Belli bir büyüme gerçekleşene kadar gıdasını talep eder. Bu mertebeyi geçtikten sonra öfke gücü açığa çıkar ve böylece zararı önlemeye, sıkıntıları ortadan kaldırmaya çalışır. Günden güne gelişir ve insani nefsin ayırıcı özelliği olan temyiz gücüne kavuşur ki bu gücün ilk etkisi hayâ'dır. Hayâ gücü güzel ile çirkin ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmekten doğar.¹²⁵

Gelişim ve büyümeye devam eden insanda daha sonra şehvi gücün gerekleri ve mertebeleri olan işler meydana gelir. Öfke gücü geliştikçe şahsını koruma, ailesini koruma, üstünlük, egemenlik, yöneticilik gibi mertebeler gelişir. Daha sonra insanın ayırıcı özelliği olan temyiz ve düşünme gücü yetkinleşir. Tabiatın gelen yetkinlikler

¹²¹ Ahlâk-ı Alâî, s. 114.

¹²² Ahlâk-ı Alâî, s. 77.

¹²³ Ahlâk-ı Alâî, s. 126.

¹²⁴ Ahlâk-ı Alâî, s. 127.

¹²⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 127.

bilfiil insanlık mertebesiyle son bulur. Devamında yönetim ve sanat ile kazanılacak yetkinlikler ile insanlık hakiki kalıcılığa kavuşur.

Bu açıklamalardan sonra Kınalızâde erdem sahibi olmak isteyen kişinin tabiatına uyarak sırasıyla bu güçleri eğitmesi gerektiğini savunur. Yani insan öncelikle şehvet gücünü düzeltmeli, ondan sonra öfke gücünü eğitmeli daha sonrasında da hikmet gücünü yetkinleştirmeye çalışmalıdır.

Buraya kadar anladığımız fazilet sahibi olmak isteyenlerin yaratılışına kulak vererek Allah'ın fitratında var ettiği temel güçlerin öncelikle farkına varıp, bu güçleri itidal noktasında kullanıp, hikmet erdeminde yetkinliğe kavuşabilmek için çabalamak gerektiğidir. Bu da ancak Ahlâk ilmi ile mümkündür. Bu noktada Kınalızâde Ahlâk ilmi için Ruhani tıp terimini kullanır. Tıp Bilimi nasıl ki bedendeki rahatsızlıkları tespit edip onların şifası için çareler arıyorsa, Ahlâk ilmi de ruhla ilgilenir ve kişide var olan çirkin huyların, nefsin aldatmaca ve kötü yanlarının sebep olduğu hastalıkların yok edilip düzeltilebilmesi için çabalar.¹²⁶

Bu halde ruh sağlığımızı koruyabilmemiz için üç nefis gücünü sırasıyla inceleyip üzerinde düşünmemiz gerekmektedir. İlkın şehvet gücünün erdemi olan iffet'i, ikinci olarak öfke gücünün erdemi olan yiğitliği, üçüncü olarak temyiz ve idrak gücünün erdemi olan hikmet'i incelemelidir. Şehvet ve öfke gücü itidal derecesinde ise hikmet erdeminin kazanmakla ilgilenmelidir.

Bu noktada öncelikle hikmet erdeminin ifrat ve tefridi olan, hilekârlık ve ahmaklık rezîletlerinden kaçınmalıdır. Hikmet erdeminin geliştirmek üzere ilkin ilimleri tahsil etmeye, düşünme gücünü genişletme işlevi gören mantık ilmiyle başlanmalı devamında şüphe ve zandan arınmış, kesinlik üzere kurulu matematik ilimleri tahsil edilmelidir. Bu seviyede zihin kesinlik mertebesine alışır, zan ve tahmini bilgilerle yetinmez.¹²⁷

Önce tabii ilimleri sonra metafizik ilimleri tahsil etmelidir. Bu şekilde üç gücün eğitimi tamamlanmış olur. Bu erdemlerin kazanılmasından sonra adalet erdemi

¹²⁶ Ahlâk-ı Alâî, s. 46-129.

¹²⁷ Ahlâk-ı Alâî, s. 130.

yetkinleştirilmek üzere geliştirilmelidir. Kişi bu erdemleri kazandıktan sonra bedenle ilgili erdemlerde; tıp ve astroloji gibi, veya medeni erdemlerde; din, devlet, şariat işlerinin düzenlenmesini sağlayan, fıkıh, kelim, peygamberler tarihi gibi şer’i ilimler ile sarf, nahiv, beyan gibi edebi ilimlerde yetkinleşebilir.¹²⁸

4.3.RUH SAĞLIĞIMIZI KORUMAK İÇİN NELER YAPMALIYIZ?

Kınalızâde günümüzde artık daha çok üzerinde durulan psikolojimizi, dolayısıyla ruh sağlığımızı sağlıklı tutmamız gerektiğinden özenle bahseder. Ahlâk ilmiyle ilgilenmesinin temelinde de bu anlayış vardır. Çünkü bedenden önce ruh gelir ve ruh sağlıklı olmadıkça bedenin de doğru çalışmadığı ortadadır. Bu Din Eğitimcisi konumunda olan herkes için geçerlidir. Beden ve ruh sağlığı yerinde olan kişiler kendilerine ve çevrelerine faydalı olabilirler.

Kınalızâde öncelikle kiminle arkadaşlık yaptığımıza dikkat etmemiz gerektiğini söylüyor ve bu konuda; “*Üzüm üzüme baka baka kararır*” atasözünü, filozofların “*Tabiat hırsızdır*” cümlesini örnek veriyor. Ahlâki açıdan erdemli olabilmemiz ve bunun devamı için kişinin kendisi gibi ve daha çok erdem sahibi kimselerle ilişki kurmasını, ahlâki açıdan kendisini ayıp ve kusurlardan arındırmamış kimselerden yakıcı ateşten kaçır gibi kaçılmasını tavsiye etmektedir.¹²⁹ Çünkü nefse tesir edebilmek için en etkili yöntem iyi dost ve arkadaştan geçmektedir.¹³⁰

Kınalızâde, şakalaşmak konusunda da itidal derecesini tavsiye eder. İfradı soytarılık ve tefridi asık suratlılık olan bu özelliğin nasıl olması gerektiğini peygamberimizin hadisiyle şöyle netleştirir; “Peygamber (s.a.v) şakayı sever, ama sadece doğruyu söylerdi”.¹³¹

Hayal dünyası oldukça geniş olan çocuklarla şakalaşırken onların yaş ve psikolojilerine uygun lâtifeler yapmak gerekir. Özellikle korkutucu bir şakaya maruz kalan çocuk, henüz gelişimini tamamlamadığı için onun kötülüğünü istediğinizi düşünür. Düşmanlık, kin ve aşağılanmışlık hisseder. Bu konuda ebeveynlerin hassas

¹²⁸ Ahlâk-ı Alâî, s. 131.

¹²⁹ Ahlâk-ı Alâî, s. 132.

¹³⁰ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.163.

¹³¹ Ahlâk-ı Alâî, s. 134.

davranması gerekir. Çocuğun herhangi bir eksikliği veya yetersizliği ile dalga geçilmemeli, başkalarının da dalga geçmesine müsaade edilmemelidir. Aksi hâlde çocuk içine kapanık, kendine güvensiz, sosyalleşmeye kapalı bir hale gelebilir. Bu da bir çocuğa yapılabilecek en büyük kötülüktür.¹³²

Yine ruh sağlığını korumaya yönelik yapabilecek en güzel şeylerden biri de sürekli güzel ve faydalı işlerle meşgul olmaktır. Eğer nefis tembelleğe meyleder ve ihmalkârlığa rağbet gösterirse onu çokça iyi iş yapmak ve evrat, zikir ve nafile ibadetlere devam etmek suretiyle eğitmelidir. Kötü amellerin küçüklerinden bile kaçınılmalıdır. Zire nefsin küçük günahları işleyerek büyük günahlara cesaret etme ihtimali vardır.¹³³

Kınalızâde tavsiyelerine sporla devam eder. Beden sağlığını korumak spordan geçtiği gibi ruh sağlığı için de sporun önemli olduğunu belirtir. Ata sporumuz güreşin organlara, yay çekmenin omuz ve pazılara, yürümenin baldır ve bacağa yararından bahseder. Sporu terk etmenin kişide bela ve üzüntüye sebep olabileceğini, sinir ve kemiklerinin zayıflayıp güçsüzleşebileceğini ifade eder.¹³⁴

Kendisini koruyup yetkinliğini artırmak isteyen kimsenin, fani mal ve istekler peşinde koşmayı, bu dünyanın geçiciliğinin farkında olması gerekir. Kınalızade bu noktada züht'ü örnek verir ; *“Züht: insanın zaruri miktarda dünyevî vasıta ve hazlarla yetinmesi ve lüks olan fazla geçimliğe iltifat etmemesidir”*. Peygamberimiz (s.a.v) bu konuda : *“Dünyaya rağbet etmezsen Allah'ın sevgisini, insanların ellerinde olana rağbet etmezsen insanların sevgisini kazanırsın”* buyurmuştur.¹³⁵

Kınalızâde Ali Efendi dünyanın geçiciliği, dünya sevgisinden uzak olma, kişiyi zarara uğratacak çevre ve şeylere karşı mesafeli olma noktasında şu olayı aktarır; *“Sahabe-i Kiram'dan Abdurrahman bin Avf malının çokluğu ile meşhurdu. Vefatında dört hanımı kalmıştı, birisine sekizde bir hissesinden 80.000 dirhem verildi, fakat o bir gün Hz. Ömer (r.a)'e gelerek şöyle dedi: “Ey müminlerin emiri! Şam'dan seksen deve*

¹³² Abdülkadir Halit, **Ahlâki Dinamiklerimiz Âdâb-ı Muâşeret**, İstanbul: Rehber Yayınları 2009, s.254.

¹³³ Ahlâk-ı Alâî, s. 140.

¹³⁴ Ahlâk-ı Alâî, s. 135.

¹³⁵ Ahlâk-ı Alâî, s. 136.

yükü olan bir kervanım gelmektedir. Her devedeki ticaret malı 1000 dinardır. Hepsini Allah yolunda sadaka ettim.” Sebebi sorulunca da şöyle cevap verir; “Bu gece teheccüt namazımda hatırıma, acaba kervan nereye geldi ve ne durumdadır, diye geldi. Öyleyse teheccüdümde zihnimi karıştıran bir malı mülkiyetimden çıkarmam gerektiği açıktır” der.¹³⁶

Ruh sağlığını korumak güzel ahlâkı yetkinleştirip devamlılığını sağlamakla mümkündür. Bunun için de erdemli kişilerle arkadaşlık yapılması gerekir dedik. Doğru sözlü bir dost kazanıp ona kusurlarını söylemesi istenir. Hz Ömer (r.a) bu konuda: “Bana kusurlarımı gösteren kimseye Allah merhamet etsin”¹³⁷ buyurmuştur. Kusurlarını söyleyen dostu itiraz etmemeli, öyle olmadığını ispatlamaya çalışmamalı, aksine onu dikkatlice dinleyip teşekkür etmelidir. Sonra kusurlarını düzeltmeye çalışmalı ve dostunun sözlerinden incinmemelidir.¹³⁸

Ayrıca Kınalızâde iltifatlı sözleri dinlemenin de nefse zarar vereceğini öngörür. Kişinin böyle sözlere aldanarak ilerleyişinin azalacağını ve kişinin yeterli seviyeye gelmeden eksik veya yanlış eserler meydana getirebileceğini savunur.¹³⁹

Her günün sonunda, o gün boyunca yapılan davranışlar düşünülmeli, hiçbir ödün vermeden bir değerlendirme yapılmalıdır. Bizim için kıymetli olan şeylere kayıtsız kalmamalı, sıradan şeyleri de gözümüzde büyütmemeliyiz. Kusurlarımızın farkına varıp nefsin onları terk etmesine imkân vermeliyiz.¹⁴⁰ Kötülükleri kontrol altına alarak iyilik yolunu tutmalıyız.

4.4.BAZI NEFİS HASTALIKLARININ TEDAVİSİ

Mademki Ahlâk ilmi tıbb-ı ruhanî’dir. O halde nefiste var olan hastalıklara da çözümler sunması gerekir. Bu noktada erdemsizlik dediğimiz Rezilet kavramı ile nitelenen bazı kötü ahlâk davranışlarına karşı tedavi yolları bulunur.

¹³⁶ Ahlâk-ı Alâî, s. 137.

¹³⁷ Ahlâk-ı Alâî, s. 141.

¹³⁸ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.172.

¹³⁹ Ahlâk-ı Alâî, s. 143.

¹⁴⁰ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.173.

Tedavi yöntemleri dört kısma ayrılır;

1. Kişinin kötü huyunu terk etmesi için örnek davranışlara yönelerek nefsin güçlendirilmesi.
2. Kötü ahlâka yönelik sergilenen fiil ve davranışların nasihat, kınama ve azarlama yoluyla düzeltilmeye çalışıldığı yöntemdir.
3. Erdemsizliği zıttı olan erdemsizlikle tedavi etmek. Örneğin kişide yerleşen cimrilik erdemsizliğini ortadan kaldırmak için bir süreliğine zıttı olan israf erdemsizliği ile ortadan kaldırmaya çalışmak.
4. En zor durumda kalındığında düzelmeyen kötü davranışların tedavisinde kullanılan yöntemdir. Kötü huydan kurtulmak için nefsin yemin, adak, misak ve ahitler gibi zor alıştırmalarla eğitilmesi, ayrıca nefse ağır gelen alıştırmaları yükleyip, istenmeyen davranışa dönmek için çığneyemeyeceği imkânsız sözler vermesidir.¹⁴¹

4.4.1. Öfkenin Tedavisi

Günümüz gençlerine örnek olması hasebiyle bazı erdemsizliklerin tedavilerini burada aktarmak istedik.

Kınalızâde Ali Efendi öfkeyi şu şekilde tanımlıyor; “*Kalbin içindeki doğuştan gelme sıcaklık olan ruh cevherinin bedenine dışına doğru hareket etmesini ve kalpteki kanın coşup kaynamasını sağlayan ruhsal niteliktir.*”¹⁴² Bir başka tanımlama ile öfke; “*kalbin intikam hissi ile harekete geçmesidir.*”¹⁴³

Kınalızâde öfke halinin ortaya çıkma hallerini ise şöyle sınıflandırmıştır;

- a) Geç öfkelenir, öfkesi çabuk geçer,
- b) Çabuk öfkelenir, öfkesi çabuk geçer,
- c) Geç öfkelenir, öfkesi geç geçer,
- d) Çabuk öfkelenir, öfkesi geç geçer.

¹⁴¹ Ahlâk-ı Alâî, s. 151.

¹⁴² Ahlâk-ı Alâî, s.155.

¹⁴³ Abdülkadir Halit, a.g.e, s.171.

Bu sınıflardan en iyisi, geç öfkelenip çabuk yatışanıdır. En kötüsü de çabuk öfkelenip geç yatışanıdır. Çünkü öfke sıfatı kişide ne kadar az bulunursa o kadar iyidir.¹⁴⁴

Peygamber efendimiz (s.a.v) insanların öfkelenmeleri ve öfkelerinin sönmeleri açısından insanların çeşitlerini ve bunlardan hangisinin daha faziletli olduğunu, ayrıca öfke durumunda ne yapılması gerektiğine dair pratik bir yöntemi bizlere şu hadis-i şerif ile bildirmektedir: “*Haberiniz olsun kimisi vardır yavaş öfkelenir, öfkesinden çabuk döner; kimisi vardır çabuk öfkelenir, öfkesinden çabuk döner. İşte bunlar birbirini dengeler. Haberiniz olsun onlardan bir kısmı da vardır, çabuk öfkelenir, öfkesinden yavaş döner. Bilesiniz bunların en hayırlısı ağır öfkelenen, öfkesinden çabuk dönendir... Bilesiniz! Öfke Âdemoğullarının kalbinde bir kordur. Gözlerinin kızarmasını, avurtlarının şişmesini görüyor musunuz? Kim, öfkeden bir başlangıç hissederse, yere (toprağa) temas etsin...*”¹⁴⁵

Öfkenin on çeşit sebebi vardır. Bunlar; kendini beğenme, övünme, çekişme, inatçılık, şaka, kibir, istihza, vefasızlık, haksızlık ve rekabettir.¹⁴⁶ Devamında Kınalızâde bütün bu sebeplerin tedavilerinden tek tek söz eder.

Kendini beğenme, kendinde yetkinlik olduğunu sanarak sevinmektir. Ve kendisini beğenen kimse şahsının yüksek ve makamının korunaklı olduğuna inanır. O halde en ufak bir durumu kendisine hakaret olarak algılar ve öfkelenir. Övünme de böyledir. Çekişme ve inatçılık erdemsizliklerine sahip olan kimselerin hem kendisine hem de karşı tarafa öfke hali malumdur. Kibir de öfkeye sebep olur ve kendini beğenmeden daha kötü bir durumdur. İstihza (alay etme) hem yapana hem maruz kalana öfke kıvılcımı oluşturur. Rekabet ise öfkeye sebep olan ıslah edilmesi gereken bir diğer durumdur.¹⁴⁷

Hâlbuki kendini beğenen kimse yaşıtlarına ve kendinden büyük kimselerin yetkinlik, erdem ve övgüye layık niteliklerine odaklanır, basiret gözüyle bakarak kendi

¹⁴⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.157.

¹⁴⁵ Tirmizi, “Fiten”, 26, (2191)

¹⁴⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.158.

¹⁴⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.159.

eksik yanlarını odaklanmalıdır. Böylece kendisinden daha üstün kabiliyetlere sahip olan kişiler olduğunu fark eder.¹⁴⁸

Kınalızâde Ali Efendi kendini beğenmenin sebeplerini şöyle sıralar: “*bilgi ve ilim, amel ve itaat, soy ve nesep, iyilik ve güzellik, mal ve servet, beden kuvveti, makam ve mevki gibi nimetlerdir.*”¹⁴⁹

Kendisini beğenen, kibir sahibi kişinin yapması gereken aciziyetinin farkına varmasıdır. Kendi acizliğinden, muhtaçlığından yola çıkıp mutlak kudret sahibi Allah’a ulaşmalıdır. Bu noktada yoktan var olduğunu, besinsiz ve susuz hayatını devam ettiremeyeceğini, birçok şeye ihtiyacı olduğunu farkına varmalı ve kalbindeki kibirden mütevazı olmaya doğru meyletmelidir.¹⁵⁰

Sinirli ve öfkeli olmak bir meziyet değildir. Bazıları bunu erkekliğin bir göstergesi olarak algılar ve etrafındakilerin huzurunu bozar. Aksine yiğitlik tanımını yapan Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır; “*Gerçek yiğit, güreşte rakibini yenen değil, öfkelendiği zaman kendisine hâkim olan kimsedir.*”¹⁵¹ Zor gibi görünen bu durum ancak dayanıklı bir iradeye sahip, sabırlı ve güçlü bir kişinin göstergesidir.¹⁵²

Yine Peygamberimiz (s.a.v.) bir gazveden dönerken şöyle demiştir; “*Küçük cihattan büyük cihada döndük.*” Buradan anlıyoruz ki nefisle mücadele, kafirlerle mücadeleden daha zordur. Ve en büyük düşmanlarımızdan biri de yine kendi nefis ve arzularımızdır.¹⁵³ O halde nefsin terbiye edilmesi ve makul seviyede seyr etmesi gerekmektedir. Yine Peygamberimizden öğrendiğimiz, Öfkelenğinde yapılması gerekenlerden abdest almak¹⁵⁴, ayakta ise oturmak¹⁵⁵, Euzubesmeleyi zikretmektir.¹⁵⁶

Öfkeye kapılmanın ardında istenilen şeyi elde edememe hırsı olabilir. Mal ve mülk peşinde koşan kimse, istediğini kaybedince sıkıntıya düşer, öfkeyle etrafına zarar

¹⁴⁸ Ahlâk-ı Alâî, s.161.

¹⁴⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.167.

¹⁵⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.168.

¹⁵¹ Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:1, s.262, no:46

¹⁵² Ahlâk-ı Alâî, s.175.

¹⁵³ Ahlâk-ı Alâî, s.175.

¹⁵⁴ Ebu Davûd , “Edeb”, 4, (4784)

¹⁵⁵ Ebu Davûd , “Edeb”, 4, (4782)

¹⁵⁶ Ebu Davûd , “Edeb”, 4, (4780)

verir. Bunun tedavisi, kişinin peşinden koştuğu şeylerin geçici olduğunu düşünmesidir. Eğer kişinin istediği bir haramsa ve ona ulaşamamışsa, haram işlemediği için şükretmesi gerekir.¹⁵⁷

4.4.2. Tembelliğin Tedavisi

İki cihan isteklerimizin gerçekleşmemesinin sebeplerinden biri de tembellik hastalığıdır. Kınalızâde konuyla ilgili dünya ve ahiret mutluluğunun çalışmaktan geçtiğini vurgulayan şu ayetleri örnek verir; “*İnsan için ancak çalışıp kazandığı vardır. Onun çalışması ileride görülecektir.*”¹⁵⁸ “*Onun yaptığı iyilik kendi yararına ve yaptığı kötülük kendi zararınadır.*”¹⁵⁹

Dünyevi işlerde tevekkül edilmesi gerekirken aksine insanlar ahiret işlerinde tevekkül edip, Allah’ın cömert ve merhametli olmasını söyleyerek çalışıp çabalama yerine tembellik ve ataleti tercih ediyorlar.¹⁶⁰ Kınalızâde’nin eleştirdiği nokta, insanların dünyevi makam, mevki vasıtalarını elde etmek için ellerinden geleni yaparak bu konuda Hakkın cömertliğine güvenmeyip tevekkül etmezken, ahiret işlerinde ise bu çabayı sarf etmeden medet ummasıdır. “*İnsan dünya işlerine gösterdiği ilgi ve alâkanın onda birini Hakka yakınlık için gösterse büyük veliler ve ulu azizlerden olur*” der Kınalızâde.¹⁶¹

Tûsi “*Tembellikten hoşlanmak her iki dünyayı yele vermektir*” der ve devam eder. Geçimini teminde ihmalkâr davranan insan kensinin sonunu hazırlar. Tembelliğin sonu hem bu dünyadan eli boş ayrılmak hem de Allah’a karşı borcunu ödememenin cezasına katlanmaktır.¹⁶²

Dünyada en düşük bir makam için onca emek sarf edilirken, kalıcı mutluluk, uhrevi mertebeler için çalışmamak nasıl söz konusu olabilir? Çalışanın ve tembellik gösterenin mertebeleri elbette farklı olacaktır. Kınalızâde Bu konuda Mesnevi’den şu beyiti örnek verir;

¹⁵⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.177.

¹⁵⁸ Necm Suresi , 53/39

¹⁵⁹ Bakara Suresi, 2/286.

¹⁶⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.197.

¹⁶¹ Ahlâk-ı Alâî, s.198.

¹⁶² Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.196.

Çok tamahkâr bir topluluk sanırmış
Buğday ekmeden harman edebilecek

Ey Sa'dî kökü diken yer
Tohum eken harmanı götürür¹⁶³

Öyleyse fırsat insanın elindeyken onu iyi değerlendirmeli ve zamanın kıymetini iyi bilmelidir. Günümüz eğitimcileri tembellikteOn korunup zamanı iyi değerlendirme noktasında birçok eser kaleme almıştır.

4.4.3.Hasedin Tedavisi

İnsanda en çok görülen nefis hastalıklarındandır hased. Hased başka bir kimsede bulunan nimetin, kişinin kendisinde bulunmamasından dolayı huzursuzluk çekmesi, acı çekmesi, o kişinin elinden çıkmasını istemesi durumudur. ¹⁶⁴ Bu erdemsizliğin sebebi cahillikle aç gözlülüğün bir araya gelmesidir. Dünya malını tamamıyla kuşatıp ona kavuşmak mümkün değildir. Mümkün olsa bile muhafaza edip ondan yararlanmak çok zordur. Cahillik yani bilgisizlik bu gerçeği görmeye engel olunca aç gözlülük hasede sebep olur.¹⁶⁵

Hased üç şekilde olabilir; Birincisi, kıskanılan nimetin kendi eline geçmesi mümkün değilse sırf nimetin o kişiden kaybolmasını istemek; ikincisi, nimetin kendisine gelme ihtimali varken, gelmeyeceği kesinleşince “hiç olmazsa onda da olmasın ve o benden üstün olmasın” diye temenni etmek; üçüncüsü de nimetin kıskanılan kimseden çıkıp kendisinin o nimete kavuşmasını istemektir. ¹⁶⁶

Kınalızâde Bir toplumda ortak iş yapan, aynı mesleği paylaşan kişiler arasında rekabet ve kıskançlığın daha yaygın olabileceğini savunur. Ortak payda ne kadar çok ise kıskançlık hususu da o denli artabilir. Buna mukabil ilim erbabı arasında da hasedin var olduğunu söyleyen Kınalızâde Ali Efendi, ilim tahsilinde bulunanların birbirlerine haset ettikleri gibi, askerlere ve tüccarlara haset etmezler, aynı şekilde bir tüccar grubu kendi

¹⁶³ Ahlâk-ı Alâî, s.200.

¹⁶⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.207.

¹⁶⁵ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.199.

¹⁶⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.207.

aralarında bulunan haset gibi, ilim erbabına hasette bulunmazlar şeklinde ifade etmektedir.¹⁶⁷

Hasede götüren dünya ve dünyalık sevgisidir. Ahiret yurdu ve ebedi âlemin nimeti hususunda rekabet ve izdiham olmaz. İlimde olması gereken budur. Örneğin bir kişi Allah'ın zat ve sıfatlarına dair bilgiyi ve diğer ilimleri öğrenmek isteyen kimse başkasına hased etmez. Bilgide rekabet olmamalıdır. Çünkü bir bilgiye birçok kişinin sahip olması diğerlerinin bilgisinden bir şey eksiltmediği gibi, bilenlerin çokluğu mutluluk vericidir.¹⁶⁸

Amacı âhiret mutluluğu olan âlimler vakitlerini talebelerinin daha iyi gelişmesi için harcarlar. Dünyevi hedeflerine odaklanan âlimlerde ise kıskançlık, rekabet ve nefret çok görülür.¹⁶⁹ Günümüz eğitim kurumlarına çok güzel bir tavsiye niteliğinde olan bu sözü içtenlikle onaylıyoruz. Dünyevi hedeflerine odaklanıp kıskançlık ve rekabet içerisinde olan bir eğitimcinin öğrencilerine faydalı olması mümkün değildir. Çünkü onun önceliği öğrencilerinin hayırlı birer insan olması değil, kendi çıkar ve isteklerinin yerine gelmesidir.

Kınalızâde Ali Efendi, hasedin kalp için büyük bir hastalık ve zor bir dert olduğunu söyler. Bu hastalığın da ilim ve amel ile tedavi edilebileceğini vurgular. Kişi faydalı bilgiye yönelmelidir. Hased eden kişi hem bu dünyada hem ahirette bunun zararını görürken, hased edilen kişiye ise aksine bir zarar dokunmaz.¹⁷⁰

Kınalızâde başka âlimlerin de sözlerine şu şekilde yer verir; “*Sakin düşman ve hasetçilerinize zarar vermek için zahmet çekmeyin, kalp tarlanıza onlara karşı düşmanlık ve kötülük tohumu ekmeyin; aksine erdem ve yetkinliğinizi artırmaya çalışın, böylece kıskanç düşmanın boynunu nun gibi bükün ve bağrını kanla doldurun.*”

Düşmanlarına boyun eğdirmek istersen
Kılıç çekmeden, mızrak atmadan
Daha çok erdemli ol zira bu düşmanlara

¹⁶⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.211.

¹⁶⁸ Ahlâk-ı Alâî, s.211.

¹⁶⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.212.

¹⁷⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.214.

Zamanın felaketlerinden daha ağır gelir¹⁷¹

Kınalızâde bu kötü duyguyla başa çıkmak isteyen akıllı kimselere şöyle tavsiyelerde bulunur;

1.Kişi kendisinde hased duygusunu hissettiğinde, onun gereği olan söz ve eylemin tersini yapmaya yönelmelidir. Örneğin hased, kıskanılan kişiyi yermeyi gerektiriyorsa bu onu övmeye başlamalıdır.

2.Eğer kibir ve büyüklenmeye sebep oluyorsa, kişi kendini küçük görerek ve tevâzû göstererek aksini yapmalıdır.

3.Eğer ihsan ve ikramı terk etmeyi emrediyorsa kişi iyiliği artırır ve her gün yeni bir izzet ve ikramda bulunur. Kıskanılan kimse, hasetçinin bu lütûf ve ikramını görüp sevgi ve dostluğunu anlayınca kesinlikle onda da sevgi, samimiyet ve birlik duygusu meydana gelir ve,

Evet uyanık olan gönül bilir
Kaptan kalbe bir yol vardır

Bu beyit gereği iki tarafta da samimiyet ışıkları parlayarak sevgi ve dostluk izleri görünür.¹⁷²

Burada kısaca gıptadan bahsetmek isteriz. Gıpta (imrenme) başkasına zarar gelmemesi koşuluyla onda olan olgunluk ve yeteneklere ya da hoşça giden bir şeye sahip olma arzusuna denir.¹⁷³ Peygamberimiz (s.a.v) bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Yalnız şu iki kişiye gıpta edilmelidir: Biri, Allah’ın kendisine verdiği Kur’an ile gece gündüz meşgul olan kimse, diğeri, Allah’ın kendisine verdiği malı gece gündüz harcayan kimse.”*¹⁷⁴

¹⁷¹ Ahlâk-ı Alâî, s.215.

¹⁷² Ahlâk-ı Alâî, s.216.

¹⁷³ Nasreddin Tûsî, a.g.e, s.200.

¹⁷⁴ Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:3, s.424, no:573, ayrıca bakınız: Buhari, “Temenni”, 5, c.4, s.350; Müslim, Sahih-i Müslim, Daru Tayyibe Neşriyat, Riyad, 2006, “Müsafirin”, 266,267, s.365.

Görüldüğü üzere nefisle mücadelede gâlip gelmek isteyen kimse onun istediği kötülöklere karşılık olarak iyilik yapmaya çalışmalıdır. Çok zor olan bu mücadelede kişinin bilinçli bir şekilde, iradesini iyi yönde kullanarak, Allah'ın rızasını gözeterek, nefsinin kötü yönüne meydan okuması gerekmektedir. Örneğin hased ettiği kimse bir başarı elde ettiğinde gidip onu samimiyetle tebrik etmelidir. Veya aksine kıskandığı kişi hata yaptığında onun hatasını düzeltmesi için yanında olmalı ve Allah rızası için iyiliğini istemelidir.

4.4.4. Dilin Afetleri

Allah Teâla,, güzel söz ile kötü sözü çok güzel bir benzetmeyle bizlere anlatmaktadır: “Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”¹⁷⁵ Kötü söz veya fikir tarih boyunca daimiliğini koruyamamış kaybolup gitmiştir. Dünya imtihanı icabı bir müddet süre verilen kötü söz ve fikirler sanki istediğini elde etmiş gibi görünse de asla kalıcı bir hüküm sürememiştir.

İnsanlar en çok hatayı sözleriyle gerçekleştirirler. Ağzımızdan çıkan her cümle, bizi kendisine bağımlı kılar. Evet, cümlelerimiz birer etki alanı oluşturur. Ve biz kelimelerimizin sonuçlarına katlanmak zorunda kalırız. Dilimizle istersek güzel cümleler kurabilir, iyiliklere vesile olabiliriz. İstersek kötüye aracı kılar, insanları incitip kırabiliriz. Allah'ın rızasını gözetken bir eğitim neferinin dilini her türlü kötülükten koruması gerekir. Peygamberimizin bu konudaki tavsiyelerinden; “...Allah'a ve ahiret gününe inanan ya hayır söylesin ya da sussun”¹⁷⁶ cümlesini daima düstur edinmelidir.

Kınalızade Ali Efendi bu konudaki genel görüşlerini aktardıktan sonra konunun detayında ise açıklamalarını Gazzali'den nakletmiştir. Dilin afetleri olarak yirmi özelliği aktarmıştır. Bunlar başlık olarak; Boş konuşma, fuzuli konuşma, batıla dalmak, tartışma ve münakaşa, husumet, yapmacık konuşma, çirkin söz ve iftira,

¹⁷⁵ İbrahim suresi 14/24,25,26.

¹⁷⁶ Tirmizi, “Kıyamet”, 51, (2502)

lanetleme, şarkı söylemek, şaka yapmak, alay etmek, başkasının sırrını ifşa etmek, sözünde durmamak, yalan söylemek, gıybet, ikiyüzlülük, övmek, konuşma esnasındaki hata ve kusurlar, Kur'an ilimleri ve Müteşabihlerine ait incelikler hakkında sorulan (yersiz) sorular şeklindedir.¹⁷⁷

Bu başlıkları detaylı aktarmayacağız fakat özellikle bir din eğitimcisinde bulunması gereken özellikler açısından değerlendirme yapmak istiyoruz. Günümüz çocukları ve gençleri son derece zeki ve iyi bir kavrayışa sahipler. Gelişen teknolojiyle beraber artık bilgiye ulaşmanın ne kadar kolay olduğu aşikârdır. Biz Din eğitimcilerinin bu noktada görevi, doğru bilgiye çocuğun nasıl ulaşacağına dair yönlendirme yapmamızdır. Hoca talebe ilişkisinde hocanın üslûbu çok önemlidir. Dilin afetlerinde konusu geçen bütün başlıklarda bir eğitimcinin dikkatli olması gerekir. Özellikle çocuk yaştaki öğrencilere karşı yaklaşımda ilgi ve merhameti esirgemezken disiplin konusunda da dengeli olmak gerekmektedir. Hemen her insan küçük yaşta öğretmenin, hocasının, annesinin veyahut babasının kendisine söylediği bazı cümleleri unutmaz. Çocuğun hatasını yüzüne vurmak, onu rencide edecek cümleler kurarak utandırmak, çirkin söz, sövgü ve iftiraya muhatap bırakmak elbette tedavisi zor yaralar açabilir.

Dilin afetlerinden olan sözünde durmamak konusunda Allah teala “*Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir*”¹⁷⁸ buyurmaktadır. Yine bir hadis-i şerifte “*Abdullâh bin Ebi'l-Hamsâ -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor; “Bi'setten önce Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile bir alış veriş yapmışım. Bende biraz alacağı kalmıştı. Borcumu kendisine bir yerde vereceğime dair söz vermişim fakat unutmuşum. Üç gün sonra hatırladım ve hemen kararlaştırdığımız yere vardım. Bir de ne göreyim o yerde beklemekte. Beni görünce:*

-Ey delikanlı! Bana zahmet verdin, üç gündür burada seni bekliyorum.” buyurmuştur.¹⁷⁹ Ahde vefada zirve bir örnek olan peygamberimizin buradaki amacı borcunu almak değildir, verdiği söze sadık olmasından dolayıdır.

¹⁷⁷ Ahlâk-ı Alâî, s. 219-255.

¹⁷⁸ İsra suresi , 17/34.

¹⁷⁹ Ebu Davûd , “Edeb”, 90, (4996)

Allah Resûlü söz vereceği zaman (kesin ifade kullanmayıp), “*muhtemelen, belki*” ifadelerini kullanırdı. İbn Mesud (r.a), her söz verdiğinde inşaallah derdi. Fakat burada İnşallah denmesinden söz vermek anlaşılıyorsa mazaret olmadıkça yerine getirmek gerekir. Ayrıca söz verirken, içinden tutmayacağını bile bile söz vermek ise münafıklıktır. Peygamberimiz (s.a.v) bu konuda; “ *Münafığın alâmeti üçtür: konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğinde sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder.*”¹⁸⁰ Buyurmaktadır. Buradaki tehditler, söz verip sözünde durma niyetinde olmayanlar ya da özrü olmadığı halde sözünde durmayanlar içindir.¹⁸¹ Özellikle din eğitimcisi konumunda olan kişinin verdiği sözlere dikkat etmesi, yerine getiremeyeceği sözleri vermemesi gerekir. Aksi takdirde eğitimcinin karşı tarafa olan etki ve itibarı azalır, kendisine olan güven sarsılır.

Dilin afetlerinin en çirkinlerinden biri de yalan söylemektir. Bütün dinlerde yasaklanmış kötü bir alışkanlıktır ve bunun kötülüğünü akıl da tek başına idrak edebilir. Allah Resûlü üç yerde yalana müsaade etmiştir; iki kişinin arasını düzeltmek için, savaşta ve karı kocanın arasını düzeltmek için.¹⁸² Bunun dışında yalan söylemek haramdır. Haramın zıttı olan dürüstlük erdemini yaşamak ve bu noktada örnek olmak gerekir.

Kınalızâde Ali Efendi bahsettiği erdem ve erdemsizliklerden sonra sonuç olarak bütün erdemsizliklerin ortadan kalkması, düzelmesi için, ilmi bakımdan kişiye uğratacağı zarar ve faydaları düşünüp, o kötü ahlâkı yeren ve yasaklayan ayet ve hadisleri, alim ve filozofların fikirlerini hatırlayıp, zıttı olan iyi ahlâkın (erdem) faydalarını düşünerek ameli bakımdan sabretmek titizlikle sakınmak ve erdemsizlik sıfatının tersini yapmaktır şeklinde konuyu özetler. İlave olarak, Bu aktarılan çarelerin âlim ve filozofların takip ettiği yol olduğunu söyler. Ancak tasavvuf ehli sadece bu yolla iyi huyların kazanılamayacağını savunur. İyi bir huyu kazanmak, kötü huydan vazgeçmek için çok çaba sarf etmek gerekir. Bu noktada müridler kalbin bol bol kelime-i tevhid zikriyle meşgul olmasını tavsiye ederler.

¹⁸⁰ Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:2, s.114, no:201, ayrıca bakınız: Buhâri, “ İmân”, 24, s.27; Müslim, “İmân”, 107-108, s.46.

¹⁸¹ İmam Gazzali, **Dil Belâsı**, Tercüme: Muhammed Hakan Öner, Semerkand Yayınları, s.123,124

¹⁸² Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:6, s.515, no:1550.

İKİNCİ BÖLÜM

KINALİZÂDE ALİ EFENDİ’NİN AHLÂK-I ALÂÎ’DEKİ AHLÂK EĞİTİMİ ANLAYIŞI

1.EĞİTİMİN MAHİYETİ

Eğitim kavramına eğitimciler ve filozoflar farklı açılardan yaklaşmışlardır. Eğitim terimi, Latince’de “educate” mastarının isim şekli olan “education” kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Kelimenin Latince’de “büyütmek”, “düzeltmek”, “geliştirmek” gibi anlamlara gelir. Eğitim teriminin Türkçe karşılığı ise “sosyal hizmet”, “kazanç”, “öğrenim”, “sosyal kurum” ve” kasıtlı kültürleme süreci” gibi anlamlarla ifade edilmektedir.¹⁸³

Batı’da eğitim kelimesine verilen farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu anlam çeşitliliğinden örneklerimizden biri Fransız E. Durkheim’in tanımıdır; “ *Yetişkinlerin, sosyal hayat için henüz olgunlaşmamış olan gençler üzerinde yaptıkları etkilerdir*”, der ve devamında “*Eğitimin amacı, çocukta kendi bütünlüğü içinde hem politik toplumun hem de sosyal çevrenin kendisinden bekledikleri belirli fiziki, zihinsel ve ahlâki durumları ortaya çıkarmak ve geliştirmektir*”, şeklinde açıklar.¹⁸⁴

Amerikalı John Dewey’e göre Eğitim ise şöyledir: “ *Yetişkin olmayanların, içinde yaşadıkları sosyal gruba katılımları ile gerçekleşen, katılanların gelişim ve yönlendirilmelerini garanti eden bir sosyal fonksiyondur*”.¹⁸⁵

İngiliz Eğitimci Richard Peters eğitimi bir süreç olarak anlamaktan ziyade, içinde, öğrencilerin ulaşması gereken kriterleri ve hedefleri bulunduran bir tanımla çalışır. Ayrıca, öğrencinin kendi öğrenmelerini ve bu öğrenmeleri etkileyen dış etkileri de eğitim tanımı içerisine dâhil eder.¹⁸⁶

Buraya kadar vermiş olduğumuz tanımları inceleyen Wolfgang Brezinka kendi çalışmalarından da yola çıkarak şöyle bir tanımlama yapar. “*Eğitim, insanların, diğer insanların şahsiyetlerini herhangi bir açıdan desteklemeyi denedikleri davranışlar bilimidir.*”¹⁸⁷

¹⁸³ Mustafa Usta, **Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2001, s.12.

¹⁸⁴ Cemal Tosun, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, Ankara:Pegem Akademi, 2010, s.14.

¹⁸⁵ Cemal Tosun, a.g.e, s.15.

¹⁸⁶ Cemal Tosun, a.g.e, s.16.

¹⁸⁷ Cemal Tosun, a.g.e, s.18.

Eğitim Bilimleri alanında ¼lkemizde kabul görmüş Eğitim tanımı Selahattin Ert¼rk'e aittir. O Eğitimi Şu Şekilde tarif eder; *"Eğitim, bireyin davranıŐında kendi yaŐantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik deđiŐme meydana getirme s¼recidir."*¹⁸⁸

Brezinka ve Selahattin Ert¼rk'¼n eğitim tanımlarını Cemal Tosun Őu Őekilde değerlendirmektedir. "Brezinkanın eğitim tanımında yer alan "deneme" boyutunun Ert¼rk'¼n tanımına ilavesi daha ačíklayıcı olacaktır. ¼¼nk¼ eğitim adını verdiğimiz "bireyin davranıŐlarını deđiŐtirme s¼recinde" sonucun ger¼ekleŐip ger¼ekleŐmeyeceđi hiŐbir zaman belli değildir. Eđer istendik deđiŐme meydana gelmezse yapılan iŐe eğitim denilmeyecek mi? Denilmeyecekse, sonucu belli olmayan bir Őeye baŐtan b¼yle bir isimlendirme yapmak uygun g¼z¼kmemektedir. Bunun i¼in "deneme" kelimesi eğitim tanımına olduk¼a uygundur. Bu durumda Ő¼yle bir tanım ortaya ¼ıkar; *"Eđitim, bireyin davranıŐında, kendi yaŐantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik deđiŐme meydana getirme denemeleri s¼recidir."*¹⁸⁹

Bir toplumun k¼lt¼rel yapısı, eğitim faaliyetini başarılı bir Şekilde y¼r¼t¼lebilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Fertlerin ve sosyal grupların sahip olduğu k¼lt¼rel ortamı zenginleŐtirmek, eğitimi de iyileŐtirmek anlamına gelmektedir.¹⁹⁰

Eğitim kavramından bahsederken Terbiye kavramına da değinmemiz gerekir. Zira Ahl¼k Eğitimi alanında ¼ođu zaman eğitim yerine terbiye kelimesi kullanılır. Terbiye Arap¼a "Rab" k¼k¼nden gelir. Elmalılı Hamdi Yazır "Rab" kelimesinin terbiye manasına geldiğini s¼yler. *"Rab, ger¼ekte terbiye demektir. Yani bir Şeyi olgunluğa ulaŐtırıncaya kadar tavırdan tavıra ge¼irmektir."*¹⁹¹

Din Eğitimini bir bilim olarak kabul ediyoruz. Eğitimciler ve Din Eğitimcileri arasında bilimsel dilde ayrılık olmaması gerektiğini savunuyoruz. ¼alıŐmamızda bu sebepten ¼t¼r¼ daha ¼ok eğitim kavramını kullanmayı tercih ettik.

¹⁸⁸ Cemal Tosun, a.g.e, s.19.

¹⁸⁹ Cemal Tosun, a.g.e, s.19.

¹⁹⁰ Mustafa Usta, a.g.e, s.11.

¹⁹¹ Bayraktar Bayraklı, **İŐl¼m'da Eğitim**, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009, s.105.

2.KINALIZÂDE’NİN EĞİTİM ANLAYIŞI

Kınalızâde Ali Efendi eserinin 2. Bölümüne kendi ifadesiyle “ *Risâle-i Ahlâk-ı Alâ’î’den, İlm-i Tedbîrü’l-Menzil Beyânındandır*”¹⁹² diyerek başlar. Ev idaresi (Tedbîrü’l-Menzil)¹⁹³ olarak ifade edebileceğimiz bu bölümde Kınalızâde, ev halkı arasında düzen ve intizâmın nasıl kurulacağından, bir arada bulunmanın getirmiş olduğu birtakım kurallardan, ev halkı arasındaki ilişkilerden, eğitime duyulan ihtiyaçtan ve çocuk eğitiminin nasıl gerçekleşmesi gerektiğinden söz eder. Ayrıca ev reisinde bulunması gereken özelliklerden, iç işlerini idare etmekle görevli olan annenin vazifelerinden, evlilik müessesinin kıymeti ve evlenilecek eşte bulunması gereken özelliklerden bahseder. Bütün bunları açıklama sebebi olarak, insanın hem bu dünyada efendiliği yaşaması hem de ahiret mutluluğuna vesile olacak aile düzeninin kurulmasını hedef alır. Dolayısıyla diyebiliriz ki eserin ikinci bölümü yoğunlukla aile ahlâkı üzerine kuruludur.

Kınalızâdein eğitim anlayışını iki temel başlık altında inceleyeceğiz. Bunlardan birincisi “Ailede Ahlâk Eğitimi”, bir diğeri ise “Çocuk Eğitimi” şeklindedir.

2.1.AİLEDE AHLÂK EĞİTİMİ

Eğitim ailede başlar. Aile bir toplumu oluşturan en küçük birimdir. Çocuğun ahlâk eğitiminde en önemli unsur ailesidir. Aile, ahlâkî duyguların uyandırılması, uygulanması ve ahlâk bilgisinin kazandırılması göreviyle ahlâk eğitimi gerçekleştirir. Aile bu görevini ev ortamında gerçekleştirir fakat eğitimin mekânı her yerdir. Okul, aile, toplum gibi. Ancak bütün eğitimin temeli ailede atılır. Ayrıca çocuk, yaşamında uyumlu olmasını sağlayacak davranışları küçük yaşta öğrenir. Günlük hayatta “huy” dediğimiz karakter özelliklerinin birçoğunun temeli çocuklukta aile vasıtasıyla atılır. Çocuk sadece insanlarla değil, eşya ile olan ilişkilerinin temelini de burada öğrenir. Temizlik, düzenlilik, cömertlik, cimrilik, sosyallik gibi alışkanlıkların kazanılması hep çocuklukta eğitime bağlıdır.¹⁹⁴

¹⁹² Mustafa Koç, a.g.e, s.662.

¹⁹³ Ahlâk-ı Alâî, s.313, Mustafa Koç, a.g.e, s.702.

¹⁹⁴ Mehmet Zeki Aydın, a.g.e, s.30.

Çocuğun eğitiminden sorumlu evvela annesi ve babasıdır. Babanın ve annenin kendisine has sorumlulukları mevcuttur. “*Ey iman edenler! Nefislerinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun!*”¹⁹⁵ Ayetindeki uyarı gereği öncelikli muhatap babadır. Resûlullah (s.a.v); “*Kişinin fitnesi hanımında, malında, evlatlarında ve komşusundadır...*” buyurmuştur. Buradaki fitne kelimesinden maksat imtihandır. Aile reisleri, aile fertlerine karşı terbiyevi yükümlülüklerini yerine getirip getirmemelerinden imtihan olunuyorlar. Annenin önemini vurgulayan hadislerden birinde de Resûlullah (s.a.v) , evlat üzerinde anne hakkının, manevi açıdan, baba hakkına nazaran üç misli fazla olduğunu ifade eder. Çocuk üzerinde annenin bu ziyade hakkı; çocuğun terbiye döneminde annenin daha çok emeğinin geçmesinden, daha fazla emeğinin ve katkısının bulunmasından; ayrıca hamilelik zahmeti, doğum zahmeti, emzirme zahmeti gibi eziyet ve hizmetlerinin bulunmasından kaynaklanıyor olması gerekir.¹⁹⁶

Çocuklar görerek öğrenirler. O yüzden onlara gösterdiğimiz fotoğraf karelerine dikkat etmek zorundayız. Televizyonda, internette, ailede, sokakta, trafikte görülen şiddet önce taklit yoluyla çocuğa yerleşiyor daha sonra da davranışa dönüşüyor.¹⁹⁷ O yüzden günümüzde çocuklarımızı suçlamak, şimdiki gençlerden bir şey olmaz gibi yapıcı olmayan eleştirilerde bulunmadan önce anne ve babaların gerekli hassasiyeti gösterip göstermediklerini iyi değerlendirmesi gerekmektedir.

Huzurlu bir aile ortamı olmalıdır ki çocuklar da bu ortamda sağlıklı bir şekilde dini ve insani değerleri kazanabilsin. Günümüzde sağlıklı ve huzurlu bir ailede bulunması gereken özellikleri Adem Güneş Şöyle özetlemektedir;

- ✓ *Aile üyeleri birbirlerini karşılıksız sevmeli ve fedakâr olmalıdır,*
- ✓ *Birlikte zaman geçirmelidir,*
- ✓ *Olumlu bir benlik algısı için birbirlerini takdir ve teşvik etmelidir,*
- ✓ *Kişinin inancını besleyecek manevi bir ortam oluşturulmalıdır,*
- ✓ *Üstlenilen rollere uygun davranışlar sergilenmelidir,*

¹⁹⁵ Tahrim Suresi, 66/6.

¹⁹⁶ İbrahim Canan, **Aile İçi Eğitim**, İstanbul: Gül Yurdu Yayınları, 2009, s.88-91.

¹⁹⁷ Sait Çamlıca, **Çocuk-Aile Medya ve Şiddet**, İstanbul: Oku-Yorum Yayınları 2009, s.33.

- ✓ *Stres ve kriz anlarıyla doğru bir şekilde başa çıkılabilmelidir,*
- ✓ *Sorun merkezli değil, çözüm odaklı düşünöbilmelidir,*
- ✓ *Şiddete baş vurmada problem çözme yollarını uygulamalıdır.*¹⁹⁸

Anne babalar çocuğa sevgi vererek, yeteneklerini keşfetmesine, özgüvenini kazanabilmesine destek olmalıdır. Başarılı anne babalar çocuğun ihtiyaçlarına uygun yanıtlar verir, davranışlarında ne aşırı hoşgörölü ne de aşırı katı olmaz. Davranışlarında tutarlı ve kararlılık gösterir ve aynı zamanda çocuğun isteklerine de kulak verir olmalıdır.¹⁹⁹

Bu bilgiler ışığında Kınalızâde'nin anne ve babanın özellik ve sorumluluklarını nasıl belirttiğini aktaralım.

2.1.1. İç İşlerinden Sorumlu Anne ve Vazifeleri

Kınalızâde bu kısma “*Tezevvüc ve Terbiyet-i Zevc*” başlığını atarak başlamıştır.²⁰⁰ Evlilik ve eş eğitimi manasında olan bu kısımda evliliğin öneminden, anne ve onun sorumluluklarından hem Kınalızâde'nin bakış açısından hem de günümüz yazarlarının ifadelerinden yararlanarak söz edeceğiz.

“*Evleniniz çoğalınız, zira ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim*”²⁰¹ hadisini aktaran Kınalızâde, evliliğin amacını iki kısma ayırır. Birincisi Hz. Muhammed (s.a.v)'in ümmetinin çoğalması için; ikincisi de nefsi, günah işlemekten korumak içindir.

Kınalızâde evlilik, neslin devamı ve düzenin kurulmasında Allah'ın yardımının açık olduğunu belirtir ve şöyle der; “*İlk ilke olan Allah'ın, dünya nizamının bekâsı ve insanlar silsilesinin kesintisiz devamı yönünde büyük bir inayetinin olduğu, hatta hayvanların dahi üreyip çoğalmasına inayet ettiği basiret sahiplerine gizli değildir.*”²⁰²

¹⁹⁸ Adem Güneş, a.g.e, s.88.

¹⁹⁹ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, s.13.

²⁰⁰ Mustafa Koç, a.g.e, s.702.

²⁰¹ Ebu Davûd , “Nikâh”, 4, (2050)

²⁰² Ahlâk-ı Alâî, s.313.

Buradan sonra evliliğe uygun kadının özelliklerini Kınalızâde Ali Efendi özetle şöyle belirtmiştir;

Kadınların en erdemlisi, akıl, din, iffet, namus, edep ve hayâ sahibi olan, kocasına sevgi ve saygı besleyen, kocasının razı olduğu şeylere önem veren, onun namusunu korumayı amaç edinen kimsedir. Kadının uzun dilli olmaması gerektiğini ve kadir bilmez kimselerden olmaması gerektiğini belirten Kınalızâde bu durumun kadınlarda çokça görüldüğünü belirtmeden de edemez. Buna delil olarak da Hz. Peygamber'in kadınların nankörlüğü ile ilgili hadisini nakleder.²⁰³ Herşeyden önce anlıyoruz ki güzel ahlâklı bir anne, güzel ahlâklı evlatların yetişmesine vesile olacaktır. Bu yüzden Kınalızâde eş seçiminde güzel ahlâk aranması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

Kınalızâde, kadının en önemli özellikleri arasında kocasına ev idaresinde en önemli yardımcı görevini verir. Kocasının yokluğunda mal ve ailesinin koruyucusu ve temsilcisi, yanındayken de problemleri işlerde nasihatçisi ve danışmanı olma vazifesinden bahseder. Ayrıca kadın afet ve felaketlerde kocasının dert ortağı ve arkadaşısıdır.²⁰⁴

Evliliğin esas gayelerinden biri neslin devamını sağlamak olduğuna göre kadında aranan özelliklerden biri de doğurgan olmasıdır. Kınalızâde yaşadığı dönemde var olan cariyelik anlayışına ters olarak hür kadınla evlenmenin daha doğru olduğunu belirtir. Hür kadın hem akıl, yönetim, çocuk terbiyesi gibi konularda cariyelerden üstünken hem de akraba ve aşiretleriyle dayanışma, yardımlaşma sağlanarak çocukların terbiyesinde bir destek sağlanmış olur.²⁰⁵

Evlenip yuva kurmak isteyen kimsenin dileği din, iffet, güzel ahlâk ve masumiyet olmalı ve buna göre davranmalıdır. Bu şekilde hareket ederek nikâh kıymalı ve çocuk sahibi olmalıdır.

²⁰³ Ahlâk-ı Alâî, s.314.

²⁰⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.314.

²⁰⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.315.

Kınalızâdein verdiği bilgiler ışığında günümüz eğitimcilerinin görüşlerine değineceğiz. Bilindiği gibi bir çocuğun ilk eğitimcisi annesidir. Çocuk eğitiminde en önemli görevli de annedir. Bu yüzden bir annede bulunması gereken özelliklere ve annenin çocuğa karşı davranışları hususunda dikkat edilmesi gereken noktalara değinmek istiyoruz.

Annenin çocukla ilişkisi doğumdan önce başlar ve doğum sonrası aylarda çocukla en önemli zamanlar geçirilir. Süt emme dönemi anne ve çocuk için ilk heyecan verici dönemdir. Günümüzde sütünü annesinden alabilen bebek şanslı bebektir.²⁰⁶

Bireysel psikolojinin kurucusu Adler, çocuğun sosyalleşme sürecinde ilk aktif rolün ailede anneye ait olduğunu ve bunun kutsal bir vazife olarak düşünülmesi gerektiğini ifade eder.²⁰⁷ Bu görevi hakkıyla yerine getirebilmek için annenin öncelikle kendisini en iyi şekilde yetiştirmiş olması gerekir. Aynı zamanda güzel ahlâkı zedeleyecek alışkanlıklardan da kendisini korumalıdır.

Akıllı anneler medyanın olumsuz yanlarından hem kendilerini hem evlatlarını koruyan annelerdir.²⁰⁸ Çocuklarını elektronik eşyaların esaretinden kurtarmak isteyen anneler öncelikle kendileri bu eşyalardan uzak durmalıdır. İnsan yetiştirmenin kutsal bir vazife olduğunu unutmamalı, çocuğu dönemin şartlarıyla başa çıkabilecek kabiliyetlerle eğitmelidir.

Günümüzde çalışan annelerin problemlerine de değinerek bu bahsi burada tamamlamak istiyoruz. Bir ailede kadın ve erkeğin rolleri belli olmalıdır. Aksi takdirde çocuk ideal bir anne baba modelinden yoksun yetişiyor demektir. Araştırmalar, annesi çalışan çocuğun, kimsesizler yurdundaki çocuklarla “sosyal hayata adapte olma” konusunda bir korelasyon (paralellik) içerisinde olduğuna işaret etmektedir.²⁰⁹

Elbette sadece çalışan kadınların çocukları problemlidir diyemeyiz. Problem anne babanın geçimsizliğinden, kardeş kıskançlığından, aşırı baskıdan, aşırı korumadan

²⁰⁶ Haluk Yavuzer, *Anne-Baba ve Çocuk*, s.13.

²⁰⁷ Adem Güneş, a.g.e, s.84.

²⁰⁸ Sait Çamlıca, **Çocuk Aile Medya ve Şiddet**, İstanbul: Oku-Yorum Yayınları, 2009, s.197.

²⁰⁹ Ali Çankırılı, Sefa Saygı, **Çalışan Kadın ve Problemlili Çocuk**, İstanbul: Adım Yayınları, 4. Basım, 1997, s.9.

veya ilgisizlikten gibi sebeplerden ötürü meydana gelebilir. Bir anne Çocuğuna gerekli zamanı ayırmıyorsa annelik vazifesini tam olarak yerine getiremiyor demektir.²¹⁰ Bu nedenle çalışan annelerde çocuklarına karşı bir mahcubiyet içerisinde oldukları gözlenmektedir. Sonuç olarak çocuğun her istediğini yaparak kendisini teselli eden anneler, şımarık çocukların yetişmesine vesile olmaktadır.

“Çalışan anne, çocuğunu ne kadar erken yaşlarda yabancı eline verirse, ruh sağlığının tehlikeye girme ihtimali o derece yüksek olmaktadır.” Bu gerçek doğrultusunda psikologların ortaklaşa tavsiyeleri şu şekildedir; “Çocuklarınızı en az üç yaşına kadar kendiniz büyütün.”²¹¹ İç işlerinden sorumlu anneler, çocukların ruh ve beden sağlıklarını maddi kazanca tercih etmelidir kanaatindeyiz.

2.1.2. Ev Reisi Baba ve Görevleri

Kınalızâde'nin babanın özellikleri konusundaki görüşlerinden önce Peygamberimiz (s.a.v)'in nasıl bir ev reisi olduğundan bahsetmek istiyoruz. Peygamberimizin hizmetine kendisini adayan Enes (r.a) şöyle rivayet etmektedir: “O, evinde ailesinin işleriyle ilgilenirdi; elbisesinin dikip yamar, koyunlarını sağlar, ayakkabılarını tamir eder, kendi hizmetini kendi görür, devesini yemler, evinden başka yerde kalmaz, bineğini kendisi bağlardı. Onun, hizmetçisiyle beraber yemek yediği ve onunla birlikte hamur yaptığı da olurdu. O, çarşıdan aldığı malları da kendisi taşırdı”.²¹²

Hz. Peygamber (s.a.v) kadınlara faydalı ve yardımcı olunmasıyla ilgili şöyle buyurur: “ Müminlerin iman bakımından en mükemmeli huyu en iyi olanıdır Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı hayırlı olanlardır.”²¹³ Günümüzde de birçok ailede karı-koca çalışmaktadır. Ev idaresi konusunda, çalışan kadınların daha çok yardıma ihtiyaçları olduğu ortadadır. Erkeklerin hanımlarıyla huzurlu ve mutlu bir yuvada yaşamlarını sürdürebilmeleri için, aynı zamanda evlatlarına güzel örnek olabilmeleri için, ev işlerinde ellerinden geldiğince hanımlarına yardımcı olmaları gerekir. Şüphesiz

²¹⁰ Ali Çankırılı, Sefa Saygı, a.g.e, s.147.

²¹¹ Ali Çankırılı, Sefa Saygı, a.g.e, s.148.

²¹² Celâl Yeniçeri, **İslâm Ailesi ve Ev İdaresi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014, s.177.

²¹³ Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:3, s.560, no:629.

dünyanın en hayırlı insanı olan Peygamberimiz (s.a.v)'in de sünnetine uymak bunu gerektirir.

Kınalızâde Ali Efendi evin reisi olan babayı hadis-i şerifte geçen çoban benzetmesiyle açıklamaktadır. Çoban nasıl ki sürüsünü her türlü tehlikelere karşı korur, sürünün yeme-içme besin ihtiyacını karşılar, belli yararları elde edip arttırır ve neslin devamını sağladığı gibi aynı şekilde evin reisi de ev halkını tehlikelerden korur, kötü fiil ve zararlı durumlardan uzaklaştırır, yeme-içme, barınma ihtiyaçlarını karşılar.²¹⁴

Baba evin yönetimiyle görevlidir. Burada hem aile bireylerinin yönetimi hem de evin idare edildiği malın korunması ve yönetiminden mesuldür. Bu konularda Kınalızâde uzunca açıklamalar getirmiştir, fakat biz babanın, eşine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını özetle aktarmakla yetineceğiz.

Ev reisinin hanımını hoş tutması gerekir ki onun da sevgi ve saygısını kazansın bunun için;

1. Kişinin gücü yettiğince ve durum müsait oldukça eşleri için helal, güzel ve değerli elbiseler almaları sevgi ve saygıya sebep olur.
2. Eşlerini ev yönetimine ortak etmeli ve iç işlerini ona bırakmalıdır. Ayrıca yiyecek ve eşyaların korunması, evde bulunan hizmetlilerin denetimi onun tasarrufunda olmalıdır.
3. Kadının akraba ve yakınlarına izzet ve ikramda bulunmalıdır.
4. Kadının iyilik, iffet, ve evin korunmasında güç ve yeterliliği mevcut olunca onunla yetinmeli ve başka bir kadın ile evlenmemeli veya cariye almamalıdır.²¹⁵

Babanın en önemli sorumluluklarından biri de çocuğun eğitimidir. Bu hususta en büyük örnek de Peygamberimiz (s.a.v)'dir. Peygamberlik bir yana Devlet Başkanlığında olup da çocuklarla O'nun kadar ilgilenen birisi daha olamaz. Hz. Aişe (r.a) anlatıyor; Zeyd'in oğlu Usame (r.a) birgün kapıda düşer ve yüzü kanayıp kir pas içinde kalır. Hz. Aişe'yi isteksiz gören Hz. Peygamber (s.a.v) çocuğun yüzünü yıkar ve

²¹⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.297.

²¹⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.318.

ondan sonra da şöyle der: “ *Usame kız olsaydı onu takılarla süsler (güzel) elbiseler giydirir, cazibeli hale getirirdim.*”²¹⁶ Kız çocuklarının hor görülüp aşağılandığı bir toplumda bu denli hassas bir peygamber anlayışı bu gün bize hangi eksiklerimizi hatırlatıyor düşünelim isteriz.

Günümüzde ve ülkemizde birçok baba, genellikle ya çok çalıştığı için çocuklarına yeterli zamanı ayıramamakta, ya da çok yorgun olduğu için çocuklarıyla yeterince ilgilenememektedir. Babanın ilgisizliği çocukta istenmeyen davranışların oluşmasına sebep olur. Baba çocuğun sorumluluğunda eşit hisseye sahip olduğunu unutmamalıdır. Çocuğuyla birlikte zaman geçirip, yaşına göre ona bazı görevler vererek güven duygusunu pekiştirip sorumluluk bilincini oluşturmalıdır.²¹⁷

Babası otoriter ve az ilgilenilen çocuklarda utangaçlık, çekinme, kendini ifade edememe gibi kişilik özelliklerine sık rastlanmaktadır. Babası ilgili ve sevgi gösterilen çocuklar arkadaşlarıyla daha iyi geçinen, kendisine güvenen, liderlik vasıflarına sahip, daha uyumlu çocuklardır. Ayrıca sürekli müsamahakâr bir tutum içinde olmak, etkili disiplin yöntemlerinden yoksun olmak, çocukların okulda davranış bozuklukları sergilemesine sebep olmaktadır.²¹⁸

Bir baba evladına karşı üslubunun nasıl olması gerektiğini Hz. Lokman’dan öğrenebilir. Lokman (a.s)’ın sözlerini Allah teala bizlere şöyle bildiriyor; “*Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah’a ortak koşma; çünkü O’na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır.*”²¹⁹ “*Lokmân, "Sevgili oğlum" (dedi), "Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır. Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.*”²²⁰

²¹⁶ Celâl Yeniçeri, a.g.e, s.119; İbn Mace, “Nikah”, 49

²¹⁷ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, s.172

²¹⁸ K. Aydoğmuş, A. Baltaş, Z. Baltaş, Ü. Davaslıgil, O. Güngörmüş, E. Konuk, Ü. Korkmazlar, Ö. Köknel, L. Navaro, A. Oktay, N. Razon, H. Yavuzer, **Ana Baba Okulu**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s.252.

²¹⁹ Lokman Suresi, 31/ 13.

²²⁰ Lokman Suresi, 31/ 16,17.

Burada bir babanın evladıyla konuşma üslûbunu görüyoruz. Hz. Lokman (a.s)’ın oğluna hitabındaki incelik dikkat çekicidir. Tatlı dille, sabırla yaklaşmalı bir baba evlatlarına. Allah teâla, kendi babasından böyle bir yaklaşım görmeyen babalara, Peygamberini örnek göstermektedir.

2.1.3. Anne ve Babasının Haklarına Riayet Eden Çocuk

İnsanoğluna en büyük nimetleri bahşeden Allah teala onun bir anne ve babadan dünyaya gelmesini sağlar. İnsanın, varlığının gerçek sebebi Cenab-ı Hak, görünür sebebi babası ve annesidir. Anne ve babası bebeğin en muhtaç zamanında gıdasını temin eder, tehlikelerden korur, gelişim ve büyümesini destekler, güzel ahlâk ve terbiyesi ile ilgilenir, nice meşakkat ve sıkıntılara katlanarak, dünyalık araç ve geçimleri toparlayıp, yorulmadan ve başa kakmadan gece ve gündüz birçok nimeti kendilerinden bile vazgeçerek cömertçe verirler.²²¹

Kınalızâde Ali Efendi annenin kıymetini şu hadis-i şerif üzerinden değerlendirmeye sunar;

Ebû Hüreyre (r.a) şöyle dedi:

Bir adam Resûlullah (s.a.v)’e gelerek:

“Kendisine en iyi davranmam gereken kimdir? diye sordu.

Resûlullah (s.a.v):

“Annen!” diye cevap verdi.

Adam:

“Ondan sonra kimdir?” diye sordu,

“Annen!” diye buyurdu.

Tekrar adam *“Ondan sonra kim gelir?”* diye sorunca

²²¹ Ahlâk-ı Alâî, s.348.

“Annen!” dedi.

Soran adam dördüncü kere “*Sonra kim gelir?*” deyince:

“*Sonra baban!*” diye buyurdu.²²²

Anne çocuğun varlık sebebi olmada babaya ortaktır. Ancak hamilelik, doğurma, emzirme ve diğer meşakkatlerde onun hakkı babaninkinden daha çoktur. Çocuğa karşı şefkat ve merhamette de annelerin ilgisi babaların ilgisinden fazladır. Bu yüzden çocuğun anneye meyili daha fazladır. Ayrıca tehlike anında da ilk kaçılan kişi çoğunlukla annedir.²²³

Çocuk anne babasına ne denli ikramlarda, ihsanlarda bulunursa bulunsun, onların haklarını ödeyemez. Bu konuda düşünürümüz şu rivayeti nakleder; Bir kişi Hz. Peygamber’e (s.a.v) şöyle dedi:

“*Benim bir annem var; arkamı ona binek yaptım, yüzümü ondan çevirmem ve bütün kazancımı onun için harcarım. Karşılığını ödemiş oldum mu?*”

Hz. Peygamber buyurdu ki:

“*Bir meşakkatinin karşılığını bile ödemiş değilsin. Zira o sana hizmet ediyor ve yaşamamı istiyordu. Şimdi sen ona hizmet ediyor ve ölmesini istiyorsun.*”²²⁴

Kınalızâde anne ve babasına hizmet etmeye gücü yeten kimsenin asla onları yük olarak görmemesi gerektiğini vurguluyor. Şeytan bu konuda nefs-i emmare’ye yardım ederek kişinin anne ve babasını yük olarak görmesini ister. Ancak kişi onların emeklerini düşünerek ayet ve hadislerdeki uyarıları düşünerek akıllı davranmalıdır. Hz. Peygamber’in (s.a.v) “*Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, anne ve babasına veya*

²²² Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:2, s.424, no:318, bakınız: Buhârî, “Edeb” 2; Müslim, “Birr”, 1, s.1186.

²²³ Ahlâk-ı Alâî, s..348.

²²⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.348.

onlardan birine yetişip de cennete giremeyen kişinin burnu sürtülsün!” hadisini düşünerek onlara daima iyi davranmak gerekir.²²⁵

Kınalızâde anne ve babaya iyilik konusunda aktaramayacağımız kadar fazla ayet ve hadis bulunmaktadır diyerek, şu farkı dile getirir. Anne ve babanın çocuğunu yetiştirip ona bakması farzdır ve çocuklarına karşı fitrî şefkat ve sevgileri mevcuttur. Bu yüzden bu konuda fazla bir tavsiyeye ihtiyaç yoktur. Ancak baba ve anneye karşı iyilikte bulunmak fitrat gereği değildir. Çokça tavsiyeye ihtiyaç duyan insana Allah teala onunla ilgili tehit ve teyitte bulunmuştur. Konuyla ilgili ayeti kerimede Allah teala: *“Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın ve anne babanıza iyi davranın!”*²²⁶ diyerek uyarıda bulunmuştur.²²⁷

Kınalızâde Ali Efendi, baba ve anneye ilave olarak amca ve kardeşi de ekleyerek onların haklarına riayetin üç şekilde olacağını bildirir;

Birincisi, istekleri İslâm dinine aykırı olmadığı müddetçe, onların emirlerine uyup saygı göstermektir. Şayet dine aykırı bir emir ise buna karşı çıkmak gerekir. Nitekim *“Eğer onlar seni bilmediğin bir konuda bana ortak koşman için zorlarsa onlara itaat etme!”*²²⁸ buyurulmuştur. Fakat burada dahi yumuşak ve nazik bir şekilde davranılmalıdır. Fakihlerin de sözünü aktaran Kınalızâde: *“Bir Müslüman’ın âmâ olan Hristiyan babasını elinden tutup kiliseye götürmesi gerekmez, ama elinden tutup kiliseden eve getirmesi gerekir”* diyerek anne ve babaya karşı evladın ne derece hassas davranışlarda bulunması gerektiğini bir kez daha ifade etmiştir.²²⁹

İkincisi dünya meşakkati ve geçimde onlara yardım edip destek olmak gerekir. Salih bir evlat, anne ve babasına hiçbir maddî destekten geri kalmayıp onların ihtiyaçlarını tereddüt etmeksizin gidermelidir.

Üçüncüsü ölümlerinden sonra vasiyetlerini yerine getirmeli, ruhlarını sadaka, dua, Kur’an tilaveti ve hayırlarla yâd etmek gerekmektedir. Aynı zamanda

²²⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.349.

²²⁶ Nisa sûresi, 4/36.

²²⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.349.

²²⁸ Ankebut Suresi, 29/8.

²²⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.349.

ebeveynlerinin vefatından sonra onların dostlarına da ilgi ve saygı gösterilmesi onlara yapılacak iyilikten sayılır.²³⁰

Düşünür aynı zamanda sılayı rahîm konusuna da değinerek akrabaların ziyaret edilmesi ve haklarının gözetilmesi gerektiğini vurgular. Çocuğun anne ve babasına karşı her zaman hoşgörölü, nâzik ve saygılı olması gerektiğini, anne hakkının baba hakkından öncelikli olduğunu, edep ve bilgi öğretimi, nefsin irşad ve yetkinleştirilmesinin babaya bağlı olduğunu ve onun sözünü dinlemesi ve saygıda kusur etmemesi gerektiğini belirtir. Babanın haklarının çocuğun üzerinde bir borç olduğunu, ona itaatsizlik etmesinin aldatma ve ayıp olduğunu, şükredip gereğini yerine getirmesini de farz-ı ayn olarak nitelendirir.²³¹

İsra suresi 23 ve 24. ayetlerden anne baba ile ilgili Allah Teâlâ'nın uyarılarını maddeleyerek konumuzu özetlemiş olmak istiyoruz. Allahtan başkasına ibadet etmemek hususunda tevhid'e vurgu yapıldıktan sonra ayeti kerimeler anne babaya karşı davranışın nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır. Şöyle ki;

1. Anne ve babaya güzel muamele edin
2. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme!
3. Onları azarlama!
4. İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.
5. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger.
6. Şöyle dua et: *"Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster"*²³²

²³⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.350, Abdülkadir Halit, a.g.e, s.137.

²³¹ Ahlâk-ı Alâî, s.352.

²³² İsra suresi , 17/23,24.

2.2.ÇOCUK EĞİTİMİ

2.2.1.Bebeklik Dönemi

*“Her doğan çocuk pırlanta bir emanettir. İçi doldurulacak boş bir levhadır.”*²³³

İslâm’ın anlayışına göre, yeni doğan bir çocuk her çeşit bilgidен, alışkanlıktan, maharetten, günahтан yoksun boş bir levha olarak aileye emanet edilmektedir. Allah (c.c) şöyle buyurur; *“Allah sizleri annelerinizin karınlarından hiçbir şey bilmezler olarak çıkardı. Ancak sizlere işitme, gözler ve kalpler verdi, ola ki şükredesiniz.”*²³⁴ buyurmaktadır.²³⁵

Kınalızâde evladın ister kız, ister erkek olsun Allah’a birer şükür sebebi olduğunu ifade eder. Zamanının kız çocuklarına yanlış bakış açısını düzeltmek için; çocuk fakir ailede dünyaya gelmiş bir kız çocuğu ise onun asla üzülp, huzursuz edilmemesini vurgular. Allah’ın her doğan çocuğun rızkını verdiğini hatırlatır ve erkeğin ailesini, dolayısıyla hanımını kız doğurdu diye azarlamamasını söyler. Zira evladın cinsiyeti kişinin elinde değildir ve seçime bağlı olmayan şey sebebiyle azarlamak cahillik göstergesidir, der.²³⁶

Kınalızâde, babanın yeni doğan çocuğuna karşı ilk vazifelerinden biri, ona zamanına uygun, güzel bir isim vermesi olduğunu söyler. Uygunsuz verilen bir isim çocuğu ömür boyu rahatsız edebilir.²³⁷ O yüzden anne babanın yapacağı ilk ve en önemli iyiliklerden biri evlatlarına anlamı güzel bir isim vermektir.

Çocuğun bakımı konusunda devrin özelliklerine göre sağlıklı ve iyi huylu bir dadı tutulmasını tavsiye eden düşünürümüz, bu konuda çok titiz davranılmasına dikkat çeker. Özellikle bu dadı çocuğa süt emzirecekse, yani sütanesi de olacaksa ahlâkça

²³³ İbrahim Canan, a.g.e, s.119.

²³⁴ Nahl Suresi, 16/78.

²³⁵ İbrahim Canan, a.g.e, s.119.

²³⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.327.

²³⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.327.

güzel huylu olmasına dikkat edilmelidir. Zira dadının huy ve özellikleri süt yoluyla çocuğa geçer ve çocuk onun ahlâkını alır.²³⁸

Süt emme süreci tamamlanan çocuğa aşamalı olarak iyi fiilleri ve kötü huyları telkin edip onu desteklemeli, kötü fiillerden uzak tutup, bir ayıp davranış sergilediğinde de kısa telkinlerle uyarmalıdır. (hayır, sakın, ayıptır, bunu bir daha yapma! gibi) genel manada çocukların idrak levhaları saftır ve uyarıldığında aynı davranıştan uzaklaşır ve bir daha yapmaz. Fakat bazı çocukların böyle olmamasının sebebini Kınalızâde, ilk çocukluk döneminde anne babaları tarafından fazla ilgiye maruz kalmalarından, yanlış davranışlarında uyarılmayıp her söylediğinin ve yaptığının desteklenip, teşvik edilmesinden kaynaklandığını ifade eder.²³⁹

2.2.2. Çocukluk Dönemi

İlk çocukluk döneminin temel duygusal gereksinimlerinden biri ve en önemlisi korunma duygusudur. Çocuk kesinlikle başkalarının himayesi altında bulunmaya muhtaçtır. Bu duygu dini yaşantının temelini oluşturan Allah'ın himayesine sığınma duygusuna çok benzediği için dini gelişimin başlangıcı olarak kabul edilir.²⁴⁰ Ebeveynlerin çocuğa yaklaşımları, onun dini gelişimi açısından çok önem arz etmektedir.

Örneğin anne babasından daha çok, Allah'ın merhametli olması, affetmesi, müminleri sevmesi, yardımcı olması, acıması gibi özellikleriyle işiten çocuk, Allah'ın sevilmesi gereken bir varlık olduğunu düşünür. Aksine sürekli cezalandırma, azarlama, yakma, tehdit etme, gibi olumsuz diktelerle çocuğa yönelmek, çocuğun Allah'ı olumsuzluklarla özdeşleştirmesine ve ondan uzaklaşmasına sebep olur.

Bu yaş döneminde çocuklardaki Allah imajı ile ebeveyn imajı birbirine karışıyor görülmektedir. Çocuklara göre bütün kudret ve kuvvetiyle en üstün olan

²³⁸ Ahlâk-ı Alâî, s.328.

²³⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.328.

²⁴⁰ Adem Güneş, a.g.e, s.99.

özelliklere sahip olan Allah, ebeveyn gibi çocuğun hizmetini gören bir koruyucu gibi algılanır.²⁴¹

Allah çocuk yakmaz. Bunu anne ve babalara sıkı sıkı telkin etmemiz gerekmektedir. İleride Allah'la muhabbetini sağlıklı kuramayan insanların, çocukluklarında Allah'ın sürekli yakan, cezalandıran, şiddet yanı baskın gelen bir yaratıcı olarak gösterilmesi durumu vardır. Buluğa ermemiş bir çocuk cehenneme girmiyorken, onu cehennemle korkutmanın bir anlamı yoktur. Bu durum onun Allah sevgisini zedeleyecek bir tutumdur.²⁴²

Günümüzde de ilk çocukluk döneminde yapılan hatalar, sonradan geri dönüşü olmayan kötülöklere sebep olmaktadır Kınalızâde günümüz eğitimcileri de destekler. Anne çocuk ilişkisinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri aşırı koruyucu tavırdan uzak durmaktır. Bu tavır ileride çocuğun kendi başına yapması gereken işlerde başarısızlıkla sonuç almasına sebep olur.²⁴³ Ayrıca ilk çocukluk evresinde çocuklara baskı ve zorlamalardan kaçınmak gerekir. İstemedikleri dini faaliyetleri zorla yaptırmamalı, dinden nefret ettirilmemelidir.²⁴⁴ Neden niçin gibi sorularına karşılık kısa cevaplar verilmelidir. Kısa dualar öğretilir ancak uzun sureler zorla ezberletilmemelidir.

Çocuk eğitiminde fitrat dediğimiz çocuğun tabiatı takip edilmelidir. İlk önce ortaya çıkan güç öncelikle eğitilip geliştirilmelidir. Çocuklarda ilk ortaya çıkan güç "hayâ" gücüdür. Küçük çocuklarda hayâ baskın gelir ve insanların yanında çoğu zaman utanarak başını eğen çocuklar, asaletlerini ve olgunluklarını gösterirler. Bu durumda çocuğun eğitimiyle ilgilenecek ahlâkının güzelleştirilmesine önem verilmelidir.²⁴⁵

Çocuğun eğitiminde dikkat edilecek hususlardan biri, onun erdemsiz kimselerle arkadaşlık etmesine müsaade etmemektir. Tabiat özellikle küçük yaşta hırsızdır der, Kınalızâde Ali Efendi. O halde kötü alışkanlıkları bulunan, sürekli oyun ve

²⁴¹ Yaşar Fersahoğlu, Mehmed Akif Demir, **Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012, s.57.

²⁴² Sait Çamlıca, **Allah Çocuk Yakmaz Çocuk Aile ve Din**, İstanbul: Oku-Yorum Yayınları, 2010, s.157.

²⁴³ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, s.16.

²⁴⁴ Sait Çamlıca, **Allah Çocuk Yakmaz Çocuk Aile ve Din**, s.130.

²⁴⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.328.

eğlenceyle meşgul olan bir arkadaş, çocuğu zamanla kendisine benzetebilir. Bunun kontrolünü sağlayacak olan çocuğun anne ve babasıdır.²⁴⁶

Yaşı ilerleyen çocuğa ahlâkî eğitimi ve İslâm'ın gerekliliklerini telkin etmelidir. Farz, sünnet, haram ve helâl gibi hükümleri davranış üzerinden öğretmek gerekir. Bu noktada Kınalızâde anne ve babalara Hz. Peygamberin; “*Çocuklarınız yedi yaşına vardığında onlara namaz kılmayı emredin. On yaşına varınca kılmazlarsa dövün. Tembellik ve ihmalden sakınsınlar*” hadisini tekrarlayıp, çocuğun farzları yerine getirmesini sağlama görevini hatırlatır.²⁴⁷ Tabi burada düşünürümüz öncelikle telkin ve tekrar yöntemini tavsiye etmektedir. Sürekli hatırlatma, ibadete teşvik etme ve davranışla örnek olma görevlerini yerine getirdikten sonra, son çare olarak istenilen farz yerine getirilmediği takdirde dayığa müsaade etmektedir. Biz ise bu hassas ruhsatı kullanabilecek anne babanın günümüzde çok az bulunabileceğini düşünüyoruz. Günümüzde bazı ebeveynler her öfkelendiklerinde çocuğa ceza olarak dayığa başvurabilmektedir. Hâlbuki dayak yiyen çocuk anne ve babasına karşı öfkeli olur, aynı zamanda akranlarına karşı ya da kendinden küçüklere karşı saldırgan tavırlar sergileyebilir. Dayak, çocuğun ahlâki gelişimini olumsuz etkiler.²⁴⁸

Anne babalarının çocuklarına uyguladıkları şiddetin her türlü kalıcı zarara neden olur. Şiddet yalnızca fiziksel değildir. Sözlerinizi de psikolojik şiddet uygulayabilirsiniz ki bu çok daha ağır sonuçlara sebep olabilir. Bir anne babanın çocuğuna karşı öfkeyle “ bıktım senden”, “seni artık sevmiyorum”, “benimle konuşma” gibi cümleleri çocukların duygularını inciten şiddetin ta kendisidir. Hatice Kübra Tongar Bağırmanın *Anneler* adlı kitabında; “*İşaret parmağını çocuğuna yöneltip bağırarak bir anne çocuğunu terbiye etmiyordur; aksine içinde kök salacak suçluluk duygusunun ilk tohumlarını ekiyordur*” demektedir.²⁴⁹ Çünkü bağırarak korku kültürünü besler, güvenli bağlanmayı zedeler, iyi insan olma rol modeline zarar verir, kalpleri birbirinden uzaklaştırır, olumsuz duygu ve davranışları açığa çıkarır, empati duygusunu

²⁴⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.329.

²⁴⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.329.

²⁴⁸ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, s.49.

²⁴⁹ Hatice Kübra Tongar, **Bağırmanın Anneler**, İstanbul: Hayykitap Yayınevi, 2017, s.22

köreltir, vicdan gelişimine engel olur. Kişi bağırarak birikmiş öfkesini dışarı atıp boşaltmak için bağırır. Fakat çocuk burada olumsuz etkilenerak hedef olur.²⁵⁰

Kınalızâde Ali Efendi çocuk bir hata yaptığında takınılması gereken tutumu şöyle izah etmektedir; Çocuk bir hata yaptığında öncelikle açıktan rencide edilmemelidir. Yanlışlıkla yapılmış gibi varsayarak görmezden gelmelidir. Aynı davranış devam ederse başka bir kimse bu suçu işliyormuş gibi “*filan şöyle bir iş yapmış, şu cezayı görmüş*” diyerek kötü fiili tekrarlamaya kalkışmaması sağlanmalıdır. Devamında ise daha detaylı bilgi vermez.²⁵¹

Günümüzde hata yapan çocuğa karşı ceza verirken dikkat edilmesi gereken temel prensipler özetle şu şekilde maddelenmiştir;

1. Eğitimde verilen ceza suça denk olmalıdır. Suça uygun olan cezanın belirlenip uygulanması gerekir.
2. Ceza çocuğun veya öğrencinin seviyesine uygun olmalıdır. Onu yaptığı kötülükten caydıracak yaşına dolayısıyla aklına uygun düşecek tarzda cezalandırılmalıdır. Çocuğu iyi tanımak bu noktada önemlidir. Bazen bir bakış yeterli olacakken bazen sözlü ikaz gerekebilir.
3. Ceza asla intikam duygusuyla verilmemelidir. Öfkeliyken ceza verilmemelidir. Sakinleştikten sonra verilecek ceza en uygun olanıdır.
4. Cezada gaye yapılan davranışın tekrarının yaşanmamasıdır. Bu yüzden verilen cezanın gücünün caydırıcı olmasına dikkat edilmelidir ki tekrarlanmasın.
5. Ceza verirken çocuğu veya öğrenciyi insanların arasında rencide etmemelidir. Şahsiyetini zedeleyecek tavırlardan kaçınılmalıdır.
6. Ceza vermede aceleci davranmamalıdır. Defalarca uyarmalı, davranışın kötülüğü açıklanmalıdır. Yine kulak asmayan çocuğa yapılan hareket soğumadan uygun bir ceza verilmelidir.
7. Öğrenciye veya çocuğa ceza vermeden önce iyice açıklama yapmak gerekmektedir. Çocuk, yaptığının yanlış olduğuna ve tüm uyarılara rağmen

²⁵⁰ Hatice Kübra Tongar, a.g.e, s.51-60.

²⁵¹ Ahlâk-ı Alâî, s.329.

devam etmesinden dolayı bir ceza verildiğini kavramalı ve kabul etmelidir. Aksi takdirde çocukta istenilen davranış değişikliği sağlanmayacaktır.

8. Eğitim-öğretimde mükafatın cezadan daima daha etkili olduğu unutulmamalıdır.²⁵²

Kınalızâde özellikle erkek çocuğunun kıymetli elbiselerle giydirilip süslenerek dışarı çıkarılmaması gerektiğini vurgular. Ziyet kadınlara özgüdür ve erkeklerin süsü hüner, yetkinlik, erdem ve ihsan olduğunu hatırlatır.²⁵³ Günümüzde erkek çocuklarının moda başlığı altında özenerek giydikleri kıyafetlerin onların nasıl davranışlarını ve ahlâklarını olumsuz yönde bozduğu açıkça ortadadır.

Düşünürümüz çocukların kahvaltısını da düzenliyor. Onların zihinlerini sersemleştirecek, tembellik verecek şekilde sabah yemeğini çok vermemek gerektiğini öğütüyor. Et, tatlı, meyve ve çabuk dönüşen gıdaları kahvaltıda vermemeli, özellikle meyve yerken su içilmemeli gibi tavsiyelerde bulunuyor.²⁵⁴ Burada belirtebiliriz ki çocuğun yemeğini tek başına yiyebilmesi, onun özerk olabilmesi ve kendi kendini yönetebilmesi açısından son derece önemlidir.²⁵⁵

Kınalızade Ali Efendi çocuğun eğitimi esnasında ona zarar verebilecek her şeyden sakındırılması hususunda şöyle öğütler vermektedir; Sarhoş edici şeylerden herkes kaçınmalıdır ancak çocukları bu meclislere dahi götürmemelidir. Yine onların fitratlarını bozacak günah ve aşka sürükleyen hikâye ve şiirler dinletirilmemelidir. Her ne kadar bazıları zarif şiirlerin çocukların tabiatına incelik ve kavrayış verdiğini söyleseler de, zararı faydasından çoktur.²⁵⁶ Gelin görün ki bu gün çocuklarımız her türlü ahlâksız bilgi ve görüntüye her an maruz kalmaktadır. Çocuklar görerek öğrenirler.²⁵⁷ Onların tertemiz fitratları izledikleri her çirkin içerikli görsel; isyan, ayrılık, acı hissi veren her türlü müzik ile kirlenmektedir. TV kanallarındaki filmlerde işlenen konuların birçoğu ahlâkî yozlaşmaya sebep olmaktadır.

²⁵² M. Faruk Bayraktar, **İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2010, s.227-229.

²⁵³ Ahlâk-ı Alâî, s.329.

²⁵⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.329.

²⁵⁵ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, s.216.

²⁵⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.330.

²⁵⁷ Sait Çamlıca, **Çocuk Aile Medya ve Şiddet**, s.34

Günümüzde çocukları tehlikelerden korumak daha da zorlaşmış vaziyettedir. Bu yüzden bazı gerçekleri burada belirtip çocukların ahlâk eğitimine ne denli önem vermemiz gerektiğini vurgulamak isteriz. Anne babaların öncelikle kendilerini medya ve internetin zararlarından koruması gerekiyor ki çocuklarını da koruyabilsinler. Sait Çamlıca, *Çocuk Aile Medya ve Şiddet* adlı eserinde aktarıyor; “*Mersin ili Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) Müdürü Murat Tarsuslu Çok fazla izlendiği belirtilen bir dizinin incelenen 55 bölümünde, 411 cinayet, 152 yaralama, 137 saldırı, 147 dayak, 155 tokat, 175 kavga, 110 işkence, 3 tecavüz, 191 taciz, 145 silahlı çatışma meydana geldiğini bildirdi.*”²⁵⁸ Bu noktada anne babalara çok önemli görevler düşmektedir. Böyle görüntülere maruz kalan çocuklardan güzel ahlâki davranışlar sergilemelerini bekleyemeyiz. Aynı zamanda medya bağımlısı bir anne babanın çocuğuna karşı tavrı da şiddet meyilli olur. Kendisi uzunca saat tv karşısında bulunan bir anne babanın evladına sen tv izleme demesi de bir tutarsızlıktır. Çocuklar görerek öğrenir dedik bu yüzden önce anne baba önce öğretmen örnek olmalıdır.

Çocukları televizyona esir bırakmamalıdır anne babalar. Çocuk duyduğu, gördüğü her şeyden etkilenir. Günümüzde de suça meyillerin ne kadar çok arttığı ortadadır. Çizgi filmler, diziler, yabancı sinemalar, bilgisayar oyunları vs. çocukların ve gençlerin bilinç altına olumsuz yüklemeler yapmaktadır. Özellikle anneler çocuklarını televizyonun karşısında uzun süre bırakabilmektedir. Sürekli TV ile büyüyen çocuğun okul sıralarına geldiğinde bir silgi yüzünden arkadaşıyla kavga edebiliyor. Yapılan bir araştırma şu acı gerçeği ortaya koymuştur; “*İlkokula başlayan bir çocuk beş bin (5000) tane cinayet sahnesi izlemiş olarak geliyor...*” Bu bilinçaltı kirliliği ile ne kadar başarı sağlanabilir bir düşünelim.²⁵⁹

Halbuki çocuklar için hazırlanan Tv diziler, çizgi filmler, çocuktaki yardımseverlik, yurtseverlik, insana saygı gibi duygularını pekiştirmeli; çocuğa farklı konularda düşünme fırsatı vererek, gerektiğinde sentez, yorum ve kıyaslama yapabilmesine olanak sağlamalıdır.²⁶⁰

²⁵⁸ Sait Çamlıca, *Çocuk Aile Medya ve Şiddet*, s.82.

²⁵⁹ Sait Çamlıca, *Çocuk Eğitiminde 33 Hata*, s.103.

²⁶⁰ Haluk Yavuzer, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002, s.222.

Okul öncesi dönemde çocuk, kendisine model olarak anne ve babasını alır. Onların özelliklerini, değer yargılarını, düşüncelerini benimser, davranışlarını da taklit etmeye çalışır. Bir başka deyişle dünyaya anne babasının gözlüğü ile bakmaya çalışır.²⁶¹

Müellifimiz çocuklara boş vakitlerinde oyun oynama izni verilmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak bu oyunların müstehcenlik ve kabahat içermemesi kaydıyla, süresi sınırlandırılarak bu müsaade gerçekleşmektedir.²⁶² Oyunun çocuğun dünyasındaki yeri büyüktür. Çocuklar oyun esnasında içlerinden gelen saldırganlık dürtülerini boşaltır ve kontrol altına almayı öğrenir. Aynı zamanda oyun oynarken tecrübe edinir. Yetişkinler nasıl ki dış hayatta tecrübeler ediniyorlarsa, çocuklar da oyun içerisinde gelişirler. İfade edemedikleri duygularını açığa vururlar oyun esnasında. Örneğin kardeşine karşı kıskançlık hissededen bir kız çocuğu bebeğiyle oynarken, bebeği cezalandırabilir. Çocuk oyun ortamında kendi iç çatışmalarıyla başa çıkma fırsatını bulur. Oyunun bir faydası da çocuğun toplum ve ahlâk kurallarına uyum göstermesini sağlamasıdır. Çocuk neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğrenir, bilir fakat bu kurallara uymanın gerekliliğini oyun ortamında daha iyi anlar.²⁶³ Çocukların çocukluklarını doya doya yaşamalarına fırsat vermeliyiz.²⁶⁴

Oyunla ilgili ilave etmemiz gereken konu çocuğa oyun oynama fırsatı verilirken mekân ve malzeme teminine dikkat etmek gerekmektedir. Pahalı bebekler ya da elektronik oyuncaklar yerine çocuğun kendi yeteneklerini keşfedebileceği, çok amaçlı oyuncaklar tercih edilmelidir. Örneğin, tahta malzemeler, giyim eşyaları, kırılmaz malzemeler, ev gereçleri, top, ip, kum, su vb gibi çocuğun oynayabileceği uygun malzemeler olabilir.²⁶⁵

Kınalızâde Ali Efendi çocuk eğitiminde anne baba sevgisinin, çocuğa karşı aşırı belli edilmemesini tavsiye eder. Zira aşırı ilgi ve sevgiye maruz kalan çocuğun anne ve babasına karşı korkusu ve saygısı azalabilir. Aynı zamanda ilim ve adap

²⁶¹ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, s.22.

²⁶² Ahlâk-ı Alâî, s.332.

²⁶³ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, s.172

²⁶⁴ Sait Çamlıca, **Çocuk Eğitiminde 33 Hata, İstanbul**, Oku-Yorum Yayınları, 2007, s.56

²⁶⁵ K. Aydoğmuş vd., a.g.e, s.45.

öğrenmesi olumsuz anlamda etkilenir. Çünkü hocasının disiplinli ve ciddi tavrına karşı anne ve babasının sevgi ve şefkati tercih edilir.²⁶⁶

Kınalızâde Ali Efendi çocukların ilk ergenlik dönemlerinde çirkin davranışlarda bulunmalarını doğal karşılıyor. Çünkü nefs-i emmare devrededir ve hâlâ kişiyi kötülüklerden alıkoyan akıl henüz yetkinleşmemiştir. Bazı çocuklarda yalancılık ve laf taşıma, bazısında hırsızlık ve hıyanet, bazısında hile, kurnazlık ve zarar verme çokça görülür. Ama bu davranışları hemen engelleyip önlemek ve denetim altında tutarak yönetmek mümkündür.²⁶⁷ Bunu destekleyen tecrübemizi aktarabiliriz. Ortaokul öğretmenliğimiz esnasında 6,7,8. Sınıflarda henüz ergenliğe girmemiş öğrencilerde ortaya çıkan yanlış ve çirkin tavırlar, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan çirkin tavırlardan çok daha kolay düzeltilebilmektedir. Bunun için henüz geç olmadan çocukta beliren yanlış yönelimleri fark edip tedbir almak gerekir. Çocuklar doğru olan tavra ikna edilmeli ve daima onlara iyi bir örnek olunmalıdır.

Okul, çocuğun isteyerek, severek gittiği bir kurum olmalıdır. Bu büyük ölçüde ailenin tutumuna bağlıdır. Ayrıca öğretmenin çocuğa karşı tutumu, arkadaş çevresi de önemli etkenlerdendir. Ailede ilime, bilime, okumaya verilen değer çocuklara yeterince gösteriliyorsa (çocuğa zaman zaman anlatılan okul hatıraları, okula giden abi-abla örneği, anne-babanın kitap okumaya verdikleri önem, okulu ve öğretmeni sevdirci konuşmalar) çocuk okula gitmekten yüksünmez, aksine okul başarısı olumlu etkilenir.²⁶⁸

Öğretmende bulunması gereken özelliklerin başında akıllı, dindar, takvalı ve güzel huylu olması gerektiğini ifade eden Kınalızâde Ali Efendi bir öğretmenin, ileri gelenlerin edeplerini de bilmesi gerektiğini aktarır.²⁶⁹ Günümüzde buna genel kültür bilgisi, âdâb-ı muaşeret ya da görgü kuralları bilgisine sahip olmak diyebiliriz.

Kınalızâde Kınalızade Ali Efendi, öğretmenin ne çok sert ne çok yumuşak olması gerektiğini bildirir. Öfke ve yumuşak huylulukta mutedil olmalıdır. Fazla

²⁶⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.332.

²⁶⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.330.

²⁶⁸ Yayına Hazırlayan: İrfan Çayboylu, **Ailede Çocuk Eğitimi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2005, s.209.

²⁶⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.331.

yumuşak huyluluk eğitim ve terbiyede başarıya engeldir. Aynı şekilde aşırı öfke ve katı kurallar da çocuğun ilim ve edep öğreniminden nefret etmesine yol açabilir. Bu yüzden öğretmen, öğrencilere aşırı öfkeli davranmamalıdır.²⁷⁰

İster ilköğretim ister ortaöğretim çağı olsun, çocukların hayallerine gem vurmamalıdır öğretmen. Öğrencilerinin hayallerine kavuşmalarında bazen bir rehber bazen bir ışık rolünü üstlenmelidir. Özellikle eğitimcilerin ağızlarına “sizden adam olmaz”, “siz daha küçüksünüz, anlamazsınız”, “bir daha böyle saçma bir soruyla karşıma gelme”, “sende bunu yapacak kabiliyet yok” gibi olumsuz telkinler yakışmamaktadır. Bir ülkenin geleceği olan gençlerin özgüvenleri çok kıymetlidir.

Öğretmenin öncelikle ahlâki açıdan yüksek erdemlere sahip olması gerekir ki çocuklara da iyi bir örnek olabilsin. Önceki zamanlarda öğretmenin anne baba olmasına dikkat edilirdi ki öğrencisini de evladı gibi görebilsin ve ona gerekli merhamet ve hassasiyeti gösterebilsin. Peygamberimiz (s.a.v) “ *Ben sizin için, çocuğuna karşı şefkatli bir baba gibiyim*”²⁷¹ diyerek eğitimcilerle öğrencilerinizi evladınız gibi görün onlara karşı merhametli olun dersi vermektedir. Bu yüzden diyebiliriz ki Kınalızade Ali Efendi de öğretmenin baba hakkı gibi değerinin bilinmesi gerektiğini söylemektedir.²⁷²

Kınalızâde Ali Efendi âlimleri haset hastalığına tutulan ve tutulmayan diye iki kısımda bizlere sunduğunu söyleyebiliriz. Bir öğretmen rekabet ve kıskançlıktan uzak durmalıdır. Amacı Ahiret mutluluğu olan âlimler kendilerini tam olarak öğrencilerini yetiştirmeye adayabilirler.²⁷³

Kınalızâde Ali Efendi, “ *... Kötülüğe düşmek bir taşın yüksekte aşıya atılması kadar kolaydır; faziletin kazanılması ise, ağır bir taşı yüksek bir dağa çıkarmak kadar zordur*” diyerek öğretmenlerin yüklendiği vazifenin zorluğunu dile getirmektedir.²⁷⁴

²⁷⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.331.

²⁷¹ Ebu Davud, Temizlik 4, (8)

²⁷² Ahlâk-ı Alâî, s.350.

²⁷³ Ahlâk-ı Alâî, s.212.

²⁷⁴ Fatih Çetintürk, Cahit Çürük, Aydan Ustaoglu, Hülya Karaçalı Taze, Sümeyra Kaşevkioğlu, Çiğdem Kozaner, **Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâ'i Üzerine Okumalar**, Editör: Bahri Ata, Ankara: Pegem Akademi, 2015, s.75.

“ Muallimim diyen olmak gerekir imanlı,

Edebli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.

Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü büyük.”²⁷⁵

Toplumun kaderi öğretmenlerinin iyi yetişmesine bağlıdır. İyi yetişmiş güzel ahlâk sahibi bir öğretmen ancak öğrencilerine sevgiyi, şefkati, yardımlaşmayı, diğergamlığı, sabrı, sorumluluğu, saygıyı, vatanseverliği aşılayabilir. Akif’in de dediği gibi görev büyük, görev kutsal. O yüzden önceliğimiz öğretmenlerin iyi yetiştirilmesi meselesidir.

Kınalızâde’ye göre, çocuklara sürekli lezzetli yiyecek ve içecekler verilmemeli, bazen zaman ve mekân şartları gerektirdiğinde yetinebilmesi için kuru ekmekle idare etmesi sağlanmalıdır.²⁷⁶ Elbette bu gün anne babalara, velilere çocuğunuza kuru ekmek verin denilemez. Günümüzde televizyon, tablet, bilgisayar, cep telefonu, çeşit çeşit kıyafetler ve oyuncaklara sahip olan çocuklarımızı kast ederek, yokluğu öğretip, elindekinin kıymetini bilerek mutlu olmaları sağlanmalıdır. Çocukların her imkâna sahip olması onları mutlu ve erdemli kılmıyor. Aksine bir emek sarf etmeden her imkâna sahip olan çocuk amaçsız, mutsuz, ümitsiz, öfkeli ve çabuk pes eden davranışlar sergileyebiliyor. Bu yüzden bazen niyetler iyilik de olsa, çocuklara istemeden kötülük yapılmış olabiliyor.

Özellikle orta ve üst sınıf ailelerde çocuğuna yeterince zaman ayıramadığını veya yeterince sevgi veremediğini düşünüp pişmanlık hisseden anne babalar, çocuğa verecek fayda ve zararını düşünmeden çocuğun hemen her istediği şeye sahip olmasını sağlamaktadır. Çocuğu ilgilendiren veya ilgilendirmeyen birçok konuda kararı ona bırakmaktadır. Böylece istediğinden çok daha fazla şeye sahip olan çocuk, bir şey elde etmek için çok da çaba sarf etmeme gerek yok düşüncesine kapılmaktadır.²⁷⁷ Aynı zamanda bir zorluk karşısında çabuk pes edebilmekte, tam manasıyla başarı için gayret göstermemektedir.

²⁷⁵ M. Akif Ersoy, **Safahat**, İstanbul: Huzur Yayınevi, 1989, 280.

²⁷⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.330.

²⁷⁷ Adem Güneş, a.g.e, s.112.

Düşünürümüz çocuğun dürüst yetiştirilmesine önem vermektedir. Yaptığı işleri gizlememelidir çocuk. Aynı zamanda yalan söylemekten, yemin etmeyi adet haline getirmekten, çok gülmekten ve lüzumsuz hareketlerden alıkoyulmalıdır. Dürüstlük konusunda evet çocuklarımıza kesinlikle hata da yapsalar doğruyu söylemeleri gerektiği hususunda kuvvetli telkinler verilmelidir.²⁷⁸ Fakat bazen çocuklarda ve gençlerde gördüğümüz dürüstlük anlayışında eksiklikler var olabiliyor. Yapmış olduğu bir hatayı göğsünü gere gere söylemek dürüstlük değildir. Yapılan hatanın mahcubiyetini taşımadan utanma duygusunu kaybederek söylenen cümleler ve takınılan tavır her ne kadar dürüstlük olarak görülse de küstahlık olabilmektedir.

Kınalızâde'nin çocuk eğitiminde verdiği bir diğer kural çocuğun cömertliğe alıştırılmasıdır. Çocuğa bu duyguyu kazandırabilmek için iyilik yapmaya özendirilmesi gerekmektedir. Kibirlenme, küstahlık, alay etme ve küçük görme gibi erdemsizliklerden sakındırılmalıdır. Düşünür bu konuda yöntem olarak çocuğun iyilik yapmasına fırsat vermek için istediğinde ona para vererek bizzat kendisinin sadaka vermesini sağlamak gibi tavsiyede bulunur.²⁷⁹ Yaparak, yaşayarak öğrenmeyi destekler nitelikteki bu tavsiyeyi bu gün anne babalar da farklı etkinliklerle zenginleştirebilirler. Okullarımızda öğrencilerimizin öncülük ettiği yardım kampanyaları oldukça yaygındır. Çocuklar iyilik yapmanın tadını aldıktan sonra davranışlarında olumlu değişimler gözlenmektedir. Derste aktif olmayan, sessiz, sakin olan bir öğrenci bu gibi yardım faaliyetlerinin organizasyonluğunda kendisini daha iyi ifade edebilmektedir.

Çocukluk döneminde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da çocuğun başka çocuklarla kıyaslanmamasıdır. Kıyaslanma duygusu hangi yaşta olursa olsun kişiyi incitir ve üzer. Özellikle anne babalar çocuklarını başarılı kardeşleriyle kıyaslamamalıdır. Bu durumda başarısız olan çocuk, kıyaslandığı kardeşinin not yoluyla anne babasını elinden aldığını düşünebilir.²⁸⁰ Aynı şekilde çocuk başkalarıyla da kıyaslanmamalıdır. Kıyaslanan çocukta olumlu bir gelişmenin aksine, kendini yetersiz hissetme, öfkeli davranış, içine kapanma ve mutsuzluk oluşacaktır.

²⁷⁸ Ahlâk-ı Alâî, s.331.

²⁷⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.331.

²⁸⁰ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, s.207, Adem Güneş, a.g.e, s.119.

2.2.3. Ergenlik Dönemi

Ergenliğe giren ve artık çocukluk çağı bitince, çocuğa oyun ve eğlenceden daha üstün istek ve amaçların olduğu öğretilmelidir. Kişiyi cazip gelen mal, mülk, makam sahibi olmanın asıl amacının kişinin manevi yetkinliğini arttırıp, ebedi yurduna katkı sağlayarak, Allah'ın rızasını kazanmaya hizmet etmeleri gerektiği çocuğa anlatılmalıdır. Dünyevi kazanç, birikim, makam elde etmenin amacının uhrevi olması gerekir ki kişiyi yetkinlik kazandırabilsin. Aksi takdirde yeme, içme, uyuma, evlenme keyfi akılsız hayvanlarda da görülür.²⁸¹

Kınalızâde çocukta belli bir olgunluk oluştuktan sonra ilimlerle meşgul olmaya ve sanat tahsil etmeye başlamalıdır tavsiyesinde bulunur. İlimleri de belli bir sıralama ve derecelendirmeye bağlı olarak tahsil etmek gerekir. İlim öğrenmedeki amaç ilahi ilme ulaşmaktır. Aynı zamanda ebeveynlerden taklit yoluyla öğrenilen bilgilerin artık burhan yoluyla kesin olarak bilinmesidir. Çocuğun yeteneği hangi sanata uygun ise tespit edilip, o alanda meşgul edilmelidir.²⁸²

Düşünürümüz herkesin fitratının başlangıcında bir sanata kabiliyetli ve bir mesleğe hazır olarak yaratıldığını söyler. Ebeveynler çocuğun yeteneklerini keşfetmesine yardımcı olarak hangi kabiliyetinin daha çok ön plana çıktığını fark edip, eğitim aşamalarını da ona göre yönetmesi gerekir. Çünkü insan kabiliyetli olduğu alanda az zamanda ve daha az çalışmayla başarılı olabilir. Ama yeteneği olmayan bir alanda seçmiş olduğu sanatta veya meslekte zamanını zâyi edebilir. Dolayısıyla ya hiçbir şey elde edemez, ya da çok zamanda az şey elde edebilir.²⁸³

Bir alanda yetiştirilen kişi, o alanın basamak, mertebe ve boyutlarını adım adım tahsil etmelidir. Bir miktar öğrenip bırakmamalıdır uyarısını yapan Kınalızâde, kişinin mesleğinde yetkinlik derecesine gelmesini, bulunduğu konumu hak etmesini öğütler. Örnek olarak Yazı ve Kompozisyon ilmini öğrenmek isteyen kimsenin, güzel yazı, mektuplar, iyi konuşma, hatiplerin konuşmalarını, fasihlerin özdeyiş ve şiirlerini öğrenmesi ve bilmesini; sarf, nahiv, Arap dili, ilim ve edebiyatın diğer gereklerini, hatta

²⁸¹ Ahlâk-ı Alâî, s.332.

²⁸² Ahlâk-ı Alâî, s.333.

²⁸³ Ahlâk-ı Alâî, s.333.

hesap ve defter kurallarını öğrenmesi ve geliştirmesini tavsiye eder. Yoksa sadece insanın divâni hat, birkaç fıkra, mektup ve yanlış mektup başlığı görmekle kişi, kâtip ve makamlara layık insan olamaz, der.²⁸⁴

Bütün ilimleri veya çoğunu tam olarak tahsil etmek elbette imkânsızdır. Kişi kendisi için en önemlisiyle ilgilenmeli ve kendisini yetiştirmelidir. Zira ömür az, ilim çoktur ve zaman engellerle doludur. Onun dışında merak ettiği alanlardan tamamen habersiz kalmaması için bilgi sahibi olabilir ancak her yönüyle tahsil etmesi gerekmez.²⁸⁵

Kınalızâde, çocuk bir ilimle veya sanatla uğraşırken çok zorlanır ve kabiliyetleri buna yeterli gelmezse başka bir alana yönlendirilmelidir der. Zorla bir alan dayatılmamalıdır. Fakat tamamen tüm imkânlar sağlandıktan sonra yine de başarı sağlanamıyorsa vazgeçilmelidir. Biraz zorlanınca vazgeçmemek gerekir. Bu düşünce bulanıklığı ve acelecilik alametidir. Bu durumda olanlar hiçbir zaman yetkin ve maharetli olamazlar. Alanında yetkinleşmek isteyen öğrencinin sabırlı ve sebatlı olması gerekir.²⁸⁶

Bir alanda yetişen kişi eser meydana getirince ve sonuç elde etmenin tadına varınca, ilgisi daha da artacaktır. Bu alanda ilgi ve faaliyetini artırarak onunla geçimini sağlayıp para kazanmalıdır. Alnının teriyle para kazanmaya başlamalıdır. Bu iyi insanların özelliğidir.²⁸⁷ Bu tavsiyeden hareketle diyebiliriz ki, emek verdiğimiz toprağa tohumu ekip, onun yeşerip meyve verdiğini gördüğümüz zaman motive oluruz. O meyveyi hasat edip yediğimizde, paylaştığımızda, faydasını gördüğümüzde mutlu olur ve motive oluruz. Tekrar tekrar tohum ekip onun bakımıyla ilgilenmekten geri durmayız. Kişinin kendisini yetiştirdiği alandan para kazanıp geçinmesi ve isteyerek aynı alanda ilerleme için çaba sarf etmesinden daha doğal bir durum yoktur.

Kınalızâde şöyle bir uyarıyla devam eder; çocuk anne ve babasının zenginliğine güvenerek sanat öğrenmekten, kendini geliştirmekten uzak durmamalıdır.

²⁸⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.334.

²⁸⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.334.

²⁸⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.335.

²⁸⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.335.

Zira zengin çocuklarının çoğu, miras kalan mala güvenerek sanat öğrenmekten uzak dururlar. Zamanın değişmesi, devrin olaylarının baskın çıkmasıyla mal ve mülklerini kaybetmiş ve muhtaç duruma düşen kimseler mevcuttur.²⁸⁸ Bu konuda da söyleyeceğimiz şeyler mevcuttur. Daha önce de belirttiğimiz gibi çocukların her şeye sahip olması motivasyonlarını olumsuz etkilemektedir. Özellikle maddi imkânı fazla olan talebelerde görülen bir vurdumduymaz tavır söz konusu olabilmektedir. Söz konusu çocuğun karakterinin sağlam bir temel üzerine oturmasıdır. Sahip olduğu imkânlara güvenmeyip, kendi emeği ile bir şey elde etmeye teşvik edilmeli ve anne babasının makamını çıkarı uğruna kullanmaktan men edilmelidir.

Ayrıca sınırsız verilen özgürlük de gençleri olumsuz etkilemektedir. “Ben yaşayamadım evlâdım yaşasın”, “Gençlikte olur böyle şeyler” diyerek üstü kapatılan durumlar, daha sonra çocuğun karakterini ve geleceğini tehlike altında bırakabilir.²⁸⁹

Kınalızâde Ali Efendi çocuklara bazı acıların tattırılması gerektiğini düşünür ve şöyle bir örnek verir;

“Âdil Nûşinrevan’ın hocası onu her zaman sebepsiz yere dövüyor ve tutması için eline kar ve buz veriyordu. Kisra tahtı ona geçince kaçıp saklandı. Sonra Nûşinrevan “hocama ilgim kesindir; güven duyarak gelsin” deyince ortaya çıktı. Şah, krallara yakışır şekilde ilgi ve iltifat gösterdikten sonra kendisini suçsuz yere dövmesinin sebebini sordu. Öğretmen dedi ki: “Günahsızın mazlum olduğunu, incitilen kimselerin ne derece acı çektiklerini, kırıldıklarını ve zalimine nasıl kin ve düşmanlık beslediklerini bilmen ve kisra tahtına geçtiğinde suçsuz kimseleri rencide etmekten kaçınman için böyle yapardım.” “Ya elimde kar ve buz tutmamı niçin emrederdin?” diye sorunca “Yakında bunun sebebi anlaşılır.” Dedi. Sonra zamanın kralı bazı hizmetçileri ile savaşa başlayınca sabah vakti görüşme imkânı buldu. Arkadaşları yaylarına kiriş bağlayamayıp hezimet tehlikesi baş gösterince ve kral söz konusu alışkanlığı sebebiyle hepsinin yaylarına kiriş bağlayıp düşmana karşı zafer

²⁸⁸ Ahlâk-ı Alâî, s.335.

²⁸⁹ Sait Çamlıca, **Çocuk Eğitiminde 33 Hata**, s.92.

kazanmalarını sağlayınca uzak görüşlü hocasının reyinde isabet ettiği ortaya çıktı ve ona kaftan ve sayısız nimet verdi.”²⁹⁰

Düşünürümüz, bu yöntemi yetişme çağında uygulamak gerekir ki yaş ilerlediğinde bir şeyi düzeltmek ve eski huylarını gidermek oldukça zordur, diyerek filozof Sokrat’ın şu sözünü nakleder: “Yaş dalı düzeltmek mümkündür, ama kuruduktan sonra doğrultmak çok zordur.”²⁹¹

2.2.4.Kız Çocuklarının Eğitimi

Kız çocuklarının eğitimine geçmeden önce peygamberimiz (s.a.v)’in kız çocuklarıyla ilgili hadislerinden birkaçını zikrederim.

Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “ Her kim iki kız çocuğun yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyüüp terbiye ederse, kıyamaet günü o kimseyle ben şöyle yana yana bulunacağız” diyerek parmaklarını bitiştiirdi.²⁹² Bir başka rivayette peygamberimiz (s.a.v): “ Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olurlar.”²⁹³ Kız çocuklarını korumak, merhametli davranmak müminlerin bir özelliğidir. Çocuklara karşı özellikle kız çocuklarına karşı gösterilen merhamet duygusunun cehennemden kurtulup cennete girmeye vesile olduğunu çıkarıyoruz hadisten.

Kınalızâde Ali Efendi çocuk eğitimiyle ilgili söylediklerini erkek çocuğunun eğitimiyle ilgili olduğunu ancak kız çocuğunun eğitiminin de bu bilgiler ışığında gerçekleştirilebileceğini vurgular. Devamında da müstakil olarak kız çocuklarının eğitimiyle ilgili bilgiler verir.²⁹⁴

Kız çocuklarının erkek çocuklarına nazaran kendilerine özel haslet ve edeplerin öğretilmesini tavsiye eden Kınalızâde, kız çocuklarının hayâ ve iffete sarılmasını,

²⁹⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.336.

²⁹¹ Ahlâk-ı Alâî, s.336.

²⁹² Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:2, s.303, no:269, ayrıca bakınız, Müslim, “Birr”, 149, s.1216.

²⁹³ Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük, a.g.e, cilt:2, s.305, no:270. Ayrıca bakınız: Müslim, “Birr”, 147, s.1215.

²⁹⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.337.

erkeklerden sakınmasını ve ev idaresi hususunda titizlikle eğitilmeleri gerektiğini vurgular. Bunun için de kız çocuklarının eğitimine ayrı bir önem verir.²⁹⁵ Düşünürümüz sadece öğretim boyutuyla kalmayıp, eğitim alanını vurgular. İlgili bilgileri telkin edip öğrettikten sonra uygulama alanında yaşanması gerektiğini savunur. Burada müellifimiz bilginin ancak davranışa dönüştüğünde anlam kazandığını vurgulamaktadır. Bir davranışın oluşması için önce bilgi aktarılır, sonra tekrar yoluyla telkinler yapılır ve bu şekilde kişide bilginin yerleşmesi, davranış haline dönüşmesi sağlanmış olur.

Kınalızâde Ali Efendi Nasıreddin Tûsi'nin kız çocuklarının okuyup, yazmaktan men edilmesi gerektiği görüşüne ve diğer âlimlerin de kızların yazı yazmaktan sakındırılması düşüncesine karşı zıt bir tutum sergileyerek ilim öğrenmenin kadın, erkek bütün Müslümanlara farz olduğunu belirtir. Özellikle kız çocuklarına dinin gerekliliklerinin ve sünnetin özellikle de kadınlara mahsus hallerle ilgili bilgilerin öğretilmesi gerektiğini vurgular.²⁹⁶

Kınalızâde kız çocuklarının eğitimine verdiği önemi desteklemek için hanım sahibelerimizi örnek olarak gösterir. Nice dini hükümlere Hz. Aişe (r.a)'nin rivayetleri sayesinde bilindiğini hatırlatır. Hz. Aişe (r.a) gibi birçok âlim kadın ve muhaddis olduğunu ifade eder.²⁹⁷

Müslüman kadınlar, İslâmiyetin doktrinlerini ve peygamberimizin hadislerinin rivayetlerinden nasiplenmeye büyük önem vermişlerdir. Buhari'den nakledilen bir hadis-i şerifte, kadınların Peygamber efendimiz'e gelerek: “*Ya Resulullah! Erkeklerden bize sıra gelmez oldu. Bizim için de ayrı bir gün lütfetseniz!*” Dediklerini ve Peygamberimizin de, onları kabul edecek ve öğretimlerini sağlayacak bir gün tayin ettiklerini rivayet eder.²⁹⁸

Bu açıklamalardan sonra düşünürümüzün kız çocuklarının da güzel bir eğitim almasını desteklediği sonucuna varıyoruz.. Aynı zamanda döneminde yaygın sayılan kız

²⁹⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.337.

²⁹⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.337.

²⁹⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.337.

²⁹⁸ Ahmed Çelebi, Trc. Ali Yardım, **İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi**, İstanbul: Damla Yayınevi, 1998, s.273, Buhari, *El-Cami'us-Sahih*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire, 1979, “İ'tisâm”, 9, c.4, s.366.

çocuklarının okuyup yazmaktan men edilmesi veya sadece yazmaktan men edilmesi gibi olumsuz tavır karşısında, ileri görüşlülüğü ve makul tavrı takdire şayandır.

Önemli düşünürlerimizden Nurettin Topçu, günümüz eğitiminde kız çocuklarının eğitiminin ihmal edildiğini şu şekilde ifade eder:

“Kadınlık terbiyesi ihmâl edildi. Kadına hayat tarafından ayrılan ve ev sanatlarıyla küçük çocuğunu yetiştirme mesleği, kızların öğretiminde değerli yerini almıyordu. Enstitülerin sanat dersleri, kız mekteplerinde kimya ve jeoloji derslerinin yerini kısmen tutabilir, en başta musiki gelmek üzere güzel sanatların hepsine buralarda daha fazla yer verilebilirdi. Kadınlığın yetiştirilmesinde iç hayatın pek esaslı kültürüne yer verilmezse, bir liseli veya üniversiteli genç kıza, sokaklardaki herhangi bir kadının davranışlarına sahip görürüz. Kaba bir insiyak halinde moda bir cemiyet için felâket olabilir. Kız öğretiminde kalbin terbiyesine pek büyük önem vermenin lüzumu ve bu terbiyeye temel olarak din ve sanatın rolü hiç anlaşılmadı.”²⁹⁹

Kız çocuklarının eğitimine önem vermeliyiz. Geleceğin anne adayları olan kız çocuklarının önce manevi dünyalarını oluşturmalarında onlara iyi örnekler olmalı aynı zamanda kabiliyetlerini doğru kullanmaları noktasında yardımcı olmalıyız. Günümüzde erkek ve kız çocuklarımıza okullarda gayesizce bilgi yığını yüklenmektedir. Ahlâki eğitim göz ardı edilince psikolojik huzursuzluklar ve davranış bozuklukları baş göstermektedir.

3.GÖRGÜ KURALLARI (ÂDÂB-I MUÂŞERET EĞİTİMİ)

Herkese gerekli olan edepler diyerek başlığını attığı bu bölümde Kınalızâde konuşma âdâbından, hareket ve durma âdâbından ve yeme içme âdâbından bahseder. Bu bilgileri çocuk eğitiminden bahsettiği bölümün devamında aktarır. Çünkü bu görgü kuralları tüm insanları ilgilendirse de çocuk yaşta bu konularla ilgili eğitimin verilmesi gerektiğini vurgular. Zira çocuk yaşta davranış kazanmak daha kolaydır ve eğitimin sonucunu daha çabuk görebilirsiniz.³⁰⁰

²⁹⁹ Nurettin Topçu, **Türkiye'nin Maarif Dâvası**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015, s.100.

³⁰⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.338.

3.1.Konuşma Âdâbı

Kınalızâde'nin konuşma âdâbında ilk uyarısı, insanın çok konuşarak gevezelik hasletine düşmemesiyle ilgilidir. Çünkü çok konuşmak kişinin itibarının sarsılmasına neden olur. Aynı zamanda insanın arkadaşları tarafından yerilmesine ve sıkıcı bulunmasına sebep olur.³⁰¹

Bir diğer husus toplum içerisinde konuşurken uzun hikayeler anlatmak, lafi dallandırıp budaklandırmak, konuşmada sonuç ve amacın olmaması, diğer insanlara konuşma fırsatı vermemek erdemsizlik ve kötü bir özelliktir. Kişi sözünü ne kadar kısa ve özlü tutarsa o kadar edebe uygun davranmış olur.³⁰²

Kınalızâde Ali Efendi çok konuşmanın kişinin başına iki dert açtığını belirtir. Bunlardan biri, insanların kendisinden bıkmaması, ikincisi de kişiyi hor görmesidir, der. Bu noktada Kınalızâde filozofların: *“Allah, insanın işittiğinin, konuştuğunun iki katı olması için ona iki kulak, bir ağız vermiştir”* yorumunu aktarır.³⁰³

Bir kere söylenen söz tekrar tekrar söylenilmemelidir. Örneğin vaizler dinleyicilerine nükteli bir hikayeyi anlatınca, bir dahaki sefere hikayeyi tamamen aktarmamalıdır. Eğer tekrarlanması gerekiyorsa *“flan hikayede bahsettiğimiz gibi”* diyerek özetle değinmelidir. Dinlemeyenler için tekrar edilecekse bu ifade edilmeli, diğerleri dinlemekle yükümlü tutulmamalıdır.³⁰⁴ Biz eğitimciler de eğitimde çok fazla tekrara düşmemeliyiz. Derslerimizin içeriğini zengin materyallerle donatıp, anlatımımızı sıradanlıktan çıkarmalıyız. Hele ki yeni neslin kuşak özelliklerini dikkate aldığımızda, onlara uygun eğitim tasarlarken bu hususlara dikkat etmeliyiz.

Devamında bir nezâket kuralını hatırlatan Kınalızâde, bir mecliste bildiğiniz bir hikâye veya nükte anlatıldığında kişinin utanmaması için o hikâyeyi bildiğini söylememeli ve işitmemiş gibi dinlemelidir der. Yine konuşma âdâbında, başkasına bir

³⁰¹ Ahlâk-ı Alâî, s.338.

³⁰² Ahlâk-ı Alâî, s.338.

³⁰³ Ahlâk-ı Alâî, s.338.

³⁰⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.339.

soru sorulduğunda kişinin kendisi bilse bile hemen cevap verilmemeli, soru sorulan kişi başaramazsa o zaman uygun bir şekilde cevap verilmelidir.³⁰⁵

Başkaları konuşurken sözü bitmeden kendisi söze başlamamalıdır. Bulunduğu ortamda konuşulan konu kişiyi ilgilendirmiyorsa söze dahil olmamalıdır. Yine meclis arkadaşları bir sözü kendisinden gizlerse haberdar olmak için kulak hırsızlığı yapmamalıdır. Meclislerde fısıltı ile konuşmak da edebe aykırıdır.³⁰⁶

Kınalızâdenin bir diğer uyarısı büyüklerle kinayeli konuşmamak üzerinedir. Kişi edepsiz sayılacak şekilde yüksek sesle konuşmamaya dikkat etmelidir. Burada Kur'an-ı Kerim'de "*mutedil yürü ve sesini alçalt*"³⁰⁷ ayeti zikredilmiştir. Ve de Hz. Peygamber (s.a.v)'e gelen bedevilerin uygunsuz seslenişi sonrası nazil olan "*Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.*"³⁰⁸ ayetini ses tonunu ayarlama konusunda örnek olarak verir.³⁰⁹

Konuşma esnasında çirkin söz, küfür, kaba şaka ve soğuk latifelerden kaçınmak gerekir. Büyükleri karşısında kişi haklı bile olsa onlarla tartışmamalı ve inatlaşmamalıdır.³¹⁰

İnce fikirleri ve anlaşılması zor meseleleri her ortamda söylemenin doğru olmadığını aktaran Kınalızâde Ali Efendi, peygamberimizin (s.a.v) bu konudaki "*İnsanlarla akıllarının yettiği ölçüde konuşun*" hadisini hatırlatarak bizlere ölçüyü bildirmiştir.³¹¹

Kınalızâde, büyüklerimize karşı "sen" değil, "siz" diye hitap etmemiz gerektiğini, gıybet, laf taşıma, iftira, incitme olacak sözler söylemekten ve dinelemekten kaçınılması gerektiğini vurgular. Aynı zamanda bu tür sözleri söyleyen kimselerle

³⁰⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.340.

³⁰⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.340.

³⁰⁷ Lokman Suresi, 31/19.

³⁰⁸ Hucurat Suresi, 49/2.

³⁰⁹ Ahlâk-ı Alâî, s.340.

³¹⁰ Ahlâk-ı Alâî, s.341.

³¹¹ Ahlâk-ı Alâî, s.341.

oturup kalkmamalıdır. Sözlerinin arasına “dinledin mi?”, “anladın mı?”, “beni dinle” gibi gereksiz ifadelere yer vermemelidir.³¹²

Konuşma âdâbıyla ilgili bu bilgilendirme oldukça faydalıdır. Çocuk eğitiminde anne babaların üzerinde durması gereken önemli adap kurallarından biridir. Öncelikle bu kurallar büyüklerde yerleşmiş olmalıdır ki çocuklar da bunları doğru bir şekilde öğrenip uygulayabilsinler.

3.2. Hareket etme ve Durma Âdâbı

Yürüyüşünde mutedil olmak gerekir. Ne çok hızlı ne de çok yavaş. Hz. Lokman (a.s)’ın bu konuda oğluna tavsiyesinde “*mutedil yürü!*”³¹³ demiştir.³¹⁴

Otururken ayaklarını uzatmamalı ve ayak ayak üzerine atmamalıdır. Ayrıca başını eline ve dizine dayamamalıdır. Çünkü bu, üzüntü ve tembellik alâmetidir. Parmaklarını ağzına ve burnuna sokmamalı ve çıtlatmamalıdır. Gerinmek ve esnemekten mümkün mertebe kaçınmalıdır. Çok esneme ihtiyacı duyarsa elini ağzına tutmalıdır. Ağız ve burun temizliğini yanındakilerin göreceği şekilde veya sesini işiteceği şekilde temizlememelidir. Meclistekilerin nefretine sebep olacak nahoş tavır ve davranışlardan kaçınmalıdır.³¹⁵

Bir meclise gittiğinde makam ve mertebesini kişi bilmeli ona göre uygun yere oturmalıdır. İleri gelenlerin bulunduğu meclislerde ayağını ve kolunu açmaktan çok sakınmalıdır.

Kimsenin yanında yatıp uyumamak adap gereğidir. Düşünürümüz horlama âdeti olanlara sırt üstü yatmamalarını tavsiye eder. Zira sırt üstü yatıp uyumak horlamaya sebep olur ve bazı zararları vardır. Eğer kişinin bir toplulukta çok uykusu gelirse ve onu düşünme ve konuşma ile dağıtamazsa dışarı çıkıp تنها bir yerde

³¹² Ahlâk-ı Alâî, s.341.

³¹³ Lokman Suresi, 31/19.

³¹⁴ Ahlâk-ı Alâî, s.341.

³¹⁵ Ahlâk-ı Alâî, s.344.

uyumalıdır. Meclistekilerin hepsi uyumuşsa o da uyuyabilir. Bu durumda da onun uykusu yoksa orada oturmamalı, çıkıp gitmelidir.³¹⁶

Bir toplulukta başkalarına yük olmamalıdır der Kınalızâde Ali Efendi. Bir grupta kendisini yük olarak görürse onların sohbetlerinden kaçınmalıdır. Bu noktada Ebu Hanife'ye (r.a) sorulan soru ve cevabı aktarılır: “*Yük olan kimdir?*” diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: “*Kendi yük olduğunu anlayan kimse yük değildir. Yük, asla kendi yüklüğünü anlamayan kimsedir.*”³¹⁷ Bazen istemeden farkına varmadan olmamamız gereken yerlerde olabiliriz. Bu konuda Kınalızâdein uyarısını hatırlatmış olduk.

Anlatılan görgü kuralları herkes için faydalı ve sağlıklıdır. Bazı ince detayları da vermesi düşünürümüzün edep konusuna vermiş olduğu ehemmiyeti gösterir. Ahlâka vermiş olduğu değerden ötürü insanı insan yapan öncelikle diğer insanlarla nasıl geçindiğiyle ilgilidir. Basit gibi görünen küçük detaylar kişinin görgüsünü, edebini ortaya koyar. Şayet bu söylenen tavsiyeler bir insana zor gelirse bu edeplerin zıtlarından doğan yanlış tavırların açacağı zararları düşünmelidir. Bu tavsiyelerin zıttı olan hal ve tavırlar sergilendiğinde edepsizlik ve kişinin kınanmasına yol açar. Bu görgü kurallarına uyulması halinde de kişi iltifata mazhar olur ve üstünlük kazanmış olur. Bu olumlu ve olumsuz sonuçlar düşünülerek doğru davranışlar tedrici olarak benimsenmelidir.³¹⁸

3.3. Yemek Yemenin Âdâbı

Sofrada toplanıp beraber yemek yemesi bir ailenin en mutlu anlarından biridir. Müminlerin sofrasında sevgi olur, şükür olur, muhabbet olur ve helal rızık bulunur. İsrafa kaçmadan, helale harama dikkat ederek, sofrâ âdâbının oluşması gerekir. Allah Teâlâ'nın peygamberlerine verdiği hüküm bizim için de geçerlidir: “*Ey Peygamber! Temiz, hoş ve helâl olan şeylerden yiyin. Güzel amel ve işler yapın*”³¹⁹ sofrâ aynı zamanda şükür yeridir ve Allah şükredenlere nimetlerini arttıracaktır.³²⁰

³¹⁶ Ahlâk-ı Alâî, s.344.

³¹⁷ Ahlâk-ı Alâî, s.345.

³¹⁸ Ahlâk-ı Alâî, s.345.

³¹⁹ Müminun Suresi, 23/25.

³²⁰ Celâl Yeniçeri, a.g.e, s.206.

Yemek yeme alışkanlığı çocuk eğitiminin de önemli bir parçasıdır. Çocuğun ahlâk eğitiminde üzerinde durulması gereken konulardan biridir.

Her konuda olduğu gibi yeme içmenin de bir âdâbı vardır. İslâm ahlâkı dâhilinde Kınalızade Ali Efendi'nin bu âdâbı nasıl açıkladığına maddeler halinde bir göz atalım.

• Öncelikle sofrâ âdâbı gereği, el ve yüz yıkanmış olarak yemeğe oturmalıdır. Kendisi yemek sahibi veya topluluğun önderi ise “bismillahirrahmanirrahim” diyerek sağ eliyle yemeğe başlamalıdır. Kendisi yemek sahibi değilse, yemek sahibi izin verip büyükler başladıktan sonra yemeğe başlamalıdır.³²¹

• Düşünürümüz bir yemek davetine çok aç iken gitmenin uygun olmadığını belirtir. Yemeğe aşırı istekli ve iştahlı görünmenin bazı âlimlerce edep sınırından çıkmaya sebep olduğunu nakleder.

• Yemek küçük lokmalar şeklinde yutulmalıdır. Parmak uçlarını nazik bir şekilde temizlemelidir. Bütün Muhammedi sünnet ve edep kibarca yapılmalıdır. Buradan hareketle günümüzde kullandığımız çatal, kaşık, bıçak gibi aletleri de insanları rahatsız edecek şekilde kullanmamalı, görgü kurallarına riayet etmelidir diyebiliriz.

• Yemeğin iyisini seçip yemek görgüsüzlük işaretidir. Aynı tabaktan yemek yenilirken önünden yemeli, başkasının lokmaları takip edilmemelidir.

• Yemekten elini sofrâ arkadaşlarından önce çekmemelidir. İştahı yoksa da yiyormuş gibi oyalanıp arkadaşlarıyla beraber bırakmalıdır. Misafir yemek istememeli, hazıra kanaat etmeli ve sahibi izin verse de kusur bulmamalıdır. Çünkü kusur bulmak, açgözlülüğten ileri gelir.

• Yemekte kusur bulmamak üzerine dikkat çekiyor Kınalızâde, iştahı yoksa da yer gibi yapmalıdır. Yemek yerken su içerken ses çıkarmamaya çalışmalıdır. Kürdanı insanların yanında kullanmamalıdır.

³²¹ Ahlâk-ı Alâî, s.346.

• Yemek sonrasında eller ve ağız yıkanmalıdır. Yemeğe tuz ile başlanmalı ve bitirilmesinin sünnet olduğunu hatırlatan Kınalızâde, bu şekilde yeme içme âdâbıyla ilgili kuralları tamamlar.³²²

Buraya kadar Kınalızâde Ali Efendinin yemek âdâbıyla ilgili bilgilerini özetledik. Günümüzde yapılan iki hatadan bahsedip konuyu tamamlamayı düşünüyoruz. Sofra dediğimizde aklımıza gelen ilk nimet ekmektir. En temel ihtiyaçlarımızdandır ekmek. Ancak maalesef her gün binlerce ekmek ülkemizde çöpe gitmektedir. Ve bu dünyada açlıktan ölen insanlar varken Allah'ın nimetine karşı büyük bir saygısızlıktır. Ahlâki açıdan da erdemsizliktir. Ekmek israfını önlemek için yetişkinlerin önlem alması ve çocuklara bu konuda iyi örnek olması gerekmektedir.

Bir diğer problemimiz de yemek programlarında yapılan yemeklerin aşağılayıcı şekilde eleştirilmesidir. Kınalızâde ve evvelki âlimlerimiz bizlere iştahsız olursa bile yiyormuş gibi yapıp, diğer insanları rahatsız etmemeyi öğütüyor. Yemeğin iyisini seçip yemeyi, görgüsüzlük olarak adlandırıyor. Bu gün ise nimete verilen kıymetten bahsederken geldiğimiz nokta içler acısı. Bu tür medya programlarının içeriklerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Peygamberimiz 'in (s.a.v) de diğerlerinden daha çok sevdiği yemekler bulunurdu. Ancak O beğenmediği yemeği hiçbir zaman kötülemezdi. Bu konuda: “ *Hoşlanmadığını bırak, onu başkasına haram etme*” diyerek, bir ahlâk kuralı olarak başkalarının tercihine saygı duyulması gerektiğini ifade ettiğini görüyoruz.³²³

³²² Ahlâk-ı Alâî, s.346-347

³²³ Celal Yeniçeri, a.g.e, s.216.

SONUÇ

Bir Din Eğitimsi olarak bizi Ahlâk alanında çalışmaya iten sebep öğrencilerimize bu alanda daha faydalı olabilmek düşüncesidir. Gözlemlerimiz neticesinde vardığımız nokta, tek başına bilginin, güzel davranışı sergilemekte yeterli olmadığıdır.

Çocuklarımız bizlere emanet ve onlar bizim geleceğimizdir. En önemli olan da iyi bir insan olarak, önce “insan” olarak yetişmeleridir. İslam ahlâkı tam olarak da buna hizmet eder. Hepimizin muhtaç olduğu bir ahlak anlayışını ortaya koymak, bunu yaparken de klasik eğitimcilerimizi ve modern eğitimcilerimizin görüşlerini harmanlayarak bir tez hazırlamaya karar verdik. Osmanlı – Türk ahlâk anlayışının en güzel örneklerinden biri olan ve ilk Türkçe yazılmış ahlâk kitabı olma özelliğini taşıyan Ahlâk-ı Alâî’yi çalışma eseri olarak tercih ettik. Kınalızâde Ali Efendi’nin bir çok eseri bulunmakla beraber en meşhur ve en mükemmel eseri Ahlâk-ı Alâî’dir.

Osmanlı Devleti’nin en parlak dönemi olan Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamış, Kınalızâde Ali Efendi, ilim bakımından oldukça zengin bir gelenekten gelmektedir. Devrin ileri gelen âlimlerinden ders alan Kınalızâde, Bursa, Edirne, İstanbul gibi Osmanlı’nın başkentliğini üstlenmiş şehirlerde kadılık görevinde bulunmuştur.

Geniş bilgi birikimine sahip olan Kınalızâde Türkçe ve Arapça birçok eser meydana getirmiştir. Bu eserler arasında en meşhuru olan Ahlâk-ı Alâî ise Türkçe yazılmış ilk Ahlâk kitabı olma özelliğine sahiptir. Müellif bu eseri oluştururken, Nasıreddin Tûsi’nin Ahlâk-ı Nâsiri’si, Celâleddin Devvâni’nin Ahlâk-ı Celâli’si ve Hüseyin Vaiz Kâşifi’nin Ahlâk-ı Muhsinî’sinden faydalanmıştır. Ayrıca Gazzali, İbn Sina, İbn Miskeveyh gibi düşünürlerin fikir ve görüşlerine de yer vermiştir.

Ahlâk-ı Alâî daha çok ameli ahlâk üzerine oluşturulmuş bir eserdir. Ahlâk ilminden bahsederken huy kavramına değinen Kınalızâde, huyu temelde Faziletler (erdem) ve Reziletler (erdemsizlik) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Temel erdemler,

faziletler dediğimiz 4 huy; Hikmet, adalet, iffet ve şecaattir. Bu dört huyun ifrat ve tefridi de rezilet yani erdemsizliktir. Bu tasnifi ile Nasıreddin Tûsi'nin Ahlâk-ı Nasiri'deki tasnifi takip ettiğini söyleyebiliriz.

Huyu fazilet ve rezilet (erdem ve erdemsizlik) şeklinde iki ana kısma ayıran Kınalızâde erdemsizlik olarak adlandırılan kötü ahlâk özelliklerinden ve bu reziletlerin çözüm önerilerinden özetle şöyle bahseder: Nefisle mücadelede gâlip gelmek isteyen kimse onun istediği kötülöklere karşılık olarak iyilik yapmaya çalışmalıdır. Çok zor olan bu mücadelede kişinin bilinçli bir şekilde, iradesini iyi yönde kullanarak, Allah'ın rızasını gözeterek, nefsinin kötü yönüne meydan okuması gerekmektedir. Örneğin hased ettiği kimse, bir başarı elde ettiğinde gidip onu samimiyetle tebrik etmelidir. Veya aksine kıskandığı kişi hata yaptığında onun hatasını düzeltmesi için yanında olmalı ve Allah rızası için iyiliğini istemelidir.

Kınalızâde, ruh sağlığını korumamız gerektiğinden özenle bahseder. Ahlâk ilmini, "Ruhani tıp" olarak dile getiren düşünürümüz, kişide oluşması muhtemel ahlâkî hastalıklara tek tek değinerek şifa yolları hakkında önerilerde bulunmuştur. Kınalızâde, fitrata uygun yapılan eğitim sayesinde, faziletlerin itidal noktasından sapmayacağını, hikmet erdeminde yetkinliği elde edebilmek için çabalamak gerektiğini ve bunun da ancak Ahlâk ilmi ile mümkün olduğunu ifade eder.

Kınalızâde döneminin yaygın görüşünün aksine kız çocuklarının eğitim ve din eğitimine dikkat çekmiş, kızların okuma yazma öğrenmelerini tasvip etmiştir. Bu ileri görüşlölük de klasik İslâm eğitimcileri arasında Kınalızâde Ali Efendi'nin yerinin ayrı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu husus klasik İslâm eğitimcilerinden tercihimizin niçin Kınalızâde Ali Efendi olduğunu açıklamaktadır.

Müellifimiz aile ahlâkı konusunda detaylıca bilgi vermektedir. Biz de Kınalızâde'den evin reisi olan babanın vazifeleri, annenin görevleri, çocuğun anne babası üzerindeki hakları, çocuk eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar gibi konularda günümüze ışık tutan bilgileri aktarmaya çalıştık. Örnek bir öğretmenin nasıl olması gerektiği, ideal öğrenci, görev ve sorumluluklarının bilincinde olan anne-baba gibi konulara değinerek, günümüz problemlerine çözüm önerilerinde bulunduk. Hoca

talebe ilişkisinde hocanın üslûbu ve öğrencilerine karşı yaklaşımı hususunda dünden bu güne süregelen problemleri ifade ederek yine olması gereken ahlâkî tavırlar üzerinde vurgu yapmayı hedefledik.

Kınalızâde Kınalızade Ali Efendi, öğretmenin ne çok sert ne çok yumuşak olması gerektiğini bildirir. Öfke ve yumuşak huylulukta mutedil olmalıdır. Fazla yumuşak huyluluk eğitim ve terbiyede başarıya engeldir. Aynı şekilde aşırı öfke ve katı kurallar da çocuğun ilim ve edep öğreniminden nefret etmesine yol açabilir. Bu yüzden öğrenen, öğrencilere aşırı öfkeli davranmamalıdır. Öğretmenin ahlâki açıdan yüksek erdemlere sahip olması gerekir ki çocuklara da iyi bir örnek olabilsin.

Ebeveynler çocuğun yeteneklerini keşfetmesinde yol gösterici olmalıdır. Çocuğun eğitimi, çocuğun kabiliyetlerine göre şekillendirmelidir. Kınalızâde insanın kabiliyetli olduğu alanda, az zamanda ve daha az çalışmayla başarılı olabileceğini belirtir. Buna mukabil yeteneği olmayan bir alanda seçmiş olduğu sanatta veya meslekte zamanını zâyî edebilir. Günümüzde anne babaların yapmış olduğu en büyük hatalardan biri, çocukların istek ve kabiliyetlerini keşfetmelerine imkân tanımadan onları kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeleridir.

Kınalızâde, Nasıreddin Tûsi'nin kız çocuklarının okuyup, yazmaktan men edilmesi gerektiği görüşüne ve diğer âlimlerin de kızların yazı yazmaktan sakındırılması düşüncesine karşı zıt bir tutum sergileyerek ilim öğrenmenin kadın, erkek bütün Müslümanlara farz olduğunu belirtir. Günümüzde kız çocuklarının eğitimi ile ilgili oldukça aşama katedilsede, yeterli değildir. Kız çocukları geleceğin anneleri olarak özenle yetiştirilmelidir. Fıtratları gereği erkek ve kız çocuklarının doğuştan getirdiği bir takım farklı özellikler göz önünde bulundurularak eğitimde seçenekler oluşturulmalıdır.

Kınalızâde, herkese gerekli olan edepler diyerek başlığını attığı bölümde konuşma âdâbından, hareket ve durma âdâbından ve yeme içme âdâbından bahseder. Görgü kuralları dediğimiz bu bilgileri, çocuk eğitiminden bahsettiği bölümün devamında aktarır. Çünkü bu görgü kuralları tüm insanları ilgilendirse de çocuk yaşta, bu konularla ilgili eğitimin verilmesi gerektiğini vurgular. Zira çocuk yaşta davranış kazanmak daha kolaydır ve eğitimin sonucunu daha çabuk görebilirsiniz.

Çalışmamız boyunca temelde Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâ'i'sini referans alarak aldık ve günümüz yazar ve eğitimcilerden de istifade ettik. Hedefimiz bu günün problemlerine ortak bir bakış açısı sağlayabilmektir.

Gelişen teknolojiyle beraber artık bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu çağımızda, biz Din eğitimcilerinin görevi, özellikle çocuk yaştaki öğrencilere karşı yaklaşımda ilgi ve merhameti esirgmeden, disiplin konusunda da dengeli olmaktır.

Eğitimde olduğu gibi Ahlâk eğitiminde de öğretmenle- veli iletişim içinde bulunmalıdır. Günümüzde çocuklarımızı tehlikelerden korumak daha da zorlaşmış vaziyettedir. Çocukların ahlâkını olumsuz yönde etkileyen televizyon, tablet, bilgisayar, cep telefonu gibi cihazları doğru kullanma noktasında bilinçli bir eğitime ihtiyaç duymaktayız. Zira görerek öğrenen çocuklar, anne babalarını, öğretmenlerini taklid ederek öğrenmeye başlar. Ancak büyüklerin önünde en güzel örnek Hz Peygamber (s.a.v) bulunmaktadır. O, gelmiş ve geçmiş en güzel örnektir.

Ebeveynlerin günümüzde yaptığı hatalara dikkat çekmeye çalıştık. Bu hatalardan biri ebeveynlerin çocuklarıyla sadece ders ve not odaklı iletişim kurmalarındır. Sadece notlarının merak edildiğini farkına varan çocuk anne babasına inat çalışmayabilmektedir. Anne babalar çocuklarını zor bir yarış içerisinde bırakarak, test kitaplarıyla dolu senelere mahkum etmektedir. Takdir- teşekkür derdi çeken ebeveynler çocuğun ahlâki gelişimi için bu gün ne yapabilirim derdini göz ardı etmektedir. Karne notları için verilen çabanın onda biri karakterleri güçlü, değerlerine sadık, merhametli bir nesil oluşması için verilmemektedir.

Sadece not odaklı eğitimin dışında ahlâk eğitimine dair de yapılan yanlışlar söz konusudur. Özellikle ibadet eğitiminde çocuğun seviyesine göre görevler vermeli, sevdirek din eğitimini gerçekleştirmelidir. Anne babasının yanında baskı ve şiddetle bir şeyleri yapan çocuk onların olmadığı ortamda tam tersi davranışlar sergileyebilmektedir.

Çocuklar için hazırlanan Tv diziler, çizgi filmler, çocuktaki yardımseverlik, yurtseverlik, insana saygı gibi duygularını pekiştirmeli; çocuğa farklı konularda

düşünme fırsatı vererek, gerektiğinde sentez, yorum ve kıyaslama yapabilmesine olanak sağlamalıdır. Bu gibi gelişmelere oldukça ihtiyaç vardır.

Bilimsel, teknolojik, ekonomik gelişmeler bizleri memnun ediyor ancak bir yandan da çocuklarımızın, gençlerimizin zihinlerinde, hayal dünyalarında, davranışlarında büyük tahribata sebep oluyor. Ellerinden tablet ve telefonlarını düşürmeyen, akıl yürütme, yorumlama, çözüm üretme noktasında zorlanan, anne babasına, öğretmenine, çevresine karşı son derece tepkili olan ve memnuniyet duygusu zayıf genç bir neslimiz mevcut. Aksi olan örnek çocuk ve gençlerimiz de var elbette fakat biz hepsinden sorumluyuz. Yapılması gereken, görerek öğrenen çocukların gördüğü her materyali değerlendirerek, ahlâk eğitime zarar verip vermeyeceğinin ortaya konulmasıdır. Çocukların televizyon, internet, telefon gibi aletlerde izlediği her materyalin içeriği yeniden düzenlenmeli ve gelişimlerine zarar verecek her türlü tehlikeden korunmalıdır.

Anlatmak istediğimiz şey teknoloji ile değil ahlâki yaşam ve erdemlilik ile mutluluğa kavuşulabileceğidir. Erdemli olmak için de bilgi ve davranışın beraber olması gerekir. Din eğitiminde ve özellikle ahlâk eğitiminde eğitimciden beklenen de bu noktada örnek bir şahsiyet sergilemesidir. Eğitim sistemimizde ne yazık ki sistemin kendisinden, aileden, çevreden, öğretmenden kaynaklanan eksiklikler ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Bunların iyileştirilmesi için her kurum ve kişiler üzerine düşeni yapmalıdır.

KAYNAKÇA

Ailede Çocuk Eğitimi, (Yayına Hazırlayan: İrfan Çayboylu), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2005.

Aksoy Hasan, “**Kınaltzâde Ali Efendi**”, DİA, İstanbul: 2002, c. 25.

Aydın Mehmet Zeki, **Ailede Ahlâk Eğitimi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Aydoğmuş K., A. Baltaş, Z. Baltaş, Ü. Davaslıgil, O. Güngörmüş, E. Konuk, Ü. Korkmazlar, Ö. Köknel, L. Navaro, A. Oktay, N. Razon, H. Yavuzer, **Ana Baba Okulu**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.

Ayni Mehmet Ali, **Türk Ahlâkçıları**, (Hazırlayan: İsmail Kara), İstanbul: Kitabevi Yayın No:8, Bayrak Yayıncılık, 1993.

Bayraklı Bayraktar, **Din ve İletişim**, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009.

Bayraklı Bayraktar, **İslâm’da Eğitim**, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009.

Bayraktar M. Faruk, **İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.

Buhari, **El-Cami’us-Sahih**, el-Mektebetu’s-Selefiyye, Kahire, 1979.

Canan İbrahim, **Aile İçi Eğitim**, İstanbul: Gül Yurdu Yayınları, 2009.

Çağrııcı Mustafa, “**Ahlâk**”, DİA, İstanbul: 1989, cilt. 2.

Çağrııcı Mustafa, **Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

Çağrııcı Mustafa, **Gazzâli’ye Göre İslâm Ahlâkı**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Çağrııcı Mustafa, **İslâm Düşüncesine Ahlâk**, İstanbul: Dem Yayınları, 2012.

- Çamdibi Mahmut, **Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Çamlıca Sait, **Allah Çocuk Yakmaz Çocuk Aile ve Din**, İstanbul: Oku-Yorum Yayınları, 2010.
- Çamlıca Sait, **Çocuk Eğitiminde 33 Hata**, İstanbul: Oku-Yorum Yayınları, 2007.
- Çamlıca Sait, **Çocuk-Aile Medya ve Şiddet**, İstanbul: Oku-Yorum Yayınları, 2009.
- Çankırlı Ali, Sefa Saygı, **Çalışan Kadın ve Problemleri Çocuk**, İstanbul: Adım Yayınları, 4. Basım, 1997.
- Çetintürk Fatih, Cahit Çürük, Aydan Ustaoglu, Hülya Karaçalı Taze, Sümeyra Kaşevklioglu, Çiğdem Kozaner, **Sosyal Bilgiler Eğitimi Açısından Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı Alâ'i Üzerine Okumalar**, (Editör: Bahri Ata), Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Demirkol Murat, **Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâi (Günümüz Türkçesiyle)**, Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Din Eğitimi El Kitabı** (Editörler: Recai Doğan, Remziye Ege), Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Dini Kavramlar Sözlüğü**, (Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Dr. M. A. Draz, **Kur'an Ahlâkı**, (çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay), İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Ebu Dâvud, **Sünen-i Ebû Dâvud Tercemesi**, haz: Abdullah Parlıyan, İstanbul: Konya Kitapçılık, 2007, c.3 .
- Ersoy M. Akif, **Safahat**, İstanbul: Huzur Yayınevi, 1989.
- Fersahoğlu Yaşar, Demir Mehmed Akif, **Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.

- Güneş Adem, **Şiddet Din Eğitimi ve Değerler**, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2006.
- Halit Abdülkadir, **Ahlâki Dinamiklerimiz Âdâb-ı Muâşeret**, İstanbul: Rehber Yayınları, 2009.
- Hatice Kübra Tongar, **Bağırmayan Anneler**, İstanbul: Hayykitap Yayınevi, 2017.
- İbn Miskeveyh, **Ahlâk-ı Olgunlaştırma**, (çev. Abdülkâdir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihad Tunç), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- İmam Gazzali, **Dil Belâsı**, (trc. Muhammed Hakan Öner), Semerkand Yayınları, 2005.
- İmam Nevevi*, **Riyâzü's Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri**, (Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- KAM, Ferid, **Kınalızade Ali Çelebi, Darulfunun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sene 1, sayı 4, s.359.
- Kandemir Yaşar, **Örneklerle İslâm Ahlâkı**, İstanbul: Nesil Yayınları, 2008.
- Kaymakcan Recep, Hasan Meydan, **Ahlâk Değerler ve Eğitimi**, İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlâk-ı Alâî**, (Baskıya Hazırlayan: Hüsayin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık
- Kısakürek Necip Fazıl, **Çile**, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 89. Basım, 2018.
- Klasik İslam Eğitimcileri**, (Editörler: Mustafa Köylü, Ahmet Koç), İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Koç Mustafa, **Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâ-î**, Dördüncü Basım , İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Koç Mustafa, **Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî (İnceleme-Çeviri Yazı – Tıpkıbasım)**, İstanbul: TYEKB Yayınları, 2014.

- Köylü Mustafa, **Dünya Dinlerinde Ahlâk**, İstanbul: Dem Yayınları, 2012.
- Müslim, **Sahih-i Müslim**, Riyad, Daru Tayyibe Neşriyat, 2006.
- Nasreddin Tûsî, **Ahlâk-ı Nâsırî**, (Türkiye Türkçesi'ne Aktaranlar; A. Vahap Taştan, Habil Nazlıgöl), Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Oktaş Ayşe Sıdıka, **Kınalızade Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alai**, İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Baskı, 2015.
- Topçu Nurettin, **Ahlâk**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Nurettin Topçu, **Türkiye'nin Maarif Dâvası**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Tosun Cemal, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, Ankara: Pegem Akademi, 2010.
- Usta Mustafa, **Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları**, İstanbul: İFAV Yayınları, 2001.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1964.
- Yaran Cafer Sadık, **İslâm'da Ahlâk'ın Şartı Kaç? (Dört İslâmî Erdem)**, İstanbul: Elif Yayınları, 2005.
- Yavuzer Haluk, **Anne-Baba ve Çocuk**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.
- Yavuzer Haluk, **Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- Yeniçeri Celâl, **İslâm Ailesi ve Ev İdaresi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.
- Yılmaz H. Kamil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Yurdaydın Hüseyin G., **İslâm Tarihi Dersleri**, Ankara: 1982.